ئويلىنىش ئىچىدە ئىلگىرىلەش

مىڭ چىببې، لو لۇلۇ

ئاپتور ھەققىدە: مىڭ چىببې (孟驰北، 1926 ــ 2013) دەۋرىمىزدىكى داڭلىق تارىخ ـ مەدەنىيەت تەتقىقاتچىسى، كۆزگە كۆرۈنگەن ئاخباراتچى ۋە يازغۇچى. ئۇ موتسۇل ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ ئەۋلادى بولۇپ، ئەسلىي ئىسمى دو بايا. مىڭ چىببې كۇنمىڭ ئۇ. نۆۋىرستېتىدا ئوقۇغان. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ «شىنخۇا ئا. گېنتىلىقى»، «شىنجاڭ گېزىتى»، «شىنجاڭ رەسىملىك ژۇرنىلى» قاتارلىق ئورۇنلاردا مۇخبىرلىق، تەھرىرلىك ۋە باشقۇرغۇچىلىق خىزمەتلىرىنى قىلغان.

تارىخ ـ مەدەنىيەت تەتقىقاتچىسى مىڭ چىببېينىڭ «جۇڭگو تا. رىخىغا يېڭى نەزەر» (ئىككى توم)، «ياۋروپا تارىخىغا يېڭى نەزەر» ناملىق كىتابلىرىدىن تاشقىرى ۋەكىل خاراكتېرلىك داڭلىق ئە. سىرى «يايلاق مەدەنىيىتى ۋە ئىنسانىيەت تارىخى» ئالاھىدە مەش. ھۇر. خەلقئارادىكى بىرنەچچە چوڭ تىل ـ يېزىققا تەرجىمە قى. لىنغان ئىككى تومىلۇق بۇ يىرىك ئەسىرىدە ئۇ يايلاق مەدەنىيىتى ئىلمىنىڭ نەزەرىيە سىستېمىسىنى تۇرغۇزۇپ چىققان. شۇ سە. ۋەبتىن مىڭ چىببې خەلقئارادا «يايلاق مەدەنىيىتى ئىلمىنىڭ پېشۋاسى» دېگەن شەرەپكە مۇيەسسەر بولغان. ئۇ ئەدەبىي ئاخباراتـ لىرىنى ئايالى ھەم كەسىپدىشى لو لۇلۇ (罗绿绿، خەنزۇ) بە. لەن بىللە يازغان.

«ئويلىنىش ئىچىدە ئىلگىرىلەش» (反思中的起跑) ناملىق بۇ

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ئەدەبىي ئاخباراتنى مىلىي چىققاندىن كېيىن ئايال بىرلىكتە يېزىپ، 1988 ـ يىلى «غەربىي دىيار ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان. داڭلىق تەرجىمان توختى باقى ئارتىشى تەرىپىدىن تەرجىمە قىلىنىپ شۇ يىلى «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 10 ـ سانىدا ئېلان قىلىنغان. ئەينى ۋاقىتتا ئوقۇرمەنلەر ئارىسىدا ناھايىتى زور تەسىر پەيدا قىلغان. بۇ ئەدەبىي ئاخباراتتا پىروفېسسور ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىننىڭ مىللىتىمىزنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتىدىكى ۋە روھىيەت تۈزۈلمىسىدىكى كىرىزىسلار ھەققىدىكى سۆكۈتلۈك ئويلىنىشلىرى گەۋدىلىك ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

*　　*　　*

1. پاكىتلارنىڭ قىسىتىشى

جۇڭگو، چەت ئەل ئالىملىرىنىڭ شىنجاڭ تارىخى ھەققىدىكى ئەسەرلىرىنى ئوقۇغاندا، ئۇيغۇرلار ئېسىل مىللەت دېگەن خۇلاسىگە كېلىشىڭىز تەبىئىي، شىنجاڭدا يۈز بەرگەن بەزى تارىخىي ھادىسىلەر گويا تېپىشماققا ئوخشايدۇ. مەسىلەن: قەدىمكى زامانىدا بۇ زېمىندا ھۇنلار، ئۇلۇغ ياۋچىلار، ساكلار، ئېفتالىتلار، چاڭلار، تۇبۇتلەر، تۈركلەر، سىيانپىلار، قىتانلار، جۇرجانلار، موڭغۇللار ياشىغان. بۇ مىللەتلەرنىڭ بەزىسى ئۆز دەۋرىدە كارامەت زوردىيىپ، قۇدرەت تېپىپ، جاھاننى سورىغان. لېكىن ھازىرقى كۈندە بولسا، بەزىسى كىچىكلەپ، ئاجىزلاپ كەتتى، بەزىسى تارىخ سەھنىسىدىن پۈتۈنلەي يوقىلىپ كەتتى. ئۇيغۇرلار بولسا، تارىختىكى بوران ـ چاپقۇندا راۋاج تېپىپ، زورىيىپ، شىنجاڭنىڭ ئاساسىي مىللىتىگە ئايلاندى، بۇنىڭ سىرى نېمە؟

بۇرۇنقى قوچۇ ئۇيغۇرلىرى ئۆز دەۋرىدە تۈرپاندىلا سوغدى يېزىقى، قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقى، خەنزۇ يېزىقى، سۇرىيە يېزىقى،

سانسكرىت يېزىقى، پارس يېزىقى، تۈرك يېزىقى ۋە تاغۇت يېزى-
قى بىلەن بۇددا دىنىغا، مانىي دىنىغا، نېستورىيان دىنىغا، مەجۇ-
سىي دىنىغا ئائىت دىنىي كىتابلارنى تاش مەتبەئىدە نەشر قىلال-
غان، بۇنداق ئەھۋال ئۆز زامانىسىدا دۇنيادا كەم ئۇچراپتىكەن.
بۇنىڭ سىرى نېمە؟

بىرەر دەۋرنىڭ مەدەنىيىتى جەۋھەرلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ
بېرەلەيدىغان كاتتا مەدەنىيەت ئەربابلىرى يوق مىللەتنى ئىنتايىن
مەدەنىيەتلىك مىللەت، دەپ ئاتىماق تەس. شىنجاڭدىكى ھەرقايسى
مىللەتلەر ئىچىدە ئۇيغۇر مىللىتىدىن يۇسۇف خاس ھاجىپ،
مەھمۇد كاشغەرىي دېگەن ئىككى نەپەر كاتتا مەدەنىيەت ئەربابى
چىققان، بۇنىڭ سىرى نېمە؟

ئۇيغۇرلار ئىلگىر - ئاخىر بولۇپ شامان دىنىغا، مانىي دىنى-
غا، مەجۇسىي دىنىغا، بۇددا دىنىغا، ئاخىرىدا ئىسلام دىنىغا ئېتە-
قاد قىلغان. دۇنيادا دىن - ئەقىدىنى شۇنداق كۆپ تاللىغان مىل-
لەت تولىمۇ ئاز تېپىلىدۇ. بۇنىڭ سىرى نېمە؟

ئۇيغۇرلار شىمالىي موڭغۇل قۇملۇقىدا ياشىغان چاغلىرىدا
سان جەھەتتىن ئانچە كۆپ ئەمەس ئىدى. كېيىن ئۇچ يولغا بۆلۈ-
نۇپ كۆچۈپ، تېخىمۇ چېچىلىپ كەتتى. ئەمما، ئۇزاق ئۆتمەيلا تا-
رىمدىكى بىر مۇنچە قەبىلە - ئەللەرنى ئاسسىمىلياتسىيە قىلدى.
كېيىنكى ئۇزاق تارىخىي جەريانىدا خېلى كۆپ خەنزۇ، موڭغۇلنى،
قىتانلارنى ئاسسىمىلياتسىيە قىلدى. شۇنداق زور ئاسسىمىلياتـ
سىيە قىلىش ئىقتىدارىدىكى سىر نېمە؟

ئالتاي تىلى سىستېمىسىدىكى مىللەتلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ
تارىختىن قالغان ئېغىز ئەدەبىياتى بار، لېكىن ئۆز ئالدىغا سىس-
تېما ھاسىل قىلالايدىغان نۇرغۇن يازما ئەدەبىي مىراسى بار مىل-
لەت پەقەت بىرلا ئۇيغۇر مىللىتى، بۇنىڭدىكى سىر نېمە؟

...

مەن ئەنە شۇ مەسىلىلەر ئۈستىدە بىر ئۇيغۇر بۇرادىرىمدىن

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ئەقىل سورىدىم. ئۇ ئالىي مەكتەپنىڭ پىروفېسسورى بولۇپ، شىنجاڭنىڭ ۋە ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ قەدىمكى مەدەنىيىتى، فارابى ۋەكىللىكىدىكى ئوتتۇرا ئەسىر ئىسلام ـ ئەرەب مەدەنىيىتىنى پىششىق بىلەتتى، خەنزۇ كىلاسسىك ئەدەبىياتىغا بەكمۇ قىزىقاتىتى، ھازىرقى زامان دۇنيا پەلسەپە ئېقىملىرىدىنمۇ كەڭ مەلۇماتلىق ئىدى. ئۇنىڭ ئېستېتىكا، مۇزىكا، ئۇسسۇل ۋە تارىخ قاتارلىق ساھەلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان كۆپ خىل ئەسەرلىرى بار. ئۇ چۇ-يۇەننىڭ «توققۇز نەزم» نامىلىق شېئىرىنىمۇ تەرجىمە قىلغان. ئۇ ھەقىقىي بىلىملىك، ئۆتكۈر نەزەرلىك ئالىم، ئۇ ئارىلاشما مەدەنىيەت نەزەريىەسىنى تەرغىب قىلغانلىقى، شېئىرلىرىدا دىنغا نىسبەتەن بەزى قاراشلىرىنى ئىپادىلەپ قويغانلىقى، ئۆز مىللىتىنىڭ ئەيىبلىرىنى ئەگىتىپ تەنقىد قىلغانلىقى ئۈچۈن، دائىم يېتىم ھالەتكە چۈشۈپ، چوڭقۇر خىيالغا چۆكۈپ قالىدىكەن. ئۇ مۇنداق دەيدۇ:

ـــ بۇ سىرلارنى، ھازىرقى زامان تىلى بىلەن ئېيتقاندا، ئېچۈشتىش، قوبۇل قىلىش، دەپ يېشىش مۇمكىن. شىنجاڭنىڭ ئۇچ تەرىپى ئېگىز تاغ. ئومۇمەن قارىغاندا، ئۇ تەبىئىي مۇھىتى جەھەتتىن بىكىك ھالەتتە تۇرىدۇ. شۇنىڭغا تەشەككۇر ئېيتىمىزكى، قەدىمكى زامانىدىكى ئاتلىق مىللەتلەر ۋە سودىگەرلەر تاغ ـ داۋانلاردىن ئېشىپ، بىپايان چۆللەرنى كېزىپ، خەلقئارا كارۋان يوللىرىنى ئېچىپ، دۇنيانىڭ شەرقى بىلەن غەربىنى تۇتاشتۇرغان. يۇنان، رۇم مەدەنىيىتى، ئىران ـ ئەجەم مەدەنىيىتى، ئىسلام ـ ئەرەب مەدەنىيىتى بۇ يەرگە توپلانغان. مانا مۇشۇنداق مۇھىتتا ئۆسۈپ يېتىلگەن ئۇيغۇرلارنىڭ تەرەپ ـ تەرەپكە يول ئاچىدىغان ئېچىۋېتىش روھىغا ۋە ئەتراپلىق قوبۇل قىلىش غەيرىتىگە ئىگە بولۇشى تەبىئىي. تەرەپ ـ تەرەپكە يول ئاچقاندىلا روناق تاپقىلى، تەرەققىي قىلغىلى بولىدۇ. بۇمۇ ھازىرقى كۈندە دۇنياغا پۈر كېتىۋاتقان نەزەريىەگە، تېرمودىنامىكىنىڭ 2 ـ قانۇنىيىتى بويىچە

بارلىققا كەلگەن ئېنتروپىيە نەزەريىەسىگىمۇ ئۇيغۇن كېلىدۇ. تاشقى دۇنيادىن داۋاملىق ھالدا قۇۋۋەت ـ مەدەت ئېلىپ ئۆزىنى تولۇقلاپ تۇرغاندا، يىلتىزسىز گىياھقا ئوخشاش ھالەتكە چۈشۈپ قالمايدۇ. ئەرەبلەرنىڭ بىر ئالىمى ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخىي ئەنئەنىسىنى مۇنداق بىر ئوبرازلىق ئوخشىتىش بىلەن سۈپەتلىگەن: ئۇ گويا تۆت تېمىنىڭ ھەممىسىدىن دېرىزە ئېچىلغان ئۆيگە، گۈل-لەرنىڭ رەڭ، پۇراق تۇرلىرىنى ئايرىپ تۇرمايلا شىرنە يىغىدىغان ھەسەل ھەرىسىگە ئوخشايدۇ.

پىروفېسسورىمىز مەدەنىي مىراسلارنى تەكشىيە قىلىپ ئۇخلايدىغان ئادەملەردىن ئەمەس. مېنىڭ ماختاپ ئېيتقان گەپلىرىم ئۇنى مەمنۇن قىلالمىدى، ئەكسىچە، ئۇنىڭ چىرايى تۇتۇلدى.

ـــ ئۇيغۇرلارنىڭ ئېسىل ئەنئەنىلىرىنىڭ، ـــ دېدى ئۇ گەپكە كىرىشىپ، ـــ تارىختىكى ئەڭ پارلاق نەتىجىسى قاراخانىيلار خانلىقىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەنلىكىدۇر. ئۇنىڭدىن كېيىن، دېگىز ـ ئوكيان قاتنىشى راۋاجلانغانلىقتىن، شىنجاڭنى ئارىلاپ ماڭىدىغان خەلقئارا سودا كارۋان يوللىرى بىكار بولۇپ قالدى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇيغۇرلار شۇ كونا يىپەك يولىدا جاپاغا چىداپ قاتناپ يۈرۈپ، كەڭ دۇنيا بىلەن بولغان ئالاقىسىنى ساقلاپ كەلگەنىدى. يېقىنقى نەچچە ئون يىل مابەينىدە، ئاۋۋال ئەرەب دۇنياسى تەرەپكە باردىغان يوللار توسۇلدى، ئاندىن جەنۇبىي ئاسىيا ئىككىنچى قۇرۇقلۇقىغا باردىغان يوللار توسۇلدى، ئۇنىڭدىن كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپكە باردىغان يوللار توسۇلدى، پۈتۈن مەملىكەت-تىمۇ مەملىكەت دەرۋازىلىرىنى قۇلۇپلاش سىياسىتى يولغا قويۇلدى. شىنجاڭ بىر ـ ئىككى يىل ئەمەس، يىگىرمە ـ ئوتتۇز يىل بېكىك ھالەتتە قالدى. قەدىمكى زامانىدىكى ئېچىۋېتىش مۇھىتى ئېچىۋېتىش روھىنى يېتىشتۇرگەن بولسا، ھازىرقى بېكىك مۇھىت بېكىك پىسخىكىنى پەيدا قىلىپ قويدى. ئەپسۇسكى، بىز ئىجتىمائىي ھادىسىلەرنى بىرلا سىياسىي نۇقتىدىن كۆزىتىشكە

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بېرىلىپ كەتتۇق. جەمئىيەت كۆپ تەرەپلىمە، قاتلامـمۇقاتلام ئـەكەن، ئۇنىڭغا بىرلا نۇقتىدىن قارىغاندا، چالا بولۇپ قېلىشى مۇقەررەر. بىر قانچە نۇقتىدىن ـــ سوتسىيولوگىيە، پسىخولوگىيە، جۇغراپىيە قاتارلىق جەھەتلەردىن قارىلىدىغان بولسا، بىر مۇنچە مەسىلە تېپىش مۇمكىن.

بۇرادىرىم ئۇستىلىدىن بىر پارچە سالام خەتنى ئېلىپ، ماڭا تەرجىمە قىلىپ بەردى. ئۇنىڭ ئىچكى ئۆلكىدىكى ئالىي مەكتەپتە بىلىم ئاشۇرۇۋاتقان ئوقۇغۇچىسى خېتىدە مۇنداق يازغان:

سالام، ھۆرمەتلىك ئۇستازىم:

بېيجىڭغا كەلگىنىمگە يېرىم يىل بولاي دەپ قالدى. بۇ يەردە تەرەپ ـ تەرەپتىن كېلىۋاتقان خەۋەرلەر ئويلىنىشقا مەجبۇر قىلغانلىقتىن، كۆزۈم ئېچىلىشقا، نەزەر دائىرەم كېڭىيىشكە باشلاۋاتىدۇ. سېلىشتۇرغاندا پەرقلەندۈرگىلى بولىدۇ. بۇ ئادەتتىكى بىر ھەقىقەت. تېخىمۇ يۇقىرى پەللىگە سېلىشتۇرۇپ كۆرگىلى بولىدىغان نەرسىلەر كۆز ئالدىمدا تۇرغاچقا، ئىلگىرى شىنجاڭدا تېگىگە يېتەلمىگەن بىر مۇنچە ئىشلار چۈشىنىشلىك بولۇپ قېلىۋاتىدۇ. مەن مىللىتىمنى قەدىرلەيمەن، مىللىتىمىز ئوتتۇرا ئەسىردە ئوتتۇرا ئاسىيا بويىچە ناھايىتى يۇقىرى مەدەنىيەتكە ئىگە بولغانىكەن.

ئاپتوردىن ئىلاۋە: ئىرانلىق يازغۇچى جۇۋەينى 13 ـ ئەسىردە پۈتكۈزگەن «جاھانكۇشاي» («دۇنيا ئىستېلاچىسى») دېگەن ئەسىرىنىڭ كىرىش سۆزىدە: «ئۇلار ئۇيغۇرلارنىڭ يازما ھۆججەتلىرىنى، بىلىملىرىنى مەدەنىيەتنىڭ يۇقىرى پەللىسى دەپ قارىغانىدى» دەپ يازغان. تۈرك تىلىدا مەرىپەت بىلەن مەدەنىيەت ئاتالغۇلىرىنىڭ بىلدۈرىدىغان مەنىسى ئوخشاش بولغاچقا، بەزىلەر مەدەنىيەت بىلەن مەرىپەتنى ئايرىش يۇزىسىدىن، مەرىپەتنىڭ ئورنىغا

ئىنگلىزچە Civilization دېگەن سۆزنى قوللانغان. كېيىن Civilization دېگەن سۆزنىڭ ئورنىنى «ئۇيغار» دېگەن سۆزنى قوللانغان، شۇنىڭ بىلەن ئۇيغۇر دېگەن سۆز تۇرك تىلىدا مەۋ-جۇت بولۇپ قالغان. ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىيىتى - مەدەنىيىتىنى جەھەتتە ئوتتۇرا ئەسىردە ئوتتۇرا ئاسىيا بويىچە قانداق چوڭقۇر تەسىرات قالدۇرغانلىقىنى ئەنە شۇنىڭدىنمۇ بىلگىلى بولىدۇ.

يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان مىللىتىمىزنىڭ ئىلگىرىلەش قەدىمى تېز بولۇۋاتامدۇ ياكى ئاستىمۇ؟ بىزنىڭ خەنزۇ خەلقى بە-لەن بولغان ئەمەلىي پەرقىمىز ئازىيىۋاتامدۇ ياكى كۆپىيىۋاتامدۇ؟ بۇ مەسىلىلەر يېقىندىن بۇيان مېڭەمگە كىرىۋالدى. بۇ مەسىلە-لەردە بىر خۇلاسىگە كېلىشكە جۇرئەت قىلالمىدىم، لېكىن تۆۋەن-دىكى ئەمەلىيەتلەر ھەقىقەتەن كىشىنى قايغۇغا سالىدۇ:

1. 1950 - يىللاردا بىزدىن زۇنۇن قادىرى، تېيىپجان ئېلى-يېۋ، ئابدۇكېرىم خوجا چىققانىدى، كېيىنكى چاغلاردا بولسا بىزدە تىبەتلىك زاشىداۋاغا، قازاق ئەكبەرگە ئوخشاش پۈتۈن مە-لىكەتكە مەشھۇر شائىر، يازغۇچى چىقمىدى.

2. بىزنىڭ شىنجاڭنىڭ «ناخشا - ئۇسسۇل ماكانى» دەيدىغان داڭقى بار ئىدى. 1950 - يىللاردا بىزنىڭ ناخشا - ئۇسسۇللىرى-مىز ھەقىقەتەن پۈتۈن مەملىكەتكە پۇر كەتكەنىدى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بىر ئىزىدا توختاپ قالدى. مەملىكەتلىك مۇساب-قىدە ئاران بىر قېتىم 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشىپتۇق.

3. ئىچكى موڭغۇل، تىبەت ۋە ئىچكىشيا رايونلىرىنىڭ چوڭ - چوڭ تىياتىرلىرى بېيجىڭغا ئاپىرىپ ئوينالدى، شىنجاڭنىڭ يوق.

4. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ قۇرۇلغىنىغا يېرىم ئەسىردىن كۆپرەك ۋاقىت بولدى. لېكىن «ئۇلۇغ بېرىتانىيە ئىنسىكلوپېدى-يەسى»گە ئىچكى موڭغۇل ئۇنىۋېرسىتېتى بىلەن يۇنىن ئۇنى-

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ژۇرستېتى كىرەلمىگەنلۇ، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى كىرەلمىگەن.
5. بىز يېپەك يولىدا ياشاپ كېلىۋاتىمىز، لېكىن ھازىرغىچە بىزدىن يېپەك يولىغا دائىر چوڭراق ئەسەر چىققىنى يوق.
...
يەنە بىر مۇنچە مىسال كەلتۈرۈشۈم مۇمكىن، مۇشۇنداق ھا-دىسىلەر ئىچىمىزنى ئۆرتىمەمدۇ؟ ئۇستازىم، بۇ ھادىسىلەر ئۈس-تىدە سىزمۇ باش قاتۇرۇپ باققانسىز. ئېھتىمال، ئاللىقاچان جاۋاب تاپتىڭىز، ئەقىل كۆرسىتىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن.

پىروفېسسور بۇرادىرىم بىردەم ئويلانغاندىن كېيىن سۆزلىدى:
— بۇ ياش ئوتتۇرىغا قويغان مەسىلىلەر ئۇستىدە ئويلىنىپ يۈرگىنىمگە بىرقانچە يىل بولۇپ قالدى. مىللىتىمىزگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، سالام خەتتە يېزىلغان ھادىسىلەرنى ئېتىراپ قىلىش تولىمۇ ئازابلىق ئىش، لېكىن ئۇلار پاكىت، پاكىتنى ئېتىراپ قىلماي بولمايدۇ. بۇ پاكىتلار نۇرغۇن ئادەمنىڭ يۈرىكىگە تەگ-مەكتە، تەسىر قىلماقتا، ئۇلارنى ئويلاپ كۆرۈشكە مەجبۇر قىل-ماقتا. ئىلىم پوزىتسىيەدە راستچىل بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. راست گەپنى قىلغاندا، مىللىتىمىزنىڭ تارىخىي ئەنئەنىلىرى كېيىنكى چاغلاردا ئوبدان جارى بولالمىدى. ئېچىۋېتىش روھىمىز ناچار بولدى، كەڭ جەلپ قىلىش روھىمىز ئاجىز بولدى. سىز ئاخبارات خادىمى، بۇ جەھەتلەردە سىزدە مەلۇمات بولۇشى چوقۇم. لېكىن ئۇ مەسئۇلىيەت بىزدە ئەمەس، ئۇنى چېكىدىن ئاشقان سولچىللىق لۇشيەنى كەلتۈرۈپ چىقارغان.
— چېكىدىن ئاشقان سولچىللىق لۇشيەنى تۇزىتىلدىغۇ؟
— شۇنداق، پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي يىغىنى تۇزەتتى. شۇنى نەزەردە تۇتىمىزكى، چېكىدىن ئاشقان «سول» چىللىق لۇشيەنى ماكان جەھەتتىن پۈتۈن مەملە-كەتنى قاپلىغان، زامان جەھەتتىن بولسا، 1957 - يىلىدىكى كۇ-

رەشتىن ـــ يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرەشتىن باشلاپ ھېسابلىغاندا، 20 يىل داۋام قىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا بولسا، «سول»چىللىق ئەڭ يۇقىرى پەللىگە چىقتى. شۇ خاتا سىياسىي ھەرىكەتلەر ئەمەلىي تۈرمۈشتا تۈزىتىلدى، لېكىن ئۇنىڭ كىشىلەرنىڭ يۈرىكىدە يىللاپ ـ يىللاپ قالدۇرغان تەسىرىنى بىر ـ ئىككى كۈندە تۈگىتىش مۇمكىن ئەمەس. شۇ تەسىراتلار ۋاقتى ـ مەزگىلى پىشىپ يەتكەندە ئېچىپ، يېڭى سۈپەتتە باش كۆتۈرۈپ چىقىپ، باشقا بىر تەرەپتىن كىشىلەرنىڭ ھەرىكىتىگە ھۆكۈمرانلىق قىلىشى مۇمكىن. ئۇيغۇر خەلقىدە كېيىنكى يىللاردا پەيدا بولغان قېيىداش روھىي ھالىتىنى ئەنە شۇ چېكىدىن ئاشقان سولچىللىق لۇشيەننىڭ مىللىتىمىزدە قالدۇرغان ئىللەتلىرى دېمەي مۇمكىن ئەمەس. بۇ جەھەتتە ئەمەلىي تۈرمۈشنى كۆزىتىپ كۆرسىڭىز ئىكەن.

2. قېيىداش روھىي ھالىتى

پىروفېسسور ئالىدىمغا قويغان مەسىلىلەرنى كۆزدە تۇتۇپ، بىرمۇنچە ئادەم بىلەن پاراڭلاشتىم، بىرمۇنچە ئەھۋال بىلەن تونۇشتۇم. بىرەر خاتا سىياسىي ھەرىكەتنىڭ كىشىلەرنىڭ دىلىنى رەنجىتكەندىن كېيىن قانداق قېيىداش روھىي ھالەتلىرىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلدىم. تارىخىي بىمەنىلىك تولا چاغلاردا باشقا بىر بىمەنىلىكنىڭ جازالىشىغا ئۇچرايدىكەن. بىرىنچى ئاچچىق دەردنى يۇتقان ئادەم ئىككىنچى ئاچچىق دەردنى يۇتۇشقا مەجبۇر بولىدىكەن. بىرىنچىسىنى نائىلاج، مەجبۇرىي يۇتقان بولسا، ئىككىنچىسىنى ئۆز رايى بىلەن يۇتىدىكەن. ئەنە شۇنداق قېيىداش ھېسسىياتىنىڭ يوشۇرۇن ئېقىنى دەسلەپ شۇنداق مەۋج ئۇرۇپ، كۈچلۈك ئۆركەشلەيدۇكى، ھەتتا ئىجتىمائىي ئورنى خېلى يۇقىرى، يىراقنى كۆرەر ئادەملەرمۇ، پەم ـ پا-

ئۇلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

راستى ئۆتكۈر، ئېغىر - بېسىق ئادەملەرمۇ ئۇنىڭغا قېتىلماي قالمايدىكەن. ئەنە شۇنداق پەيتتە يۈرەكتىكى دولقۇننىڭ پەسكويغا چۈشۈشىنى سەۋرچانلىق بىلەن كۈتۈشكە مەجبۇر بولىدىكەنسىز. ئەگەر كىمكى يەڭلىرىنى شۇمەيلەپ، قوللىرىنى ئويناتىپ، چۈقان كۆتۈرۈپ، دولقۇنغا قارشى ھەرىكەت قىلىدىكەن، كۈتكەن ئارزۇ-سىنىڭ ئەكسىچە ئاقىۋەتكە قېلىشى تۇرغان گەپ. بۇنىڭدىن بىر-نەچچە يىل ئىلگىرى قىسمەن مەسىلىلەر توغرىسىدا بەزى ئۇيغۇر مۇتەخەسسىسلەردىن ئەقىل سورىسام، ئۇلار بىر بولسا، ئەمەلىي مەسىلىلەردىن ئۆزلىرىنى قاچۇراتتى، بىر بولسا، ئالدى - كەيىنىگە قاراپراق سۆزلەيتتى، ياكى سوغۇق كۈلكۈش بىلەنلا گەپنى تۈگىتەتتى. بۇ ئۇلارنىڭ تەمكىنلىكى، ئېغىر - بېسىقلىقى. چۈنكى دولقۇن كۆتۈرۈلۈۋاتقاندا، ئۇلار گەپ - سۆزدە، ھەرىكەتتە ئېھتىياتچان بولۇشقا مەجبۇر ئىدى. بۇ يەردىكى دەردنى شۇنداق دەردنى تارتمىغان ئادەمنىڭ چۈشىنىشى مۇمكىن ئەمەس. چېكىدىن ئاشقان سولچىللىق لۇشيەنىنىڭ ئىجتىمائىي تۈرمۇشقا بەرگەن زەربىسى ھەر تەرەپلىمە بولغاچقا، ئۇنىڭغا نىسبەتەن يېنىش، قېيىداشمۇ كۆپ تەرەپلىمە بولماقتا. پاراڭلاشقان ئادەملەردىن قالدۇرغان خاتىرىلىرىم ئاز ئەمەس. ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى كىتابخانلار ئالدىغا قويۇش مۇمكىن بولمىغاچقا، بۇ يەردە بىرنەچچە پارچىسىنىلا نەقىل كەلتۈرەي.

زىيارەت خاتىرىسى 1:

ئاپتونوم رايونلۇق دىنىي ئىشلار ئىدارىسى ئىسلام دىنى باشقارمىسىنىڭ باشلىقى مۇھەممەت تۈرسۇن 30 نەچچە ياشلاردا بار، ئۇنىڭ نۇرلۇق كۆزلىرىدىن ئۇيغۇرلارغا خاس چېچەنلىك چىقىپ تۇرىدۇ، ئۇ خەنزۇچىنى راۋان سۆزلەيدىكەن. سوئاللىرىمغا قالدۇرماي جاۋاب بېرىپ ئولتۇردى. نازۇك مەسىلىلەردە گەپنى يوپۇتۇپ ئولتۇرمىدى، ياكى مەنسەپدارلارچە پۇچەك گەپلەر بىلەن قۇ-

روق ياندۇرىدىغان ئىشنىمۇ قىلمىدى، ناھايىتى سەمىمىي پا-
راڭلاشتى، پاراڭ ئارىسىدىكى كۆڭۈللۈك كۈلكىلىرى ئۇنىڭ سۆز-
لىرىنىڭ سەمىمىيلىكىنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ تۇردى.

ئاپتوردىن ئىلاۋە: ئادەمنىڭ ھېسسىياتى تاشقىرىدىن كېلىۋاتـ
قان تەسىرگە قارىتا تولىمۇ سەزگۈر بولىدۇ. ئادەم تۇرلۇك - تۈ-
مەن شەيئىنى ئۆزىنىڭ ھېسسىيات ئەلگىكىدىن ئۆتكۈزۈپ، شۇ-
نىڭغا مۇناسىپ جاۋاب قايتۇرىدۇ، خۇشال بولىدۇ، غەزەبلىنىدۇ،
مەيۈسلىنىدۇ، ھۆزۈرلىنىدۇ. ياخشىلىققا ياخشىلىق، يامانلىققا يا-
مانلىق ھەر جايدا بار، دېگەن گەپ ئادەمنىڭ ھېسسىياتىنىڭ
ئەكس رولىمۇ بار، دېگەن گەپ. ئادەمنىڭ ھېسسىياتىنى قەدىرلە-
يدىغان كىشى شۇ ئادەمنىڭ ئۆزىنى قەدىرلىگەن بولىدۇ. ماركس
«ئىقتىسادشۇناسلىق - پەلسەپە ئارگىنالى» ناملىق ئەسىرىدە:
«مۇھەببەتنى مۇھەببەت بىلەنلا، ئىشەنچنى ئىشەنچ بىلەنلا ئالماش-
تۇرۇش مۇمكىن» دەپ يازغانىدى. ئىسكەندەر زۇلقەرنەين ئۆز زا-
مانىسىدا شەرققە يۈرۈش قىلىپ، ئىران شاھى دارىئۇس III نى
مەغلۇپ قىلغانىدى. ئۇ زەپەر قۇچقان ئاتلىق لەشكەرلىرىنى
باشلاپ، دارىئۇس I نىڭ قەبرىسى يېنىدىن ئۆتكەندە، ئاتتىن
چۈشۈپ، قەبرىگە گۈل قويۇپ، ئۆزىنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىنى
بىلدۈرگەن. بۇ بۇنىڭدىن 2400 يىل ئىلگىرى نۇسرەت تاپقان پا-
دىشاھنىڭ مەرىپەت ۋە پەزىلىتىنىڭ ئىپادىسى، ئۇ ئارستوتېلنىڭ
مۇناسىپ شاگىرتى. ۋاھالەنكى «ماركسىزمنىڭ ھامىيسىمىز» دې-
يىشۋالغان «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نىڭ ۋۇجۇدىدا ئەكس ئەتكەن-
لىرى بولسا، ئىپتىدائىي ۋەھشىيلىك بولدى. ئۇلار «خەلق»،
«ئاممىا» دېگەن سۆزلەرنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدۇ، لېكىن نەزىرىدە
ئادەم بولسا كاشكى. ئۇلار ئادەمنى گويا ئۆز قولىدىكى يىپلارنىڭ
ياردىمى بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان قورچاق دەپ قاراپ، ئۇلارنىڭ
ھېسسىياتىنى خالىغىنىچە ئاياغ ئاستى قىلدى. بۇگۈن بۇ بىر توپ

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

ئادەمنى قاقشاتقان بولسا، ئەتىسى ئۇ بىر توپ ئادەمنى رەنجىتتى، ئۇلار ئۆز هوقۇقىدىن پايدىلىنىپ ئۆكتەملىك قىلىپ، كىشىلەر-نىڭ يۈرىكىگە لەنەت - غەزەپ ئۇرۇقىنى چاچىتى. بۇنداق غەزەپ مۇبادا چەكلىك دائىرىدىن هالقىپ، ئومۇمىي تۈس ئالىدىغان بول-سا، ئەتە - ئۆگۈن ياكى يوشۇرۇن هالدا، ياكى توغرىدىن توغرا ۋە ياكى ئەگرى يوللار بىلەن كۆتۈرۈلۈپ، ئىجتىمائىي تۈرمۇشنى دا-ۋالغۇتمىدىغان كۈچكە ئايلىنىدىغانلىقىنى ئۇلار خىيالىغمۇ كەل-تۈرۈشمىدى.

— «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» يوقالغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە هۆكۈمەت دىنىي سىياسەت جەهەتتە مالىمانچىلىقلارنى ئوڭشاپ، تاقىلىپ كەتكەن مەسچىتلەرنى ئېچىپ بەردى، تارتىۋېلىنغانلىرد-نى قايتۇرۇپ بەردى، 1 مىليون 800 مىڭ يۈەن پۇل ئاجرىتىپ، نوقتىلىق مەسچىتلەرنى رېمونت قىلغۇزدى. قۇرئاننى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە، نەشر قىلدۇرۇپ بەردى. بۇ ئىش پۈتۈن ئوتتۇرا ئاسىيا بويىچە يېڭىلىق بولدى. سوۋېت ئىتتىپاقىدا شۇنىڭغا ئوخشاش كىتابلارنى نەشر قىلىشقا يول قويۇلمىغاچقا، بىزنىڭ ئادەملىرد-مىز سوۋېت ئىتتىپاقىغا تۇغقان يوقلاپ بارسا، ئۇ تەرەپتىكى مۇسۇلمانلار ئۇيغۇرچە قۇرئاننى يۇقىرى باهادا سېتىۋېلىش ئار-زۇسىنى بىلدۇرگەن. ئۇرۇمچىدە دىنىي ئىنستىتۇتىمۇ قۇرۇلدى. هۆكۈمەت هەر يىلى هەرمىگە ئادەم ئەۋەتىۋاتىدۇ. بۇ ئىشلار چەت ئەللەردىكى مۇسۇلمانلارنىڭ مەدهىيىلىرىگە ئېرىشمەكتە.

— چېكىدىن ئاشقان سولچىللىق لۇشىەنى ئاخىرلىشىپ، ۋە-زىيەتنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەنلا دىنىي قىزغىنلىق باش كۆتۈرۈشكە باشلىدى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دىن ئىلگىرى مەسچىتكە يو-لىمايدىغان ئادەملەر نامار ئوقۇيدىغان بولدى. شەهەرلەردىمۇ، يې-زىلاردىمۇ مەسچىتلەر ياسالدى، كېڭەيتىلدى، يېڭىدىن سېلىندى. 1958 - يىلى 14 مىڭ مەسچىت بار ئىدى، هازىر 19 مىڭغا يەت-

تى. شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى بۈلتۈر جەنۇبىي شىنجاڭغا ئادەم ئەۋەتىپ تەكشۈرۈپ قارىسا، چەت - پايناپ يېزىلاردىمۇ، كوئىنلۇن تاغلىرىنىڭ ئېتەكلىرىدىمۇ، ھەتتا تەكلىماكاننىڭ لېۋىدىمۇ مەسچىت بار ئىكەن. چەت - ياقا يەرلەردە يېراقتىن كۆرۈنۈپ تۇرغان چىرايلىق بىنالارنىڭ مەسچىت ئىكەنلىكىنى سورىماي تۇرۇپمۇ بىلگىلى بولىدىكەن، توقسۇن ناھىيەسىنىڭ پايناپ دېگەن بىر يېزىسىدا خەلق يەتتە چاقىرىم يىراقلىقتىكى يەردىن سۇ تۇشۇپ كېلىپ ئىچىدىكەن، لېكىن ئۇلار پۇل يىغىش قىلىپ، ئۆستەڭ چاپماي، مەسچىت سېلىشىپتۇ. مەسچىت سېلىش ئۈچۈن پۇل كېرەك. بۇ ئەمدىلا بايىاشات تۇرمۇشقا ئېرىشىۋاتقان دېھقان، چارۋىچىلارغا يۈك ئەمەسمۇ؟! مەسچىت كۆپەيگەنلىكتىن مەدرىسىمۇ كۆپەيمەكتە. تۇرلۇك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، دېھقانلار بالىلىرىنى ئىلىم - بىلىم ۋە پەن - تېخنىكا ئۆگىنىدىغان ئادەتتىكى مەكتەپلەرگە بەرمەي، مەدرىسەلەرگە بېرىدىغان بولۇۋالدى. دىندا ئوقۇش ئۈچۈن مۇۋاپىق ساندا ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش زۆرۈر. لېكىن تولىمۇ كۆپ بولۇپ كەتسە، ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيەسىنى ئۆستۈرۈشكە نېمە پايدىسى بولار؟

ئاپتوردىن ئىلاۋە: بىر قۇتۇپتىن يەنە بىر قۇتۇپقا ئۆتۈپ كېتىش، قېيىداش، دېگەن ئەنە شۇ.

زىيارەت خاتىرىسى 2:

ئاپتونوم رايونلۇق ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل - يېزىق خىزمىتى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ئىلى ئابىت ئۆزىنىڭ ئىشخانىسىدا خىيالغا چۆمۈپ ئولتۇرۇپتۇ. مەن سورىغان سوئاللارمۇ ئۇ يېقىندىن بۇيان كېچە - كۈندۈز ئويلاپ يۈرگەن مەسىلىلەر ئىكەن. ئۇنىڭ قوشۇمىسىدىن قايغۇ چىقىپ تۇراتتى. ئۇ بوم ئا-

ئۇلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ۋازدا ئاچچىق كۈلكە ئارىلاش گەپ باشلاش بىلەنلا قايناپ قالدى:

— چېكىدىن ئاشقان سولچىللىق لۇشيەنى پۈتۈن جۇڭخۇا مىللەتلىرىنى ئۆزىنىڭ زەربە نىشانى قىلدى، لېكىن تىل — يېزىق جەھەتتە پەيدا قىلغان بالايىئاپەتلىرىنىڭ دەردىنى بولسا، پەقەت بىرنەچچە مىللەتلا تارتتى.

دەرىجىدىن تاشقىرى مۇستەبىت ئىستالىنمۇ ئۆزىنىڭ تىلشۇناسلىققا دائىر ئەسەرلىرىدە، تىل — يېزىقنىڭ سىنىپىيلىكى يوق، دېگەنىدى. ئېلىمىزدىكى چېكىدىن ئاشقان سولچىل لۇشيەن تىل — يېزىقنى زورمۇزور سىياسەت بىلەن بىرلەشتۈرۈۋالدى. 1950 — يىللاردا سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپكە ئېغىش تەشەببۇس قىلىنىپ، ئۇيغۇر تىلىغا رۇس تىلىدىن بىر مۇنچە ئىجتىمائىي پەن، تەبىئىي پەن ئاتالغۇلىرى قوبۇل قىلىنغانىدى. شۇ ئاتالغۇلارنىڭ قوبۇل قىلىنىشىنى بىر خىل ئىلگىرىلەش دېيىشكە تېگىشلىك. سوۋېت ئوتتۇرا ئاسىياسىدىكى ئىلگىرى ئەرەب ئېلىپبەسىنى قوللانغان ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلەر يېزىقلىرىنى ئىسلاھ قىلىپ، ئىسلاۋيان يېزىقىنى قوللاندى. شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر، قازاق، تاتار، قىرغىز، ئۆزبېك زىيالىيلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك سوۋېت قازاقىستانىنىڭ، قىرغىزىستانىنىڭ، ئۆزبېكىستانىنىڭ كىتاب، گېزىت — ژۇرناللىرىنى ئوقۇيالايتتى. سوۋېت ئوتتۇرا ئاسىياسىدا تەرجىمە خىزمىتىمۇ ياخشى ئىشلەنگەنىدى. ئۇلارنىڭ كىتاب، گېزىت — ژۇرناللىرىنىڭ يارىدىمى بىلەن دۇنيا دىن خەۋەردار بولغىلى بولاتتى. 1950 — يىللاردا شىنجاڭدىكى بىرنەچچە ئاز سانلىق مىللەتنىڭ مەدەنىيەت جەھەتتىكى ئۇچۇرلىرى ئۇنچىۋالا قامال قىلىنغان ئەمەس ئىدى.

جۇڭگو — سوۋېت مۇناسىۋىتىنىڭ بۇزۇلغانلىقى تىل — يېزىقىمۇ تەسىر قىلدى. ئىلگىرى رۇس تىلىدىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەرنىڭ ئورنىنى خەنزۇ تىلى سۆزلۈكلىرى ئالدى. ئەمەلىيەت-

تە، بۇ بىر خىل چېكىنىش. تىل - يېزىقنىڭ دۆلەتلەر مۇناسىۋىتى بىلەن نېمە ئالاقىسى بولسۇن؟! خەنزۇ تىلىدىكى «پەلسەپە»، «تەشكىلات»، «ئىقتىساد»، «كادىر» دېگەن سۆزلەر ياپون تىلىدىن قوبۇل قىلىنغان، ئۇلارمۇ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش تۈپەيلىدىن شۇ سۆزلەرنى ئۆزگەرتكىنى يوق. شۇ چاغلاردا بۇ ئىشلار بىرمۇنچە ئۇيغۇر زىيالىيلىرىنىڭ ئىدىيەسىدىن ئۆتمىگەن بولسىمۇ، لېكىن چېكىدىن ئاشقان سولچىل سىياسىي ھاۋا بېسىمىدا ئۆزگەرتىشكە مەجبۇر بولدى.

ئاپتوردىن ئىلاۋە: خەنزۇلارنىڭ يېزىقى تاشپاقا قېپى، ئۇستىخان يېزىقى، قوڭغۇراق - ئىسرىقدان يېزىقى، چوڭ يۆگىمەچ خەت، كىچىك يۆگىمەچ خەت دېگەندەك يېزىق نۇسخىلىرىدىن ھازىرقى قېلىپلىق يېزىق نۇسخىسىغا ئۆزگەرگىچە شەكىل جەھەتتىن نۇرغۇن ئۆزگىرىشلەرنى ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەن بولسىمۇ. لېكىن ئاساسىي جەھەتتىن يەنىلا يەككە بوغۇملۇق شەكىللىك يېزىق ھالىتىنى ئۆزگەرتكىنى يوق. ھالبۇكى ئۇيغۇرلار دەسلەپتە رۇنىك ئېلىپبەسى ئاساسىدىكى تۈرك يېزىقىنى ئىشلەتكەن، كېيىن سوغدى يېزىقى ئاساسىدا قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىنى ئىجاد قىلغان، ئىسلام دىنىغا كىرگەندىن كېيىن ئەرەب ئېلىپبەسىنى قوللانغان. قەدىمكى زامانىدا ئۇيغۇر ئاقسۆڭەكلىرى پارسچىنىمۇ قوللانغان، ئۇيغۇر خاقانلىرىدىن بولغان توققۇز ئوغۇز (توققۇز ئۇيغۇر) خاقانىنىڭ موڭغۇلىيە ئېگىزلىكىدىن تېپىلغان قەبرە تېشىغا ئۇيغۇر يېزىقى، سوغدى يېزىقى ۋە خەنزۇ يېزىقى چېكىلگەن. ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىن تېپىلغان قەدىمكى زامان ئابىدىلىرىدە ــ قەبرە تاشلىرىدا خەنزۇ يېزىقىدىن باشقا يېزىق يوق. دېمەك، ئۇيغۇرلارنىڭ تىل قوبۇل قىلىش ئىقتىدارى خەنزۇلارنىكىدىن كىدىن كۈچلۈك، تۇرپاندىن تېپىلغان مەدەنىي يادىكارلىقلار ئىچىدە خەنزۇ ئالىملىرى ئوقۇيالمىغان بىر خىل خەنزۇچە يېزىق

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

چىققان، تەكشۈرۈپ دەللىلەش نەتىجىسىدە ئۇنىڭ قوچۇ ئۇيغۇرلىرى قوبۇل قىلىپ قوللانغان تۆت چاسا خەت ئىكەنلىكى مەلۇم بولغان. بۇمۇ ئۇيغۇرلارنىڭ قوبۇل قىلىش ئىقتىدارىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

ـــ ھەقىقەت چەكتىن يېرىم قەدەم ئېشىپ كەتسىلا بىمەنىلىك بولۇپ قالىدۇ. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» ياۋا ئاتلاردەك پىتىراقلىدى، ئۇيغۇرلارنىڭ تىل ـ يېزىقىغا مۇئامىلە قىلىشتا چەكتىن يېرىم قەدەم ئەمەس، ئون ـ يىگىرمە قەدەملەپ چەتنەپ قاچقىپ كەتتى، رۇس تىلىدىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەرنىلا ئەمەس، بىر نەچچە يۈز يىل ئىلگىرى قوبۇل قىلىنغان ئەرەب ـ پارسچە سۆزلەرنىمۇ قالدۇرماي چىقىرىپ تاشلاشقا ئۇرۇندى.

ئاپتوردىن ئىلاۋە: ئۇيغۇر تىلىدا كىرمە سۆزلەر كۆپ، ئۇنىڭدا پارسچە، خەنزۇچە، موڭغۇلچە، ئەرەبچە، رۇسچە سۆزلەر بار. بۇ ئەھۋال ئۇيغۇرلارنىڭ تارىختا ئېچىۋېتىش روھىغا باي ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

ـــ «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تىل مەسىلىسىدە چوڭ خەنزۇچىلىق قىلدى، ئىلگىرى چەتتىن قوبۇل قىلىنغان كىرمە سۆزلەرنىڭ ئورنىغا خەنزۇچە سۆزلەرنى زورمۇزور دەسسىتىشكە ئۇرۇندى. مەسىلەن: «ھېساب»، «تىل ـ ئەدەبىيات» دېگەن سۆزلەرنى خەنزۇچىغا ئۆزگەرتىشنىڭ نېمە ھاجىتى بار؟! گېزىتتە تۈركۈم ـ تۈركۈملەپ ئېلان قىلىش يولى بىلەن خەنزۇچىغا ئۆزگەرتىلگەن سۆزلەر بىرنەچچە مىڭغا يېتىدۇ. بۇ ئاز گەپ ئەمەس! كېيىن بارغانسېرى ئەۋجىگە چىقتى. «ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئىش كۆرۈش»، «غەيرەت بىلەن كۈچىنىپ ئىشلەش» دېگەندەك ئىبارىلەرنىمۇ «زىلىگىشىك»، «فافىنتۇچياك» دەپ ئۆزگەرتىشكە ئۇرۇندى. بۇنداق

ئەھۋالىنىڭ كىشىنى گۇمانغا، قايغۇغا قالدۇرۇشى تەبىئىي. ئاممىۋى بۇلارنى قوبۇل قىلالمىغاچقا، گېزىتتىكى تىل بىلەن ئاممىۋى ئوتتۇرىسىدىكى تىل ئوخشاشمايدىغان بولدى. ئىنسانىيەت جەمئىيىتى تىلنىڭ پەيدا بولۇشى بىلەن تەڭ ۋۇجۇدقا كەلگەن. تىل قالايمىقانلاشسا، ئادەملەرنىڭ ئۆزئارا ئالاقىسىگە كاشىلا قىلىدۇ.

«تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» ئاغدۇرۇلۇش بىلەنلا غىر قىلىپ تۆۋەنگە سىيرىلدۇق. ئۆتمۈشتە خەنزۇچىغا ئۆزگەرتىلگەن سۆزلەرنىڭ ھەممىسىنى قايتا ئۆزگەرتتۇق، يەنە كېلىپ ئاشۇرۇۋەتتۇق. خەلق ئاممىسى بۇنىڭدىن بىرنەچچە يۈز يىل ئىلگىرىلا قوبۇل قىلىپ ئادەتلىنىپ كەتكەن خەنزۇچە سۆزلەرنىمۇ ئۆزگەرتمۇەتتۇق. مەسىلەن: «كۈەيزى»نى «چوكا»غا، «بەندىك»نى «ئورۇندۇق»قا ئۆزگەرتمۇالدۇق. بۇلار ئەكسىچە، ئېغىزغا راۋان چۈشمەيدۇ.

ئاپتوردىن ئىلاۋە: بىر قۇتۇپتىن يەنە بىر قۇتۇپقا ئۆتۈپ كېتىش، قېيىمداش دېگەن ئەنە شۇ.

زىيارەت خاتىرىسى 3:

شىنجاڭ مېدىتسىنا ئىنستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ئابدۇقادىر راخمان بالىنستىتا ئوپېراتسىيە قىلدۇرۇپ ئەمدىلا قايتىپ چىققان، كېسەلدىن تېخى سەللىمازا ساقىيىپ كەتمىگەن، بىرئاز يادائىغۇ، ئولتۇرۇپ ـ قوپۇشمۇ تەسرەك ئىكەن، بىرنەچچە ئېغىز گەپ قىلىپلا ئۇ ئالىملىق خىسلىتىنى ئايان قىلدى. بەزى ئىشلارنى ئۆزىنىڭ كەچۈرمىشلىرى بىلەن دەللىلەپ، خۇش پېئىللىق بىلەن سۆزلەپ بەردى:

ـــ 1950 ـ يىللاردا خەنزۇچە ئۆگىنىش قىزغىنلىقىمۇ ناھايىتى ئۇستۇن ئىدى. مەن لەنجوۇ ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇغاندا، خەنزۇلار بىلەن بىر سىنىپتا ئوقۇدۇم، خەنزۇچىنى بىلىۋالغاندىن كېيىن، كۆز ئالدىمدا بىپايان بىلىم دېڭىزى پەيدا بولدى.

ئۇلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

ئاپتوردىن ئىلاۋە: مۇھەممەد پەيغەمبەر «ھەدىس»تە: «ئىلىم چىندا بولسىمۇ ئېلىڭلار» دېگەنىكەن، ئەرەبلەردە: «ئىلىم ئىگىلىرىنىڭ دۇۋەت ـ سىياھى شېھىتلارنىڭ قېنىدەك قەدىرلىك» دېگەن ئىبرەتلىك سۆز بار ئىكەن. 9 ـ ئەسىردە ئەرەب خەلىپەسى مەئمۇن باغداتتا تەرجىمە ئىدارىسىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان «بەيتۇل ھېكمەت» (ئەقىل سارايى) قۇرۇپ، تەرجىمانلارنى كاتتا ئىنئاملار بىلەن تەقدىرلىگەن، چەت ئەللەرنىڭ نەرسىلىرىنى كەڭ قوبۇل قىلغانىكەن. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئەل كىندى، ئەل رازى، فارابى قاتارلىق كاتتا مەدەنىيەت ئەربابلىرى ئوتتۇرىغا چىققان، شانلىق ئىسلام ـ ئەرەب مەدەنىيىتى ۋۇجۇدقا كەلگەن. دېمەك، ئېچىۋېتىش، قوبۇل قىلىشمۇ ئەرەب مەدەنىيىتىنىڭ ئەنئەنىسى، پېشقەدەم ئۇيغۇر زىيالىيلىرى ئىچىدە خەنزۇچىنى بىلمەيدىغانلىرى ئاز، مۇكەممەل بىلىدىغانلىرىمۇ كۆپ، بۇرھان شەھىدى خەنزۇچە قەدىمكى ئۇسلۇبتا شېئىر يازالايدۇ. «4 ـ ماي» ھەرىكىتىنىڭ تەسىرىنى ھەممىدىن ئاۋۋال قوبۇل قىلىپ، ئۇيغۇرچە شېئىرنى جانلىق تىلدا يېزىشنى تەرغىب قىلغان تۇرپانلىق شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرمۇ خەنزۇچىنى ئوبدان بىلىدىكەن. ئاپتونوم رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى مەرھۇم ئەسئەت ئىسھاقۇف، شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى نۇسرەت شەھىدى ۋە شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى ئەنۋەرخان بابالار ئازادلىقتىن بۇرۇن ئۆز پۇلى بىلەن ئالىلە ئوقۇتقۇچىسى تەكلىپ قىلىپ، خەنزۇچىنى ئۆگەنگەن. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىرىدىن ئابدۇكېرىم ئابباسوف شىنجاڭ دارىلفۇنۇنىدا ئوقۇۋاتقان چېغىدىلا خەنزۇچىنى ئەستايىدىل ئۆگەنگەن. خەنزۇچىنى ئۆگىنىش ئەسلىدىلا ئۇيغۇر زىيالىيلىرىنىڭ ياخشى ئەنئەنىسى.

— كېيىن مەن بېيجىڭ مېدىتسىنا ئىنستىتۇتىغا بىلىم ئا-شۇرۇشقا ئەۋەتىلدىم. يېتەكچى ئوقۇتقۇچۇم جۇڭگو پەنلەر ئاكادې-مىيەسى ئىلىم تەتقىقات مەركىزىنىڭ ئەزاسى ئىدى، تۆت خىل تىل بىلەتتى، نەزەر دائىرىسى كەڭ، بىلىمى چوڭقۇر، مەملىكەت بويىچە، ھەتتا چەت ئەللەردىمۇ داڭقى بار ئىدى. ئۇ مەندىن: «نەچچە خىل چەت ئەل تىلى بىلىسىز؟» دەپ سورىغاندا، چۆچۈپ كېتىپ: «خەنزۇ تىلىنى بىلىمەن» دېدىم. ئۇ كۈلۈپ كېتىپ: «بۇ كۈپايە قىلمايدۇ، چەت ئەل تىللىرىدىنچۇ؟» دەپ سورىدى. «ئازراق رۇسچە بىلىمەن» دېدىم، ئۇ: «قانچىكى كۆپ تىل بىلگەن كىشى شۇنچە كەڭ نەزەرلىك بولىدۇ» دېدى. بېيجىڭ تېببىي ئىنستىتۇ-تىدا تۆت خىل چەت ئەل تىلى كۇرسى بار ئىكەن. ئۇستازىم مېنى كۇرسقا قاتنىشىشقا دەۋەت قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئىنگلىز تىلىنى تاللىۋالدىم. تىل ـ يېزىق ئۆگەنگەنىڭ پايدىسىنى كۆردۇم. ھا-زىر ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، رۇسچە، ئىنگلىزچە كەسپىي كىتابلارنى ئوقۇيالايمەن، تېببابەتكە دائىر مەلۇماتلاردىن خەۋەردار بولالايمەن. ئالدىمدا كەڭ دۇنيا تۇرۇپتۇ. شىنجاڭدا بىكىنىپ تۇرۇپ قالغانلىقىم سەۋەبى بىلەن قىسىلىپ قالمايمەن.

ئاپتوردىن ئىلاۋە: چېكىدىن ئاشقان سولچىللىق لۇشيەنى سە-ۋەبىدىن، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا ئاممىنىڭ قوبۇل قىلىش دەرىجىسىگە پەرۋا قىلماي، خەنزۇچە ئۆگىنىش تولىمۇ نا-مۇۋاپىق دەرىجىدە تەكىتلەندى، تەبىئىيكى، بۇ جەھەتتىمۇ ئاممە-نىڭ يۇرىكى داغلاندى.

— «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» يوقالغاندىن كېيىن، ئاممىنىڭ قورساق كۆپۈكى تۇگىمىگەن بولغاچقا، جەمئىيەتتە بىردىنلا خەن-زۇچە ئوقۇماسلىق بورىنى چىقتى. بەزىلەر: «نەچچە ئون يىل بول-دى، ئالمي مەكتەپلەردە يەنە نېمىشقا خەنزۇ تىلى بىلەن دەرس ئۆ-

ئۇلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

تۇلىدىكەن؟» دېيىشتى، شۇنىڭ بىلەن بەزىلەر: ئالىي مەكتەپلەر-دىكى تەييارلىق سىنىپلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا ئۆز تىلىمىزدا دەرس ئۆتەيلى، دېگەن تەشەببۇسنى ئوتتۇرىغا قويدى. بەزىلەر، خەنزۇچىنى ئۆگەنمەسەك، ئىچكى ئۆلكىلەرگە بېرىپ بىلىم ئاشۇرۇش، تەجرىبە ئالماشتۇرۇش، ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنلىرىغا قاتنىشىش قىيىن بولىدۇ، دەپ ئويلاپ، باشقىچە قاراشنىمۇ ئوتتۇرىغا قويدى. كۆپچىلىكنىڭ قورساق كۆپۈكى بولغاچقا، مەسىلە ئۇستىدە ئويلانغاندا، ھېسسىيات ئاملى ئۇستۈن ئورۇندا تۇردى. شۇڭا: «تەرجىمان ئېلىپ بارمامدۇق!» دېگەنلەرمۇ بولدى، مەن ئۇيغۇر زىيالىيسى، ئۆز مىللىتىمىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ئۆز مەسئۇلىيىتىمنى ئادا قىلىشىم لازىم. ئۇيغۇرچە تېبىبىي كىتاب ناھايىتى ئاز، خەنزۇچىنى ئۆگەنمەسەك، ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىلىدىغىنى دەرسلىكلەردىكى ئازغىنە بىلىم بىلەنلا چەكلىنىپ قالسا، كامالىتىگە يەتكەن مۇتەخەسسىسلەرنى يېتىشتۈرگىلى بولامدۇ؟ ئىنستىتۇتىمىزدا سۆھبەت يىغىنى ئېچىلغاندا، خەنزۇ يولداشلار بىر نەرسە دېيىشكە ئوڭايسىزلاندى. مەن: ھەممە ئىشتا مىللىتىمىزنىڭ پەن، مەدەنىيەت، تېخنىكا جەھەتتىكى سەۋىيەسىنى ئۆستۈرۈشكە پايدىلىق بولىدىغان ـ بولمايدىغانلىقىنى نەزەردە تۇتۇشىمىز لازىم، خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈشنىڭ لاياقەتلىك تېببىي خادىم يېتىشتۈرۈشكە پايدىسى بار، دېدىم. مەكتىپىمىز خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈشنى قەتئىي داۋاملاشتۇردى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى جانابىل بىزنى تەقدىرلىدى. ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشمىسىنىڭ رەئىسى بادەي تەييارلىق سىنىپلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلسا، ئوقۇتۇش سۈپىتى تۆۋەنلەپ كېتىدىغانلىقىنى بايقاپ، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومغا دوكلات يازغانىكەن، بەزى ئالىي مەكتەپلەردىكى تەييارلىق سىنىپلىرى يەنە ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپتۇ. مۇشۇنداق قىلىش زۆرۈر.

ئاپتوردىن ئىلاۋە: بىر قۇتۇپتىن يەنە بىر قۇتۇپقا ئۆتۈپ كېتىش، قېيىداش دېگەن ئەنە شۇ.

زىيارەت خاتىرىسى 4:

شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى تىل تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ئىبراھىم مۇتىئىي مەن ھۆرمەتلەيدىغان ئالىم، كۆپ يىللىق تۇرمە ھاياتى ئۈنىڭ ھاياتقا بولغان ئۈمىدۋار پوزىتسىيەسىنى سۇندۇرالمىغان، يېشى 70 كە يېقىنلاپ قالغان بولسىمۇ چىرايى پارقىراپ تۇرىدۇ، قەدەملىرىمۇ مەزمۇت. ئۈنىڭ نەزىرىدە، شىنجاڭ بېكىك گەۋدە ئەمەس، ئۇ ئۆزىنىڭ نەزىرىنى ھەر تەرەپلىمە ئالاقىلەر بىلەن توغرىلاپ تۇرىدۇ. ئۈنىڭ سۆھبەتلىرىنى ئاڭلىسىڭىز كۆڭلىڭىز ئېچىلىپ قالىدۇ، ئۈنىڭ سۆزلىرىدىن كىشىنىڭ ئەزايىنى تەكەنلەشتۇرىدىغان ھېسسىيات چىقمايدۇ. ئېگىز ـ پەس يوللاردا كۆپ جاپا چەككەن بولسىمۇ، ئۈنىڭ ئالىمغا خاس پاك قەلبىنى دۇنيانىڭ مەينەتلىرى بۇلغىيالمىغان. ئۇ ھەرقانداق سورۇندا ئىچ ـ قارىنىنى ئاشكارا تۆكىدۇ.

ـــ 50 ـ يىللاردا بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتىدا ئىشلەيتتىم، نەشرىياتنىڭ باشلىقى سا كۇڭلياۋ ئىدى. شۇ چاغلاردا ھۆكۈمەت مىللەتلەرنىڭ مەدەنىي مىراسلىرىغا ئاجايىپ ئەھمىيەت بېرەتتى. بىركۈنى خان سارىيىغا سەيلە قىلىپ بېرىپ، خەنزۇ، مانجۇ، موڭغۇل، ئۇيغۇر، تىبەت تىللىرىدا رەتلەنگەن «بەش تىللىق مانجۇچە لۇغەت»نى كۆرۈپ قالدىم، ئۈنى چىيەنلۇڭ خان رەتلىگەنىكەن. چىيەنلۇڭ كاتتا زىيالىي، قەلەمگىمۇ، ئەلەمگىمۇ كامىل، موي قەلەمدە ماھىرلىق بىلەن يازالايدىكەن، 14 مىڭدىن ئارتۇق شېئىر يازغانىكەن. قانداق، كارامەتمىكەن؟! ئۇ، بېيجىڭدىكى خان سارىيىدا تۇرۇپمۇ موڭغۇل، تىبەت، ئۇيغۇر تىللىرىنى ئۆگىنىۋالغانىكەن (ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونلىرىدا ئىشلەۋاتقان رەھبەرلىرى كادىرلىرىمىز ئىچىدە قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ تىللىرىنى

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ئىگىلىگەنلەردىن قانچىسى بار؟! ــ ئاپتور) ئۇنىڭ بىلمىدىغىنى بىرنەچچە ئېغىز گەپ، بىرنەچچە يۈز جۈملە ئەمەس، بەلكى ھەم سۆزلىيەلەيدىكەن، ھەم ئوقۇيالايدىكەن، ھەم يازالايدىكەن. ئۇ «بەش تىللىق مانجۇچە لۇغەت»نى كۆزدىن كەچۈرگىنىدە بەزى ئۇيغۇرچە ئاتالغۇلارنىڭ توغرا قوللىنىلمىغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆز قولى بىلەن تۈزەتكەن، يېڭىسار ناھىيەسى چىەنلۇك خانىنىڭ ھۈزۈرىدا بېكىتىلگەنىكەن.

ئاپتوردىن ئىلاۋە: ھەر مىللەت راۋاج تاپقان ۋاقىتىدا ھامان كەڭ يول ئېچىشتا ۋە قوبۇل قىلىشتا باتۇر بولىدۇ. چىەنلۇك شۇنداق، كاڭشىمۇ شۇنداق، ئۇ لاتىنچىنى بىلمىدىكەن، ھەر كۈنى شۇنچە ئالدىراش بولسىمۇ ئالگىبىرا مەشىق قىلمىدىكەن. ئۇنىڭ ياۋروپانىڭ ماي بويىاق رەسىملىرىنى باھالاش ئىقتىدارىمۇ ناھايىتى ئۇستۇن ئىكەن. ئۇزۇن سەپەرلەرنى بېسىپ جۇڭگوغا كەلگەن ئىتالىيەلىك رەسسام لاڭشىننىن (بۇ خەنزۇچە ئىسمى) غا ئوردىدا رەسىم سىزدۇرغان. جۇڭگو ــ ياۋروپاچە رەسىم سىزىش ئۇسۇللىرىنىڭ ئارتۇقلۇق ياكى كەمچىلىكلىرى ئۇستىدە بەزىدە ئۇنىڭ بىلەن مۇزاكىرىلىشىدىكەن. ئۇلار فېئودال پادىشاھ بولۇش بىلەنلا قالماستىن، مانجۇ مىللىتىنىڭ روناق تاپقان دەۋرىدىكى مەدەنىيەت ۋەكىللىرىدۇر.

ــ «بەش تىللىق مانجۇچە لۇغەت» ناھايىتى قىممەتلىك كىتاب ئىكەن. مەن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇنى قايتا نەشر قىلىش توغرىسىدا سا كۇڭلياۋغا تەكلىپ بەردىم. ئۇ كىتاب تولىمۇ چوڭ بولغاچقا، ئۇنىڭ ئۇستىگە، فوتو باسمىدا چىقىرىشقا توغرا كەلگەچكە، نۇرغۇن مەبلەغ كېتەتتى، نەشرىياتنىڭ پۇلى بولمىغاچقا، سا كۇڭلياۋ جوۋزۇڭلىغا دوكلات يېزىپتۇ. جوۋزۇڭلى ناھايىتى يۇقىرى مەلۇماتلىق بولغاچقا، ئۇ كونا كىتابنىڭ قەدرىگە يېتىپ،

بىسىپ چىقىرىڭلار، قانچىلىك چىقىم بولسا، شۇنچىلىك پۇل بې-
رىلىدۇ، دەپ تەستىق ساپتۇ. مەن خىزمەتكە ئاكتىپ قاتناشتىم.
«بەش تىللىق مانجۇچە لۇغەت» ئاخىر نەشردىن چىقتى. ئۇزۇن
ئۆتمەيلا، سىياسەت سولغا بۇرۇلۇپ كەتتى، «بەش تىللىق مانجۇچە
لۇغەت»نى نەشر قىلىشنىڭ ئۆزى مېنىڭ جىنايىتىم بولۇپ قال-
دى. فېئودال ئەخلەتلەرنى قوغدىغان دەپ، مېنى سولدىن سوراقفا
تارتتى، ھەتتا مېنى سا كۆڭلىياۋمۇ قوغداپ قالالمىدى. مەن شىن-
خۇا ئاگېنتلىقىدىكى يولداشلاردىن مىننەتدارمەن، «بەش تىللىق
مانجۇچە لۇغەت» قايتا نەشر قىلىنغاندىن كېيىن، كۆتۈلمىگەن
ھالەتتە چەت ئەللەردە ياخشى تەسىرات پەيدا قىپتۇ. شىنخۇا ئا-
گېنتلىقى بۇ تەسىراتلارنى توپلاپ، قىزىل سەرلەۋھىلىك پايدىلى-
نىش خەۋەرلىرىدە ئېلان قىپتۇ. بۇنى جوۋزۇڭلى كۆرۈپ ناھايىتى
خۇرسەن بولۇپ، تەستىق سېلىپ سا كۆڭلىياۋغا ئەۋەتىپ بېرىپ-
تۇ. نەشرىياتىمىزنىڭ بۇ باشلىقىمۇ قىزىق ئادەم، مېنى ئوتتەك
ئۆرتەيدىغان تەنقىد ئاستىغا ئېلىشۋاتقان بىر پەيتتە، ئۇ كۇرەش
مەيدانىغا كىرىپ كېلىپ، پەشتاق ئالدىدا توختاپ: «يولداشلار،
‹بەش تىللىق مانجۇچە لۇغەت›نى نەشر قىلغانلىقىمىز توغرىسىدا
زۇڭلى يازغان يوليورۇقنى ئوقۇپ بېرەي. زۇڭلى: ‹بۇ خىزمەتكە
قاتناشقان يولداشلار، سىلەرگە تەشەككۇر، سىلەر ناھايىتى ياخشى
ئىش قىلدىڭلار، دەپتۇ. يولداشلار، ئويلاپ كۆرۈڭلار، بۇ تەنقىد
مەجلىسىنى ئېچىۋېرەمدۇق ياكى توختىتىپ قويامدۇق؟» دېدى.
مېنى تەنقىد قىلىۋاتقان كىشىلەر بىر ـ بىرىگە قارىشىپ تۇرۇپلا
قالدى. ئەلۋەتتە، چېكىدىن ئاشقان سولچىللىق لۇشيەننىڭ ھەي-
ۋىسى بوشاش بۇياقتا تۇرسۇن، كۆچەيمەكتە ئىدى. مېنىڭدە كو-
كۇلا بولغاچقا، بۇگۈن قۇتۇلۇپ قالسام، ئەتىسى تۇتۇلۇپ تۇردۇم،
كېيىن تۇرمىگە تاشلاندىم، شۇ تاشلانغىنىمچە 20 يىل ياتتىم...

ئاپتوردىن ئىلاۋە: ھازىر بەزى سورۇنلاردا ئۇيغۇرلارنىڭ قە-

ئۇلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

دىمكى مەدەنىي مىراسلىرىدىن «تۈركىي تىللار دىۋانى» بىلەن «قۇتادغۇبىلىك» تىلغا ئېلىنماقتا، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى هەم مىللەتلەر كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ئىسمائىل ئەهمەد تۈركىيەگە زىيارەتكە بارغىنىدا، ئىبراهىم مۇتىئىي، ئىمىن تۈرسۇنلار رەتلەپ نەشر قىلدۇرغان «تۈركىي تىللار دىۋانى»نى ئالغاچ بارغان. تۈركىيەنىڭ رەئىس جۇمهۇرى ئۇ كىتابنى بېشىغا ئېلىپ، خۇرسەنلىك بىلەن: «بۇ بىز تۈركلەرنىڭ شانلىق مىراسلىرىمىز» دېگەن. شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى ئابدۇرېهىم ئۆتكۈرنىڭ «تۈركىي تىللار دىۋانى»نى دەپ تارتقان دەرد ـ ئەلەملىرىنى كىم بىلىدۇ؟ ئازادلىقتىن ئىلگىرى تۈركىيەلىك بىر زىيالىي ئۇرۇمچىگە كەلگىنىدە، «تۈركىي تىللار دىۋانى»دىن بىر نۇسخىنى ئۆتكۈرگە هەدىيە قىلغان، ئۆتكۈر شۇ كىتابنى قەدىر لەپ ساقلاپ كەلگەن. ئازادلىقتىن كېيىن، يۇرتى كۇچادىكى خوتۇنىغا تاپىلاپ، يەرگە كۆمدۇرۇۋەتكەن. بۇنى پەقەت بىرلا ئادەمگە تىنىپ قويغانىكەن، قايسىبىر نۆۋەتلىك خەلقئارا ئىلمىي مۇهاكىمە يىغىنىدا چەت ئەللىك ئالىملاردىن بىرى شۇ ئىككى كىتابنىڭ شىنجاڭنىڭ قەدىمكى زامانىدىكى مۇهىم مەدەنىي مىراسى ئىكەنلىكىنى ئېيتقان، دىگەن لىچۇن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئۆز ۋاقتىدىكى رەئىسى سەيپىدىن ئەزىزگە خەۋەر قىلغان. سەيپىدىن ئەزىزى تەرەپ ـ تەرەپلەپ سۈرۈشتۈرۈپ، بۇ كىتابنىڭ ئۆتكۈرنىڭ قولىدا بار ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئۆتكۈرنى تاپقان. ئۆتكۈر ئۇ كىتابنى تەقدىم قىلىشقا رازى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈش بىلەن بىللە، ئۇنىڭ زور قىممىتىنى سۆزلەپ بەرگەن. ئاپتونوم رايوندىن ئادەم تەشكىللەپ، رەتلەشنى، نەشر قىلىشنى تەكلىپ قىلغان. ئۇزۇن ئۆتمەي، ئوڭچىلارغا قارشى كۈرەش باشلانغاندا، قەدىمكى كىتابلارنى كۆمۈپ ساقلاشنىڭ ئۆزى ئالەمنى ئۆزگەرتىش پىلانىنى يوشۇرۇن ساقلىغانلىق بولۇپ قالغان. هېلە-

قى تۇركىيەلىك توغرىسىدىكى گەپلەر قوشۇلۇپ، چۈشەندۈرۈپ كەتكىلى بولمايدىغان مەسىلىگە ئايلانغان. شۇنىڭ بىلەن ئابدۇرې-هىم ئۆتكۈر تۇرمىگە تاشلانغان. بۇنداق دىشۋارچىلىققا ئۇچرىغان ئادەملەر يالغۇز بىرلا ئەمەس، شىنجاڭدا مەملىكەت بويىچە ئو-مۇملاشقان «قالپاق»لاردىن باشقا، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بې-شىغا يەنە «چەت ئەلگە باغلانغان ئۇنسۇر»، «يەرلىك مىللەتچى ئۇنسۇر» دېگەن قالپاقلارمۇ كىيدۈرۈلدى. خېلى كۆپ پېشقەدەم ئالىملار، مۇتەخەسسىسلەرگە ياكى ئۇنداق، ياكى مۇنداق قالپاق كىيدۈرۈلدى. ئۇلار چەككەن رىيازەتلەر ئۇيغۇر مىللىي مەدەنىيە-تىمۇ چەككەن رىيازەتتۇر. بۇ ئەھۋال زىيالىيلارنىڭ يۈرىكىنى داغلىماي قويمىدى، سولچىل ئەپەندىلەر لەززەتلىك ئاشلىقنى ها-راق تىرىپىغا ئايلاندۇرۇپ قويدى. ھاراقنىڭ تىرىپىدىن لەززەتلىك نەرسە ئەمەس، ئاچچىق نەرسە چىقمدۇ، خالاس!

— «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا تۇرمىدە يېتىپ ئاڭ-لىسام، سا كۈڭلياۋنى كۆرەشكە تارتقاندا، «بەش تىللىق مانجۇچە لۇغەت»نى ئۇنىڭ يۈزىگە ئېتىشىپتۇ. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» جۈڭگونىڭ كونا مەدەنىيىتىنى «فېئودالىزم، كاپىتالىزم، شيۇ-جېڭجۇيى» دېگەن كالتەكلەر بىلەن دۇمبالىدى، ئۇيغۇرلارنىڭ قە-دىمكى مەدەنىيىتىنىمۇ بوش قويمىدى. كىمكى ئۆز مىللىتىنىڭ مەدەنىيىتىنى تەرىپلىسە، شۇنىڭغا چوڭ قالپاقلارنى كىيگۈزۈش-تى، مىللىي مەدەنىيەتنى دەپ پەشۋا بېگەن، تەنقىد ئاستىغا ئې-لىنغان، كۆرەشكە تارتىلغان ئادەم ئاز ئەمەس.

ئاپتوردىن ئىلاۋە: ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى مەدەنىيىتىگە فېئو-دالىزمنىڭ شامىسى دېگەن تامغا بېسىلدى ـ يۇ، «24 تارىخ»قا سىڭىپ كەتكەن تارىخىي ئىدېئالىزمنىڭ لاتقىلىرى بولسا، يەنە لۆمۈلدەپ يامرىدى. بەزىلەر زورمۇزور توقۇپ، تارىخنى ئۆز مې-

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

لىچە بۇرمىلاپ، خەنزۇلارنىڭ رولىنى خالىغىنىچە مۇبالىغە قىلىدى. بەزىلەرنىڭ شەرھلىشىچە، «疆» دېگەن ھەرپ شىنجاڭنىڭ سىمۋولىمىش، يۇقىرىدىكى سىزىق ئالتاي تېغى، ئوتتۇرىدىكى سىزىق تەڭرى تېغى، ئاستىدىكى سىزىق كۇئىنلون تېغىمىش، يۇقىرىدىكى «田» ھەرپى جۇڭغارىيە، ئاستىدىكى «田» ھەرپى تارىمىش. ئۇلارنىڭ بۇنىڭدىن: «شىنجاڭنىڭ بۇرۇنىنىڭ بۇرۇنسىدىلا جۇڭگونىڭ زېمىنى ئىكەنلىكىنى ئەنە شۇ «疆» ھەرپىدىنلا بىلگىلى بولىدۇ» دېگەن خۇلاسىنى چىقىرىشقان. شۇ مەمەدان ئالىم ھازىرقى شەنشى ئۆلكىسىنىڭ بىر قىسىم يەرلىرى جۇڭ سۇلالىسى دەۋرىدە كۆك ئارت (پامىر) ئۇيغۇرلىرىغا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالغان! يەنە بەزىلەر: «تۇرپاندىكى كارىزنى لىن زېشۇي كەشىپ قىلغان» دېيىشتى. ئۇلار شۇنداق كېلىشتۇرۇپ ھېكايە توقۇغانكى، ھەتتا «لىن زېشۇي تۇرپاندا تۇنەپ قاپتۇ، كېچىدە يەر ئاستىدا سۇ شارقىراپ ئاققان ئاۋازنى ئاڭلاپتۇ. ئەتىسى يەرلىك ئادەملەرنى يىغىپ قۇدۇق كولاتقۇزۇپتۇ، كارىز ئەنە شۇنداق پەيدا بوپتۇ» دېيىشتى. تارىخىي كىتابلارغا قارىغاندا، مىلادىدىن 48 يىل ئىلگىرىلا تۇرپاندا قوش دۆلىتى ھۆكۈم سۈرگەنىكەن. مۇبادا كارىز بولمىغان بولسا، ئوتتەك ماكان قوچۇدا ئادەملەر نېمە يېگەن، نېمە ئىچكەن بولاتتى؟! تاڭ پادىشاھلىقىنىڭ رامبى بۇددا نوملىرىنى ئېلىپ كېلىش سەپىرىدە قوچۇ خانلىقى تەۋەسىدىن ئۆتكەندە نەدىكى سۇنى ئىچكەندۇ؟ تەبىئىيكى، بۇلار كونا تارىخىي قاراشنىڭ ئاشكارىلىنىشى، ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي غۇرۇرىغا ئازار قىلىدىغان بۇنداق قاراشلار، ئەلۋەتتە، ئۇيغۇرلاردا نارازىلىق كەيپىياتى قوزغايدۇ. ئاممىنىڭ كەيپىياتلىرى قوشۇلۇپ توپلانغاندا، ئەقىلنىڭ كونترولىلۇقىغا بويسۇنۇپ، مۇۋاپىق چەكتە توختاپ قالمايدۇ، چېكىدىن ئېشىپ، بەزى بىمەنە ھەرىكەتلەرنى پەيدا قىلىشى مۇمكىن. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ بىر ئۇيغۇر پىروفېسسورى «تاڭ دەۋرىدىكى شىنجاڭنىڭ ناخشا ـ ئۇسسۇلى»

ناملىق بىر ئەسەرنى تەييارلاپ، نەشرىياتقا يوللىغانىكەن، نەشرى-
ياتنىڭ بىر مۇھەررىرى: «كىتابخۇمزنىڭ ئىسمى ياخشى ئەمەس-
كەن، ئۆزگەرتىپ بەرسىڭىز ـ قانداق؟» دەپ تېلېفون بېرىپتۇ.
پىروفېسسور: «نېمىشقا؟» دەپ سوراپتىكەن، مۇھەررىر «نېمىشقا
تاڭ دەۋرىدىكى دەيسىز؟ ئۇيغۇرلارنىڭ دېسىڭىز بولمامدىكەن؟»
دەپتۇ. شۇ پىروفېسسور بىر ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىدا: «مەدەنە-
يىەت ئەزەلدىن ئۆزئارا قوبۇل قىلىنىدۇ. ئوتتۇرا تۇزلەڭلىك مەدە-
نىيىتى ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى قوبۇل قىلغان، ئۇيغۇر مەدەنىيىتى-
مۇ خەنزۇ مەدەنىيىتىنى قوبۇل قىلغان» دەپ سۆزلىگەنىكەن، يە-
غىندىن كېيىن بىراۋ ئۇنىڭغا شېئىر بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، ئۇنى
«ئۆز مىللىتىنى قوغدىمايدۇ» دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىككى مىل-
لەتنىڭ تارىختىكى ئۆزئارا تەسىرى مەسىلىسى سەزگۈر مەسىلگە
ئايلىنىپ قالغان. ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىدا تىلغا ئېلىنماي-
دىغان بولۇپ قالغان. بۇنداق پىسخىكا تەرەققىي قىلىۋېرىپ، تە-
رىپلەيدىغان گەپلەرلا سۆزلىنىپ، كەمچىلىك، ئەيىبلەر تىلغا ئې-
لىنمايدىغان ھالەت كېلىپچىققان. يەنە بىر يىغىندا، «تۆت كىشە-
لىك گۈرۇھ»نىڭ كىتابلارنى كۆيدۈرگەنلىكى ئۈستىدە گەپ بول-
غاندا، بىر ئۇيغۇر ئالىم: «كىتابلارنى تۆت كىشىلىك گۈرۇھ،لا
كۆيدۈرگەن ئەمەس، ئەرەب تارىخىدىمۇ كىتاب كۆيدۈرگەن ئەخمە-
قانىلىقلار بولغان، ئەرەب قوشۇنلىرىنىڭ باش قوماندانى ئەمىر
قۇتەيبە ئۆز قوشۇنلىرىنى باشلاپ سەمەرقەندكە بېسىپ كىرگەندە،
قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى كىتابلارنىڭ ھەممىسىنى كۆيدۈرۈپ
تاشلىغان. ئۇنىڭ ئىشتاب باشلىقى ئۇيغۇر بولۇپ، ئۇيغۇر يېزى-
قىدىكى كىتابلارنى ئوقۇغانلىقى ئۈچۈن ھېلىقى باش قوماندان
تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈپ تاشلانغان» دېگەن، بۇلار تارىخىي پاكىت،
لېكىن بۇ گەپلەر بەزىلەرنىڭ قۇلىقىغا ياقمىغان، گويا ئۆزلىرى-
نىڭ يۈزلىرىگە قارا سۈرتۈلگەندەك ھە دەپ كۈچەپ رەددىيە بېرىپ
كېتىشكەن. ئەمەلىيەتتە، كىتاب كۆيدۈرگەنلەر يالغۇز ئەمىر قۇتە-

ئۇلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

تەيبىلا ئەمەس، ئۆز ۋاقتىدا ئاق تاغلىقلارنىڭ سەرداری بولغان ئاپاق غوجا دىنىي ئەسەبىيلىكنى قوتراتقاندا، نۇرغۇن كىتابلارنى كۆيدۈرۈپ، نۇرغۇن ئادەمنى ئوتتۇرا ۋە غەربىي ئاسىياغا كۆچۈپ كېتىشكە مەجبۇر قىلغان.

ئاپتوردىن ئىلاۋە: بىر قوتۇپتىن يەنە بىر قوتۇپقا ئۆتۈپ كېتىش، قېيىداش دېگەن ئەنە شۇ.

زىيارەت خاتىرىسى 5: ... قېيىداش.

زىيارەت خاتىرىسى 6: ... قېيىداش.

مەن يەنە ھېلىقى ئۇيغۇر بۇرادىرىمنى ئىزدەپ باردىم. ئۇ چەت ئەلدىكى ئىلمىي لېكسىيەسىنى توگىتىپ ئەمدىلا قايتىپ كەلگەنىكەن، روھى ئۇستۇن، كۆزلىرىدىن نۇر چاقناپ تۇرۇپتۇ. چەت ئەل سایاھىتى مۇناسىۋىتى بىلەن نەزەر دائىرىسى تېخىمۇ كېڭىيىپتۇ، قاراشلىرىنىڭ دەرىجىسى تېخىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپتۇ.

— قېيىداش پىسخىكىسىنىڭ ئىپادىلىرىنى كۆرۈپسىز، — دېدى ئۇ، — ئەمەلىيەتتە، چېكىدىن ئاشقان سولچىل لۇشىيەندىن قېيىدايدىغان پىسخىكا خەنزۇلاردىمۇ ناھايىتى كۆچلۈك بولغان. بىراق خەنزۇلار قېيىداشلىقتا دەققىتىنى بېكىكلىكتىن ئېچىۋېتىش تەرىپىگە يۆتكەپ، چەت ئەللەرنىڭ نەرسىلىرىنى ئىمكانقەدەر ئۆزىگە قوبۇل قىلىشقا باشلىدى. بىز ئاز سانلىق مىللەتلەر بولساق، قېيىداشلىقتا دەققەت ـ نەزىرىمىزنى ئۆز چەمبىرىمىز ئىچىگە يىغىپ، ئۆزىمىزنىڭ مىللىي نەرسىلىرىنىلا ئىمكانقەدەر قوغداش بىلەن بولۇپ قالدۇق. خەنزۇلار بىرنەچچە يىلدىن بۇيان پىرقىرىغۇچ شەكىلدە پىرقىراپ ماڭغان بولسىمۇ، يۆنىلىشى يۇقىرى ئۆرلەش بولماقتا، لېكىن بىز بولساق، چەمبەردىكى بىر ئىزدىلا چۆرگۈلەۋاتىمىز، چەمبەرنىڭ يېرىم دىيامېتىرى تېخى شۇ پېتى تۇرۇۋاتىدۇ، چەمبەر بارغانسېرى تارىيىپ بارماقتا. قېـ

يىداش روھىي ھالىتى بىلەن ئۆزىنى كىچىككىنە بىر چەمبەر ئىچىگە بېكىتىپ قويغاندا، باشقىلارنىڭ نەرسىلىرىنى قوبۇل قىلىش تولىمۇ تەس. بىرنەچچە يىلدىن بۇيان بىزدە ئىلگىرىلەش بولدى، لېكىن باشقا مىللەتلەرگە سېلىشتۇرغاندا، قەدىمىمىز ئاستا.

— بىرى پىرقىرىغۇچسىمان، بىرى چەمبەرسىمان. بۇ ناھايىتى ئوبرازلىق ئوخشىتىش ئىكەن.

— قېيىداش پىسخىكىسى مىللىتىمىزنى زىيانغا ئۇچراتماقتا. بېكىنمىچىلىكنى كۈچەيتىپ، ئەنئەنىۋى ئېچىۋېتىش روھىمىزنى پەسەيتىپ قويماقتا. ئەگەر ھوشىمىزنى تاپماي، شۇنداق روھىي ھالەتنىڭ ئەۋج ئېلىشىغا يول قويىدىغان بولساق، ئۇ چاغدا باشقا مىللەتلەردىن كۆپ ئارقىدا قالىمىز.

— بۇ مەسىلە توغرىسىدىكى مۇلاھىزىڭىز ئەملىيەتكە ئۇيغۇن، پىشقان خۇلاسە ئىكەن. ئوقۇغۇچىڭىزغا خەت يازسىڭىز بولىدىكەن.

— ئاللىقاچان يازدىم.

3. يۆلىنىۋېلىش پىسخىكىسى

پىروفېسسور بىلەن يەنە ئۇچراشتىم. ئۇنىڭ كەيپى بوش، ئۇنىڭ بىلەن تونۇشقاندىن بۇيان شۇنى بايقىدىمكى، ئۇ بىرەر غەش-لىككە يولۇققاندىلا قوشۇمىسى تۇرۇلۇپ قالىدىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىلىدە بىر پارچە سالام خەت تۇرۇپتۇ، كونۋېرتى تېخى ئەمدىلا يىرتىلغاندەك تۇرىدۇ. بېيجىڭدىكى ھېلىقى ئوقۇغۇچى يازغان خەت ئىكەن:

سالام سىزگە ھۆرمەتلىك پىروفېسسور:

خېتىمگە يازغان ئۇچۇرىڭىزدىن مىننەتدار بولدۇم. ئۇستازىم،

ئۇلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

سىزنىڭ قاراشلىرىڭىزغا قوشۇلمەن، ھازىر بىز نۇرغۇن جەھەت-
لەردە قالاق ھالەتتە تۇرۇۋېتىپتىمىز. چۈنكى، قېيىداش روھىي
ھالىتىمىز مىللىتىمىزنىڭ ئېچىۋېتىش، قوبۇل قىلىشىغا تۇس-
قۇن بولماقتا. مېنىڭچە، بۇ ھېچقانچە ئېغىر كېسەل ئەمەس، پە-
قەت كۆپچىلىك ئاز ـ تولا ئويلىنىدىغان بولساقلا ئەقىلگە كېلە-
لەيمىز. ھازىرقى ئۇچۇر دەۋرىدە بېكىنىۋېلىش ئۆزىنى ئۆزى ئۆل-
تۈرگەنلىك بولىدۇ. بۇ ئاددىي ھەقىقەتنى مىللىتىمىز چۈشىنە-
دۇ. ئۇستازىم، ئېيتىڭا، قېيىداش روھىي ھالىتىمىز تۇغمىدىن
كېيىن، مىللىتىمىزدە روھىي ھالەتتە يەنە باشقا تۇسالغۇمۇ
بولارمۇ؟ مېنىڭچە، بولىدۇ. يېقىندا بىز بېيجىڭدىكى دوستلار بىر
يەرگە توپلىنىپ قېلىپ، مۇنداق بىر مەسىلە ئۇستىدە مۇھاكىمە
قىلىشتۇق: نېمىشقا بىز ئۇيغۇرلار بەزى ساھەدە ناھايىتى زېرەك
بولۇپ، خەنزۇلاردىن ئېشىپ چۈشىمىز، يەنە بەزى ساھەلەردە خې-
لىلا ئارقىدا قالىمىز. سودا ساھەسىدە، شىنجاڭدىكى شۇنچە كۆپ
مىللەتنىڭ ئۇيغۇرلاردىن ئېشىپ كېتىدىغىنى يوق. پارتىيە مە-
كىزىي كومىتېتى 11 ـ نۆۋەتلىك 3. ئومۇمىي يىغىنىدىن تار-
تىپ ھازىرغىچە بولغان قىسقىغىنە ئون يىل ئىچىدە مەيلى مە-
لىكىتىمىزنىڭ ئىچىدە بولسۇن، مەيلى سىرتىدا بولسۇن، ئۇيغۇر
سودىگەرلىرىمىزنىڭ ئايىغى تەگمىگەن يەر ئاز. گۇاڭدۇڭلۇق
خەنزۇلار تىجارەتكە ناھايىتى ماھىر كېلىدۇ. شۇنداق تۇرۇقلۇق
گۇاڭجوۋنىڭ سەنيۇەنلى دېگەن يېرى ئۇيغۇر سودىگەرلەرنىڭ ماكا-
نىغا ئايلىنىپ قالغان. بۇنىڭغا خەنزۇلارنىڭ ئۆزىمۇ ھەيرانكەن.
چونكى باشقا ئۆلكە، رايونلاردىن بارغان خەنزۇلار تىل مەسىلىسى
سەۋەبى بىلەن گۇاڭدۇڭدا تۇرالمايدىكەن. ئۇيغۇر سودىگەرلەر بول-
سا، جۇجياڭ دېلتىسىدا بەخۇدۇك يۇرىدىكەن. شاڭخەيلىك خەن-
زۇلارمۇ تىجارەتكە ماھىر. شۇنداق بولسىمۇ شاڭخەينىڭ شەرقىي
جىجياڭ كوچىسى ئۇيغۇر كوچىسىغا ئايلىنىپ كەتكىلى تاس قالغان.
ھەتتا پايتەخت بېيجىڭدىمۇ ئۇيغۇر سودىگەرلەر خېلى قاينايدۇ.

ئاپتوردىن ئىلاۋە: ئۇيغۇرلارنىڭ سودىگەرچىلىك قىلىش قابىلىيىتى چەت ئەللىك ئەربابلارنىمۇ ھەيران قالدۇرماقتا. «پايدىلىنىش خەۋەرلىرى»نىڭ 1987 - يىلى 3 - ئاينىڭ 12 - كۈنىدىكى سانىغا مۇنداق بىر خەۋەر بېسىلغان: «رېيتېر ئاگېنتلىقى 5 - مارت، گۈاڭجوۇ تېلېگراممىسى. جۇڭگونىڭ ئەڭ چەت رايونىمۇ مۇرەككەپ قاراڭغۇ بازارلاردىكى پۇل سودىسى بىلەن، ئەتكەسچىلىك تورلىرى بىلەن بىرلەشمەكتە، شياڭگاڭنىڭ شىمالىدىكى گۈاڭجوۇ شۇ توردا مۇھىم رول ئوينىماقتا...»

نۇرغۇن پۇل سودىگەرلىرى شىنجاڭدىن كەلگەن ئۇيغۇرلار ئىكەن. ئۇلار كوللېكتىپ ئوقەت قىلىدىكەن، خەنزۇلار بىلەن رىقابەتلىشىدىكەن. ئۇلار چوڭ شەھەرلەردە ياكى سايahەتگاھلاردىكى مېھمانخانىلار ئالدىدا ئوقەت قىلىدىكەن. پۇل تېگىشىدىغان بىر ئۇيغۇر سودىگەر گۈاڭجوۇ ۋوگزالىنىڭ ئالدىدا مەن بىلەن گەپلىشىپ: «بىز ھەربىرىمىز ئېيىغا 1000 يۈەنچە پۇل تاپالايمىز، لېكىن بۇ ئوقەت تولىمۇ مۇشكۇل» دەيدۇ... ئۇچ نەپەر ئۇيغۇر سودىگىرىدىن تەركىب تاپقان بىر گۇرۇپپىدىكىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇلار ئۇرۇمچىدىن گۈاڭجوۇغا ھەر نۆۋەت كەلگىنىدە ئۇچ ئاي تۇرىدىكەن، ھەر نۆۋەتتە 30 مىڭ دوللار شياڭگاڭ پۇلى تېگىشىپ ئېلىپ، ئۇنىڭغا نۇرغۇن گەزلىمە ئېلىپ، ئۇرۇمچىگە ماڭدۇرىدىكەن.

بىر ئۇيغۇر سودىگەر مۇنداق دەيدۇ: «بىز كوللېكتىپ ھەرىكەت قىلىمىز، چۈنكى بىز ئېلىپ كەلگەن پۇل كۆپ بولغاچقا، خەۋپ - خەتەرمۇ چوڭ. بىزنىڭ ئوقەت قىلىۋاتقىنىمىزغا ئۇچ يىل بولدى. ھەرقېتىمدا ئۇچ ئايچە تۇرىمىز.» شىنجاڭدىن كەلگەن ئۇيغۇرلار ئاشپەز، ساتىراشمۇ ئالغاچ كېلىدىكەن، ئۇلار گۈاڭجوۇغا كېلىپ - كېتىپ تۇرىدىغان ئۇيغۇرلارغا خىزمەت قىلىدىكەن. قاچانلا بولمىسۇن، شۇنداق سودىگەرلەر بىرنەچچە يۈزدىن كەم بولمايدىكەن.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بۇنداق قاراڭغۇ بازار ئوقتىن جەنۇبىي جۇڭگودا ناھايىتى ئومۇملىشىپ كېتىپتۇ. باشقا شەھەرلەردىمۇ، جۇملىدىن بېيجىڭ، شاڭخەي، شىئەنلەردىمۇ ۋە ساياھەت مەركەزلىرىدىمۇ بار ئىكەن. پۇل تېگىشمىدىغان ئۇيغۇر سودىگەرلەر بېيجىڭ شەھىرىنىڭ مەركىزىدىكى بىر ئاشخانىنىڭ دائىملىق خېرىدارى ئىكەن. ئۇ ئاشخانىنىڭ شۇنداق داڭقى بارکى، ھەتتا چەت ئەللىكلەرمۇ ئۇنىڭغا «شىنجاڭ بانكىسى» دەپ لەقەم قويۇپتۇ...

بۇ خەۋەرنى نەقىل كەلتۈرۈشتىن مەقسىتىم، چەت ئەل پۇللىرىنى پەلەمما قىلىش ھەرىكەتلىرىنى مەدھىيەلەش ئەمەس. چەت ئەل پۇللىرىنى پەلەمما قىلىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان خەنزۇلار-نىڭ سانى ئۇيغۇرلاردىن جىق كۆپ ئىكەنلىكى چوقۇم، لېكىن بۇ خەۋەردىن قارىغاندا، خەنزۇلار رىقابەتتە ئۇيغۇرلارغا تەڭ كېلەلمەيدۇ. مۇشۇ بىر جەھەتمۇ ئۇيغۇرلارنىڭ سودىگەرچىلىك قابىلىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرمەمدۇ؟

سودا ساھەسىگە قارىغاندا، مەن ئۇيغۇر بولۇش سۈپىتىم بىلەن ناھايىتى پەخىرلىنىمەن، لېكىن باشقا ساھەلەرگە قارىغاندا، مەيۈسلىنىمەن. مەسىلەن، مەدەنىيەت، پەن ـ تېخنىكا ساھەسىدىكى ھازىرقى ھالىتىمىز كىشىنى مەمنۇن قىلالمايدۇ. ئۇستازىم، سىز ماڭا قارىغاندا كۆپ ئەھۋالدىن خەۋەردار. مەن بۇ يەردە مۇنداق بىرنەچچىلا ئەھۋالنى ئېيتاي:

1. 1986 ـ يىلى ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىغا قاتناشقان ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنىڭ ماتېماتىكىدىن ئالغان نومۇرى 60 قا يېتەرلىكىنلەر ئاران 0.9% دىن سەل كۆپرەكىنىلا تەشكىل قىلىپتۇ، بىر پىرسەنتكە يەتمەيدىكەن.

2. يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلاردىن ئىچكى ئۆلكىلەردىكى تەتقىقات ئورۇنلىرىغا ۋە ئالىي مەكتەپلەرگە ئاسپىرانتلىققا ئىمتىھان بېرىپ ئىمتىھاندىن ئۆتكەن ـ قوبۇل قىلىنغانلىرى ئونغا يەتمەيدىكەن.

3. شىنجاڭدىن ئىچكى ئۆلكىلەردىكى ئالىي مەكتەپلەرگە بېرىپ ئوقۇۋاتقانلار ئىچىدە ئىجتىمائىي پەندە ئوقۇيدىغانلار تەبىئىي پەندە ئوقۇيدىغانلارغا قارىغاندا خېلىلا كۆپ ئىكەن، دېمەك ئىلمىي تەتقىقات ئورۇنلىرىغا بېرىپ خىزمەت قىلىدىغانلارنىڭمۇ ئاز بولۇشى تەبىئىي.

بۇ مەسىلىلەر ھەقىقەتەن كىشىنى قايغۇغا سالىدۇ. ئۇنداق ئويلىساقمۇ، بۇنداق مۇھاكىمە قىلساقمۇ، گەپ شۇ يەردىكەن: ھازىرقى دۇنيادا ھەرقانداق بىر مىللەت مەزمۇت تۇرۇپ راۋاج تاپىدىغان بولىدىكەن، پەن ـ تېخنىكىسىنى راۋاجلاندۇرۇشى زۆرۈر. ئۇستازىم، بۇ مەسىلىلەرنى ئويلاپ كۆرگەنلىكىڭىزدە شەك يوق. بىزنىڭ خۇلاسىمىزمۇ سىزنىڭكى بىلەن ئوخشاش چىقىشى مۇمكىن. شۇنداق بولسىمۇ يەنىلا سىزنىڭ تەلىمىڭىزنى ئاڭلاشقا تەييارمەن.

پىروفېسسورنىڭ ئويلىغانلىرىمۇ بار ئىكەن. ئۇ ھېلىقى سالام خەتنى قاتلاپ ئېلىپ قويۇپ، ئويلاپ تۇرماستىنلا: «بۇ مەسىلىنى يېشىش ئاسان» دېدى. ئۇنىڭ ئېيتمىشىچە، نۇرغۇن ئادەمنىڭ كۆڭلىدە ئويلىغانلىرى بار ئىكەن، لېكىن گەپنىڭ ئوچۇقىنى قىلغىلى ئۇنىمايدىكەن. ئۇنىڭ ئۆزى بىرمۇنچە سورۇندا گەپنىڭ ئوچۇقىنى سۆزلەپ كۆرۈپتۇ، لېكىن ھەرقېتىم سۆزلىگىنىدە بىرمۇنچە سوغۇق، تەنە گەپلەرگە يولۇقۇپتۇ. ئۇ شائىرلارغا خاس مىجەزلىك بولغاچقا، ئازغىنا تەنىگە ئۇچرىسىلا كەيپى ئۆرلەپ كېتىدىكەن. ئۇمۇ كۆپ چاغلاردا مۇشۇ ئىش ئۈچۈن غەم يەپ ئازابلىنىدىكەن. ئۇ ھېلىقى ئوقۇغۇچىنىڭ جاسارىتىنى يارىتىدىكەن. ئۇ مۇنداق دېدى:

ـــ ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىياتى بىزدىن دۇنيانى يېڭى تەپەككۇردا كۆزىتىشنى تەلەپ قىلماقتا. يېڭى تەپەككۇر دېگىنىمىز، زامانىۋى ئاڭغا ۋە زامانىۋى مېتودولوگىيەگە ئىگە تەپەككۇر دېمەكتۇر.

ئۇلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ئىجتىمائىي ھادىسىلەرنى ئەنە شۇنداق تەپەككۇر بىلەن تەھلىل قىلغاندىلا ئىلمىي خۇلاسە چىقارغىلى بولىدۇ. بىرمۇنچە كىشىلەر بىرەر مەسىلىگە دۇچ كەلسىلا ھامان ئۆزىنى كەمچىلىكسىز مۇكەممەل قىلىپ تەسۋىرلەيدۇ، ئەيىبىنى باشقىلارغا ئىتتىرىدۇ. ئۇ كونا تەپەككۇر. ئۇنىڭ مەسىلە ھەل قىلىشقا ياردىمى بولمايدۇ، كۆپ بولسا، ۋاقتىنچە ئۆز ـ ئۆزىگە تەسەللى بولىدۇ. بۇ ياش ئوقۇغۇچى ئىككى ساھەدىكى پەرق بىلەن ئوتتۇرىغا قويغان، ئەمەلىيەتتە خۇلاسىمۇ شۇنىڭ ئۆزىدىن چىقىپ تۇرۇپتۇ. بۇ ھەقىقەتەن كىشىنى ئويلاندۇرىدۇ: ئۇيغۇرلار سودا ساھەسىدە ئىنتايىن زېرەك، مەدەنىيەت، پەن ـ تېخنىكا ساھەسىدە بولسا ئارقىدا قالغان. بەزىلەر، يىپەك يولى ئۈستىدە ياشىغان ئۇيغۇرلار كونا يىپەك يولىدىكى ئەرەب، پارس، خەنزۇ ۋە سوغدىلارنىڭ سودىگەرچىلىك تەجرىبىلىرىگە ۋارىسلىق قىلىپ، ئۆزىگە خاس مىللىي ئەنئەنە ياراتقان دېيىشى مۇمكىن، لېكىن ئۇيغۇرلارنىڭ ئېسىل ئەنئەنىلىرى ناھايىتى كۆپ، نېمىشقا سودىگەرچىلىك ئەنئەنىسى جارى بولۇپ، باشقا ئەنئەنىلىرى جارى بولمايدۇ؟ مېنىڭچە، سودا ساھەسىدە ئېتىبار بېرىش دېگەن گەپ يوق، پۈتۈنلەي رىقابەتكىلا تايىنىدۇ. سودا ساھەسىدە ھەربىر ئادەم ئۆزىنىڭ سۈبىيېكتىپ كۈچىنى، ھازىرقى مودا سۆز بىلەن ئېيتقاندا، سۈبىيېكتىپچانلىقىنى ئەڭ زور دەرىجىدە جارى قىلدۇرۇشقا مەجبۇر بولىدۇ. مەدەنىيەت، پەن ـ تېخنىكا ساھەسىدە بولسا، ئۇزۇندىن بۇيان ئېتىبار بېرىش سىياسىتى يولغا قويۇلغانلىقتىن، جاپاغا چىداپ تىرىشمايدىغان، غەيرەت ـ ئىجتىھات قىلمايدىغان يۆلىنىۋېلىش پىسخىكىسى پەيدا بولۇپ قالدى.

ـــ سىز شۇنداق قارامسىز؟

ـــ شۇنداق. شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت، پەن ـ تېخنىكا جەھەتتە ئارقىدا قالغانلىقىنىڭ سەۋەبلىرى كۆپ. تارىخىي جەھەتتە، رېئال

جەھەتتە، رەھبەرلىك جەھەتتە، كونكرېت ئىجرا قىلىش جەھەتتە. سىياسەت جەھەتتە ۋە تەدبىر جەھەتتە سەۋەبلەر بار، چوڭ خەنزۇ. چىلىقىنىڭمۇ، يەرلىك مىللەتچىلىكىنىڭمۇ تەسىرى بار... نەتىجىسى بىر، سەۋەبى ھەر خىل. شۇ سەۋەبلەرنىڭ بىرەرسىگە كۆز يۇمۇش. مۇ يالغانچىلىق بولىدۇ، لېكىن سۇبېيېكتىپ سەۋەبنى ئۆزىمىزدىن ئىزدىشىمىز لازىم. مېنىڭچە، شۇنداق قىلغان تۇزۇك. تارىختىن قالغان پەرق تۇپەيلىدىن ھازىرقى باسقۇچتا ئېتىبار بېرىش زۆرۈر. ئېتىبار بېرىش پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر گە قىلغان غەمخورلۇقى. مۇبادا ئېتىبار بېرىشنى قارىغۇلارچە چۈشىنىپ، ئۇنى مۇتلەقلەشتۈرۈۋالساق زىيان تارتىمىز. لاۋزى: «دۈشمىنى يوق دۆلەت ھالاك بولۇر» دەپتىكەن. بۇنى ھازىرقى زامان تىلى بىلەن شەرھلىسەك، «رىقابەتچىسى يوقلار زەئىپلىشىپ كېتىدۇ» دېگەنلىك بولىدۇ.

— شۇنداق، مەن بولسام مۇڭغۇل. دەسلەپتە كەسكىن رىقابەت ئىچىدە چىڭگىزخان ئوتتۇرىغا چىققان، شۇنداقلا ئۇ رىقابەت ئىچىدە يەر - جاھانىنى زىلزىلىگە سالىدىغان ئىشلارنى قىلغان. مەنچىلىك خانىدانلىقى دەۋرىدە مۇڭغۇللار ئالاھىدە ئېتىبارغا ئىگە بولىدى. بىرنەچچە يۈز يىلدىن كېيىن ئەسلىدىكى قۇدرەتلىك مۇڭغۇللار ئاجىز مىللەتكە ئايلىنىپ قالدى.

— ئىلگىرى، سوتسىيالىزمنىڭ ئەۋزەللىكىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ، دەپ قارالغان داش قازان تامىقى جۇڭخۇا ئېلىنىڭ ئىمگەكچانلىقىنى، باتۇرلۇقىنى يوقىتىۋەتتى. شىياڭگاڭ، سىنگاپور، تايلاند قاتارلىق جايلار ۋە ئەللەردىكى خەلقلەر خەنزۇلارنى ھۆرۈن، دەپ زارلىنىدىكەن. ئىلگىرى بۇنداق دېيىشكە يول قويۇلمايتتى، دېگەنلەرگە «پارتىيەگە، سوتسىيالىزمغا قارشى» دېگەن يوغان قالپاق كىيگۈزۈلەتتى. بۇ جەھەتتە ئېچىنىشلىق زىيانلارنى تارتقاندىن كېيىن، مانا ئەمدى جۇڭگولۇقلار: داش قازانىنىڭ تامىقى ھۆرۈن - تەييارتاپلارنى باقمىدىكەن، دەپ ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇر بولۇ-

ئۇلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

دى. ئېتىراپ قىلغاندا ئاكتىپلىق بىلەن تۇزەتكىلى بولىدۇ. ھازىر شىنجاڭدا ئېتىبار بېرىشتىن پەيدا بولىدىغان پاسسىپ تەرەپلەرنى ئېتىراپ قىلمايدىغان ئادەم ئاز ئەمەس. ئۇياق ـ بۇياقلارغا بېرىپ، ئۇنىڭ ـ بۇنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، جەمئىيەتنى كۆپرەك تەكشۈرۈپ كۆرۈشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن.

زىيارەت خاتىرىسى 1:

تۈركىيە «لالە» ھەسسىدارلىق كىيىم ـ كېچەك شىركىتىنىڭ ئۇيغۇر دىرېكتورى تاشپولات بۇنىڭدىن 20 نەچچە يىل ئىلگىرى شىنجاڭدىن چىقىپ كەتكەندە، ھال ـ كۈنى ئانچە ياخشى ئەمەس ئىكەن. مانا ئەمدى ئۆز يۇرتىغا كاتتا باي سودىگەر بولۇپ قايتىپ كەلگەن. ئۇ ئۇرۇمچىدە ۋە غۇلجىدا ئۆز سەرمايىسى بىلەن زاۋۇت قۇرۇش ئۈچۈن كەپتۇ. ئۇنىڭدا چەت ئەل دۆلەت تەۋەلىكىگە ئۆتۈتۈم دەپ ئۆزىنى باشقىلاردىن چوڭ چاغلايدىغان چاكىنىلىق يوق ئىكەن. ئۇ كىرىسلودا يانتۇ ئولتۇرۇپ «No politic» دەپ قايتا ـ قايتا تەكىتلىدى. ئۇ سالاپەتلىك، گەپ ـ سۆزلىرى سىلىق ئادەم ئىكەن، گەپنى ئويلىنىپ، جايىدا قىلىدىكەن.

ـــ مېنىڭ بوۋىلىرىم ئىلگىرى ئافغانىستاندا تىجارەت قىلغانىكەن. چوڭ دادامنىڭ دەۋرىگە كەلگەندە، چوڭ دادام شىنجاڭغا قايتىپ كەپتىكەن، تۇرمۇشنىڭ قىينىچىلىقىدىن 1961 ـ يىلى ھۆكۈمەتنىڭ رۇخسىتى بىلەن يەنە ئافغانىستانغا كېتىپتۇ. كابۇل شەھىرىدە ئىككى ـ ئۈچ ئاۋاتراق رەستە بار ئىكەن، كىچىك كوچىلىرى تولىمۇ ۋەيرانە بولۇپ، ئۇرۇمچىگىمۇ يەتمەيدىكەن. ئافغانلار سۇپۇرگە ياساشنى بىلمەيدىكەن، ئاتا ـ ئانام سۇپۇرگە ياساپ سېتىپتۇ. كابۇل شەھىرىنىڭ بازارلىرىدا ئۇگرە يوق ئىكەن. ئانام خېمىر يېيىپ ئۇگرە كېسىپ قۇرۇتۇپ سېتىپتۇ. ئافغانىستان مەدەنىيەتتە ئارقىدا ئىكەن. مەن غۇلجىدىن چىقىپ كېتىدىغان چاغدا ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگەتمىگەنىدىم، كابۇلغا بار ـ

غاندىن كېيىن، ئافغانىستان دۆلەتلىك ئۆلچەم ئىدارىسىگە خىز-
مەتكە ئېلىنىدىم، شۇ چاغدا 17 ياش ئىدىم. شىنجاڭدا ھېچنەرسە-
دىن غېمىم يوق ئىدى، ھۆكۈمەت ئۆزىلا پەللىگە يەتكۈزۈپ قويە-
دىغاندەك خاتىرجەم ئىدىم. تىرىكچىلىك يولىدا غەم - قايغۇنى
بىلمەيتتىم. بولۇپمۇ ھۆكۈمەت ئاز سانلىق مىللەتلەرگە ئېتىبار
بېرىپ تۇرغاچقا، تېڭىرقاپمۇ قالمايتتىم. مەكتەپنى خۇددى ئو-
قۇتقۇچى ئۇچۇن ئوقۇيدىغاندەكلا تالىشىپ - تاكاللىشىپ كېتە-
تتىم، تىرىشمايتتىم. ئافغانىستانغا بارغاندىن كېيىن ئىش باشقە-
چە بولۇپ چىقتى. ياخشى ئىشلىسىڭىز بىر نۆرى، ياخشى ئىشلە-
مىسىڭىز نان يوق. ئۆلچەم ئىدارىسىدا ئىشتىن ھەيدىلىپ كې-
تەرمەنمىكىن دېگەن ئەندىشىدىن زادىلا قۇتۇلالمىدىم. ئۆلچەم ئى-
دارىسىدە كەسپىنى باشقۇرىدىغان مۇتەخەسسىسلەر ياكى ئىنگلىز،
ياكى ھىندى، ئۇلار ئىشنى ناھايىتى چىڭ تۇتىدۇ. ئادەمنىڭ رو-
ھىي ساپاسىنىڭ رولى كارامەت بولىدىكەن. مېنىڭدىكى غەم -
ئەندىشىنى بىلمەيدىغان خاتىرجەملىك ئورنىنى ۋەھىمە ئالدى.
تۇرمۇش پوزىتسىيەمىز ئۆزگەردى، يۇرتۇمدا ئوقۇشقا تىرىشمىغان
بولسام، ئافغانىستانغا بارغاندىن كېيىن قېتىرقىنىپ ئوقۇيدى-
غان، ئۆگىنىدىغان بولدۇم. مۇتەخەسسىسلەرمۇ مېنىڭ تىرىشچا-
لىقىمنى كۆرۈپ، قىزغىن ياردەم بېرىدىغان بولدى. شۇنداق قە-
لىپ، ئاخىر ئۆلچەش كەسپىنى پىششىق بىلىۋالدىم، ئىنگلىز
تىلىنىمۇ ئۆگىنىۋالدىم.

ئاپتوردىن ئېلاۋە: ئۇ ئىنگلىز تىلىنى سۇدەك بىلىدىكەن، مەن
بىلەن سۆزلەشكىنىدە پات - پاتلا ئىنگلىزچىنى ئارىلاشتۇرۇپ
سۆزلىدى.

— ئەگەر ئۇ يەردە ھۆكۈمەت ئېتىبار بەرگەن بولسا، ئۆگە-
نىشكە ئۇ قەدەر كۆپ كۈچ سەرپ قىلماس ئىدىم، كېيىن دادام

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بىلەن تۇركىيەگە باردىم. تۇركىيە كېيىنكى يىللاردا ناھايىتى تېز راۋاجلىنىپتۇ. مەدەنىيەت سەۋىيەسى ئافغانىستانىنىڭكىدىن كۆپ يۇقىرى ئىكەن. ئالىي مەلۇماتلىق، چەت ئەللەردە بىلىم ئاشۇرغان ئادەملەر كۆپ ئىكەن. مەن چاغلىق بىلىم سەۋىيەم بىلەن تۇزۇك-رەك خىزمەت تاپالماسلىقىم تۇرغان گەپ. شۇنىڭ ئۈچۈن نائىلاج ئىستانبۇل خۇرۇم زاۋۇتىغا كىرىپ ھۇنەر ئۆگىنىشكە باشلىدىم. شۇ جەريانداا بىر تۇرك قىز بىلەن تۇرمۇش قۇردۇم. پەرزەنت كۆردۇم. پەرزەنتىمنىڭ ئەھۋالىدىن نۇرغۇن ئىشلارنى بىلىۋالدىم. تۇركىيەدە شەرت ـ شارائىت ناھايىتى ئېغىر، دىپلوم بولمىسا، ھۇنەر بولمىسا ماڭاشى ئوبدانراق خىزمەت تاپماق بەكمۇ مۇشكۇل. قىزىم 11 يېشىدىلا ئىنگلىز تىلىنى ناھايىتى ئوبدان سۆزلەيدىغان بولۇپ قالدى. ئەگەر مەكتەپ ئۇنىڭغا ئېتىبار بەرگەن بولسا، تەرىشچانلىقىنى بوشاشتۇرۇپ قويغان بولاتتى.

دادام تىرىكچىلىك قىلىشتا يولى بار ئادەم بولغاچقا، ئىستاخۇلدا خۇرۇم زاۋۇتى قۇردى. مەن تىجارەت سەۋەبى بىلەن ئىتالىيە، ياپونىيە، بۇلغارىيە، ئامېرىكا، سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيالارغا باردىم. تەيۋەنگىمۇ سایاھەت قىلىپ باردىم. مەندە شۇنداق چوڭقۇر تەسىرات بولدىكى، ھەرقانداق مىللەت پەن، مەدەنىيەت ۋە تېخنىكا جەھەتتە تەرەققىي قىلمايدىكەن، قالاقلىقتىن قۇتۇلالمايدۇ. مەدەنىيەت، پەن ۋە تېخنىكىدا تەرەققىي تېپىش ئۈچۈن، باش چۆكۈرۈپ تىرىشىدىغان، جاپاغا چىداپ ئۆگىنىدىغان غەيرەت بولمىسا بولمايدۇ. سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئوتتۇرا ئاسىيالىقلارنىڭ مەدەنىيەت ساپاسى شىنجاڭنىڭكىدىن كۆپ ئۈستۈن ئىكەن. ئۇلار ئېتىبار بېرىشنى ئاللىقاچان بىكار قىلغان بولۇپ، يۆلىنىۋېلىش پىسخىكىسىمۇ زور دەرىجىدە ئازلاپتۇ. ئۇلارنىڭ تەبىئىي پەن ۋە ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدە نۇرغۇن مۇتەخەسسىس، ئالىملىرى بار، ئايتماتوفقا ئوخشاش ئەدىبلىرى دۇنياغا مەشھۇر.

مەن بۇ نۆۋەت ئانا يۇرتۇمدا ئۆز سەرمايەم بىلەن زاۋۇت قۇرۇش

ئۇچۇن قايتىپ كەلدىم. قارىسام، بۇ يەردىكى خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيەسى 60 - يىللارنىڭ باشلىرىدىكىدىن كۆپ يۇقىرى كۆتۇ- رۇلۇپتۇ، ھەممە ئادەم ئۆز ئىش - ئوقىتى بىلەن خاتىرجەم ياشا- ۋېتىپتۇ، لېكىن بەزى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن پا- راڭلىشىپ قالدىم، ئۇلارنىڭ بىلىم دائىرىسى تولىمۇ تار ئىكەن! جۇڭگو ھەر يىلى قانچىلىك مال ئىمپورت قىلىدۇ، قانچىلىك ئېكسپورت قىلىدۇ، بالانسى ئاكتىپمۇ ياكى پاسسىپمۇ؟ بۇلارغا جاۋاب بېرەلمەيدىكەن. ياشلىق دەۋرىمدىكى كۆلەڭگەمنى ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدىن كۆرۈپ قالدىم. ئۇلار شۇنداق بىغەم، بىپەرۋا ئىكەن، جىددىيلىك تۇيغۇسى، خەۋپ تۇيغۇسى كەم ئىكەن. سىلەر ئاخبارات خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان خادىملار چۇقان بىلەن دالالەت قىلساڭلار بولغۇدەك، غەيرەت قىلماي، جاپاغا چىداپ تىرىشماي تۇرۇپ، روناق تاپمىز دېگەن بىكار!

ئاپتوردىن ئىلاۋە: تاشپولات تۇرلۇك ھادىسىلەرگە سىنچىلاپ قاراپ، مەسىلىنىڭ تۇگۇنى يۆلىنىۋېلىش ئىكەنلىكىنى بايقىغان.

زىيارەت خاتىرىسى 2:

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىزىكا فاكۇلتېتىنىڭ ياپونىيەدە ئىككى يىل بىلىم ئاشۇرغان بىر ياش ئوقۇتقۇچىسىنى ئۇچراتقا- لمىقىم ئۇچۇن ناھايىتى خۇشال بولدۇم. ئۇنىڭ ياپونىيەدىن قايتىپ كەلگىنىگە تېخى ئەمدىلا بىر نەچچە كۇن بولغانىكەن. ئوساكا ئې- لېكتىرىك سايمانلار ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تەجرىبىخانىسىدىكى ئەھۋاللار تېخى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن كەتمىگەن، ھېسسىياتى تېخى تولۇق ئەسلىگە قايتمىغانىكەن. مەن كۆرۈشكىلى بارغاندا، ئۇس- تەلدە ماتېرىيال يېزىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ ئېگىز بويى، ئاق پە- چىم چىرايى، زىيالىي سۈپەت قامىتى ھەرقانداق كىشىنىڭ دىق- قىتىنى بىردەمدىلا ئۆزىگە تارتىۋالالايدىكەن. ئۇ شىنجاڭغا پۇتۇن-

ئۇلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

لەي يېڭى نەزەر بىلەن قارايدىكەن. ئۇنىڭ مېھمانخانىسىدا چىراي-لىق سۆھبەت پاراڭلىرىنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ، گويا سەھەرنىڭ ساپ ھاۋاسىنى سۈمۈرگەندەك، ئىچ - باغرىم ئېچىلىپ قالدى.

— ياپونىيەنىڭ ئوساكا ئېلېكتىرىك ئۇنۋېرسىتېتىدا بىلىم ئاشۇرۇۋاتقان چېغىمدا، ياپونلار ھەر دېسىلا مەندىن: «ياپونىيەگە كەلگەندىن بۇيان نەزىرىڭىزگە ھەممىدىن بەك سىغمىغان نەرسە نېمە؟ سىزنىڭچە ھەممىدىن بەك ئوسال يەرلىرىمىز نېمە ئىكەن؟ ھەممىدىن بەك قالاق يەرلىرىمىز نېمە ئىكەن؟» دەپ سوراپ تۇر-دى. ئۇلار كەمچىلىكلىرىنى، يېتىشسىزلىكلىرىنى ئېيتىسىڭىز خۇرسەن بولمىدىكەن، لېكىن بىزنىڭ جۇڭگودا بولسا، ياخشى دەپ تەرىپلىگەننى ياخشى كۆرمىدىكەنمىز. ئۇيغۇرلار جۇڭگولۇقلارنىڭ بىر قىسمى، بىزمۇ باشقىلارنىڭ ياخشى دەپ ماختىشىنى ياخشى كۆرمىدىكەنمىز. ئۆزىنىڭ كەمچىلىكلىرىنى تونۇمىغاندا ئالغا ئىل-گىرىلەش مۇمكىن ئەمەس ئىكەن. ياپونىيەگە بارغاندىن كېيىن، بىز ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ كەمچىلىكلىرىمىز نېمە؟ دېگەن سوئال كاللامدىن كەتمىدى. مەن ئۆزۈم ياش، ئۆزۈمنى ياپونلارنىڭ ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا سېلىشتۇرۇپ باقتىم: ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئىچىدە ياپون ئوقۇغۇچىلار كۈتۈپخانىغا ھەممىدىن كۆپرەك كىرىدىكەن، بىز ئاز كىرىدىكەنمىز؛ دەرسلىكتىن باشقا ماتېرىياللارنى ئوقۇشتا ياپون ئوقۇغۇچىلار كۆپ ئوقۇيدىكەن، بىز ئاز ئوقۇيدىكەنمىز: ياپون ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە 3 — 4 تىن بۇ-لۇپ قۇرۇق پاراڭ سوقىدىغانلار ئاز، بىزدە كۆپ ئىكەن؛ ياپون ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە ھەددى - ھېسابسىز كىنو كۆرىدىغانلار، تانسا ئۆگىنىدىغانلار ئاز ئىكەن، بىزدە كۆپ ئىكەن. مانا بۇ ئەھ-ۋاللار ئىككى خىل پىسخىكىنى ئەكس ئەتتۈرىدىكەن. بىزنىڭ ئو-قۇغۇچىلىرىمىز ئالىي مەكتەپكە كىرىۋالسىلا دىپلوم ئالالماسلىق-تىن ئەندىشە قىلمايدىكەن: دىپلوم ئېلىۋالسىلا، خىزمەتكە تەق-

سىم قىلىنالماسلىقتىن ئەندىشە قىلمايدىكەن؛ خىزمەتكە تەقسىم قىلىنىپ، مەلۇم ئىستاژغا ئىگە بولغاندىن كېيىن، ئۇنۇڭ ئالال. ماسلىقىدىن ئەندىشە قىلمايدىكەن. مانا بۇنداق بىغەملىك، تەبىئىي ھالدا كىشىنى ھۇرۇنلاشتۇرۇپ قويىدۇ. ياپون ئوقۇغۇچىلاردا ئۇنداق ئەندىشىسىزلىك يوق ئىكەن.

ئاپتوردىن ئىلاۋە: ھاياتلىق ئىجادچانلىق كۈچىگە باي بولىدۇ. لېكىن ھاياتلىق تەبىئىي يوسۇندا راھەت ـ پاراغەتكە ئامراق بو. لىدۇ. مانا بۇنداق زىددىيەت ئادەملەرنى تۇرمۇشتا تۇرلۈك تۈسكە كىرگۈزۈپ قويىدۇ: بەزىلەر جەسۇر بولىدۇ، بەزىلەر زەئىپ بولـ. دۇ؛ بەزىلەر زېرەك، بەزىلەر دۆت بولىدۇ؛ بەزىلەر غالىب، بەزىلەر مەغلۇپ بولىدۇ. بۇلار ھاياتنىڭ ئىككى خىل خۇسۇسىيىتىدە بول. غان ئۆزگىرىشلەرنىڭ نەتىجىسى. پەم ـ پاراسەتلىك ئادەملەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، تولا ئادەملەر ئۆزىنىڭ راھەت ـ پاراغەت كۈ. رۈش تەمەسىنى قاندۇرۇشقا تاشقى جەھەتتىن بىرەر ھىمات ـ يۇ. لەنچۈك تاپالمىغاندىلا، لېۋىنى چىشلەپ، بېلىنى باغلاپ، ئۆز ۋۇ. جۇدىدىكى ئىمكانىيەتلەردىن پايدىلىنىشقا، پىداكارلىق كۆرسـ. تىشكە، ئىجاد قىلىشقا ئۇرۇنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ھاياتنى نۇرلا. دۇرىدۇ. تاشقى دۇنيادىن راھەت ـ پاراغەت سۈرگۈدەك بىرەر ئىم. كانىيەت تېپىلىپ قالسا، بەزى راھەت كۆرۈش تەمەسىنى ئەجىر. سىزلا قاندۇرۇش ئىمكانىيىتى چىقىپ قالسا، ئۇ ھالدا بوشـ. شىپ، توختاپ قالىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ھاياتنىڭ زەئىپلىكىنى ئاشكارىلاپ قويىدۇ. ھاياتنى ئۆز مەيلىگە قويۇپ بېرىش، ئۇنىڭغا يول قويۇش ۋە ئۇنىڭغا ئىتائەتچان بەندىچىلىك قىلىش نادانلارنىڭ نادانلىقىنىڭ تۈپ سەۋەبى. پەقەت پاراسەتلىك ئادەملەرلا ھاياتنى قامچا بىلەن ھەيدەپ ماڭىدۇ.

ـــ روھ شەكىلسىز بولىدۇ، ھەرقانداق ئادەم پاسسىپ روھىي

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

كۆچىنىڭ ئىلكىگە چۈشۈپ قالغاندا، ئۆزىنىڭ شۇنداق مەھكۇم ھالىتىنى چۈشىنىپ كېتىشى تەس. ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىمدا، بەزى ساۋاقداشلىرىمنىڭ بوشاڭلىقىغا، ئويۇن ـ كۈلكە بىلەن ۋاقتىنى زايە قىلىپ يۈرىدىغانلىقىغا، ئۆزى ناھايىتى زېرەك بولسىمۇ، جاپادىن قاچىدىغانلىقىغا كۆزۈم چۈشۈپ قالاتتى. شۇنداق ئەھۋاللار ئايرىم كىشىلەرنىڭلا ئوقۇشقا تۇتقان پوزىتسىيەسى مەسىلىسى ئەمەسلىكىنى، ئۇنىڭدا بىر خىل روھىي ھالەت رول ئويناۋاتقانلىقىنى ھېس قىلغان بولساممۇ، كونكرېت مەزمۇنىنى ئېيتىپ بېرەلمەيتتىم.

فىزىكا فاكۇلتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى غاپپار تەلەپچان كىشى بولۇپ بىزنى چىڭ تۇتاتتى. ئۇ ئېينىشتېيىننىڭ نىسپىيلىك نەزەرىيەسىگە كامىل ئىدى. بەزىمىزنىڭ ئوقۇش نەتىجىمىز ناچار تۇرۇپمۇ تىرىشمايۋاتقانلىقىمىزنى كۆرگىنىدە: «باشقىلار ئېتىبار بېرىدۇ، دەپ قاراپ ئولتۇرامسىلەر؟ كۆزۈڭلار يوقمۇ؟ قولۇڭلار چولاق، قۇلىقىڭلار گاسمۇ؟ سىلەر مېيىپمۇ؟ نېمىشقا جاپاغا چىداپ ئوقۇمايسىلەر؟» دەپ تەنقىد قىلاتتى. بەزى ساۋاقداشلار بۇ تەنقىدنى ئاڭلىغىنىدا، «ئېتىبار بەرمىسە بولامدۇ؟ بىزنى خەنزۇلارغا ئوخشاتسا قانداق بولىدۇ؟ تەڭلەشتۈرۈش مۇمكىن ئەمەس!» دەپ پەرۋا قىلمايتتى. ئويلاپ قارىسام، ئۇلار ئېتىبار بېرىشنى مەنىۋى ھىمات قىلىشۋالغانىكەن. شۇڭا ئۇلار ئەلا نەتىجە ئېلىش يولىدا جاپاغا چىداپ ئوقۇشنى خالىمايدىكەن. مەنمۇ سىنىپتا: «بۇگۈنكى كۈندە ئېتىبار بېرىش زۆرۈر، لېكىن بىز ئېتىبار بېرىشكە ـ تەييارغا ئاشىق بولۇۋالساق، ئۆزىمىزنىڭ ئۆسۈشىمىزگە زىيان يېتىدۇ» دەپمۇ باقتىم. بۇ گەپنى ياقتۇرىدىغانلار تولىمۇ ئاز بولدى. شۇنى بايقاپ قالدىمكى، بىر خىل روھىي ھالەت ۋۇجۇدقا چىقىپ قالسا، شۇنداق روھىي ھالەتنى ۋۇجۇدقا چىقارغان مۇھىت ئۆزگەرتىلمەيدىكەن، ئۇ روھىي ھالەتنى تۇگىتىش ناھايىتى قىيىن. مەنمۇ شۇنداق مۇھىتتا ئۆسكەن. رو-

ھەمدا ئۇنىڭ ئىزلىرىنىڭ بار - يوقلۇقىنى ئويلاپ قارىسام، يوق ئەمەس ئىكەن. تەبىئىي قىسمەتتە خەنزۇلارمۇ، ئۇيغۇرلارمۇ بارا. ۋەر بولسا كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆز ۋاقتىدا خەنزۇ مۇنەۋۋەر ئوقۇغۇچىلارغا ئوخشاش ئوقۇش ئۈچۈن، ھەتتا ئۇلاردىن ئېشىپ چۈشۈش ئۈچۈن تىرىشىمەن، ئاغزىمدىكى گەپ بىلەنلا توختاپ قالماستىن، ئەلاچى خەنزۇ ئوقۇغۇچىلارغا ئوخشاش جاپا چېكىپ ئوقۇيمەن، دەپ نىيەت قىلدىم، كۈنىگە 13 سائەت ئۆگىنىمەن دەپ پىلان تۈزدۈم. باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئۆز تىلىمدا ئوقۇ. غاچقا خەنزۇچىنى بىلمەيتتىم. ئالىي مەكتەپنىڭ تەييارلىق سە. نىپىدا بىر يىل ئوقۇپ، خەنزۇ تىلى گىرامماتىكىسىنى ۋە بىر مۇنچە خاس ئاتالغۇنى ئاساسەن ئۆزلەشتۈرۈۋالدىم. كېيىن ئىنگ. لىز تىلىنىمۇ ئۆگەندىم. 1984 - يىلى EFT ئىمتىھانىغا قاتنە. شىپ، بىر قېتىمدىلا ئۆلچەمگە يەتتىم. شۇنى چۈشەندىمكى، ئا. دەمنىڭ ۋۇجۇدىدىكى يوشۇرۇن كۈچ چەكسىز بولىدىكەن، يوشۇرۇن كۈچنى قانچىكى قازسىڭىز، ئۇ شۇنچە ئۇلغىيىپ تۇرىدىكەن. بەزى ئادەملەر مۇۋەپپەقىيەت قازىنىدىكەن، غەلىبە قىلىدىكەن. ئۇنىڭ سەۋەبى، ئۇلار شۇ يوشۇرۇن كۈچلەرنى ئەڭ زور دەرىجىدە بىلىم. گە، قابىلىيەتكە ۋە ئۇتۇققا ئايلاندۇرىدىكەن. بەزىلەر ئۆمۈر بويى پالاقلاپ - سوكۇلداپ ئۆتىدىكەن، بۇنىڭغا ئۇلارنىڭ ئۆزىدىكى يوشۇرۇن كۈچلەرنى زادىلا قازالمىغانلىقى، ئىشقا سالالمىغانلىقى سەۋەبچى بولىدىكەن. جاپا چېكىشنىڭ ئۆزى يوشۇرۇن كۈچلەرنى قازىدىغان بوقۇسا ئىكەن. باشقىلار كىنو كۆرگىلى بارسا، مەن بارمىدىم، باشقىلار تانسىغا چۈشسە، مەن چۈشمىدىم، قىزلار تە. بەسسۈم قىلسا، مەن مىت قىلمىدىم، لەرزان شامال سوقۇپ تۇر. غان ئايدىڭ كېچىلەردىمۇ، قاسقاننىڭ ھوردەك ئىسسىق تومۇز كېچىلىرىدىمۇ، جۇت بولۇپ شۇرغان غۇيۇلداپ تۇرغان زىمە. تان كېچىلەردىمۇ شىرەدىن باش كۆتۈرمەي ئوقۇدۇم.

مەن شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسىغا رە.

ئۇلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ئىس، ئاپتونوم رايونلۇق ياشلار بىرلەشمىسىگە رەئىس، ئاپتونوم رايونلۇق تۇنجى نۆۋەتلىك ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسىگە رەئىس، مەملىكەتلىك 10 ـ نۆۋەتلىك ياشلار بىرلەشمىسىگە مۇئاۋىن رەئىس بولغانىدىم، شۇ مەنسەپلەرنىڭ سايىسىدا تېخىمۇ كۆپ ئېتىبارلارغا ئېرىشىشىم مۇمكىن ئىدى، لېكىن بۇ مەندە تېخىمۇ بەكرەك يۆلىنىۋېلىش پىسخىكىسىنى پەيدا قىلىشى، ئۆزۈمدىكى يوشۇرۇن كۈچلەرنى قېزىشتىن ۋاز كەچتۈرۈشى مۇمكىن ئىدى. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن يوپۇرماقلار سارغىيىپ، گۈللەر يىگلەپ ـ سولىشىپ، ئەرزىمەس ئادەمگە ئايلىنىپ قېلىشىم مۇمكىن. چەتتىن كەلگەن شان ـ شەرەپلەرنى ئۆتكۈنچى بۇلۇت، تۈتۈن دەپ قارىدىم، شۇ مەنسەپلەردىن ئۆزۈمگە كېلىدىغان پايدىسىز ئاممىلارغا سوغۇققانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىدىغان بولدۇم. چۈنكى ئىجتىمائىي پائالىيەت كۆپ بولۇپ، تولا ۋاقتىم ئۇ يەر ـ بۇ يەرگە بېرىپ يىغىنغا قاتنىشىش بىلەن ئىسراپ بولۇپ كەتسە، ئۆگىنىشىم توختاپ قالىدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزۈمگە ئۆزۈم غەيرەت بېرىپ، دەم ئېلىش ۋاقتىمنى ۋە ئۇخلاش ۋاقتىمنى قۇربان قىلىدىغان، قانچىلىك ۋاقىت زايە كەتكەن بولسا، شۇنىڭ ئورنىنى تولدۇرىدىغان بولدۇم. شۇنداق قىلىپ، ئاخىر ئەلاچى خەنزۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ نەتىجىسىگە يېتىشەلدىم. ئالغا ئىنتىلىش پىسخىكىسى كېرەكمۇ ياكى يۆلىنىۋېلىش پىسخىكىسى كېرەكمۇ؟ ئىككى خىل ياشاش پوزىتسىيەسىدىن ئىككى خىل نەتىجە كېلىپ چىقىدىكەن.

ياپونىيەگە بارىدىغان چېغىمدا بەزىلەر ماڭا: «مەن جۇڭگولۇق ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى» دېگەن سەۋەبنى كۆرسىتىپ، ئېتىبار بەرگۈزۈپ، ئۆزۈڭگە ھەل بېرىپ قايتىپ كەلسەڭ بولمىدىمۇ دېيىشتى، لېكىن ئۇنداق قىلىش سەت ئىش ئىدى. ئۇيغۇرلارنىڭ شەنىگىمۇ، جۇڭگونىڭ شەنىگىمۇ داغ چۈشۈرگەنلىك بولاتتى. ياپونىيەگە بارغاندىن كېيىن كۆزۈم تېخىمۇ ئېچىلدى. بۇگۈنكى دۇنيا سۇبيېكـ

تىپچانلىقنى جارى قىلدۇرىدىغان، ئاكتىپچانلىق بىلەن پىداكار-
لىق كۆرسەتمىگەندە، ئىجاد قىلمىغاندا، زامانغا يارىشا ئادەم بول-
غىلى بولمايدىغان دۇنيا ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ قالدىم. شۇنىڭ
ئۈچۈن، جۈڭگولۇقلارنىڭ ياپونلاردىن قېلىشمايدىغانلىقىنى ئەلا
نەتىجە بىلەن ئىسپاتلايمەن، دېگەن ئىككىنچى نىيەتنى باغلىدىم.
بۇ نىيەتنى جاپا چېكىپ تىرىشقاندىلا گۈزەل رېئاللىققا ئايلاندۇر-
غىلى بولىدۇ، بۇنىڭدىن باشقا تەييار يول يوق. ياپونىيە ئالىي
مەكتەپلىرىدە ئوقۇش ھاۋاسى بىزنىڭكىدىن ياخشى ئىكەن، ئوقۇ-
غۇچىلىرىمۇ بىزگە قارىغاندا تىرىشچان ئىكەن. مەن ئۇلاردىنمۇ
كۆپرەك تەر تۆكتۈم، ئۇخلىماي تاڭ ئاتقۇزغان كېچىلىرىم ئۇلار-
نىڭكىدىن كۆپ بولدى. ناگويا شەھىرى ياپونىيەنىڭ مەشھۇر سا-
ياھەتگاھى ئىكەن، ئوساكا شەھىرىگىمۇ يېقىن ئىكەن. پۈتۈن ۋاق-
تىم تەتقىقات بۆلۈمىدە ياكى كۈتۈپخانىدا ئۆتكەچكە، ئۇ يەرگە بىر
قېتىممۇ بېرىپ باقمىدىم. ئىككى يېرىم يىل ئىچىدە ئۇستازلە-
رىمنىڭ يېتەكچىلىكىدە سەككىز تەتقىقات تېمىسىنى تاماملىدىم.
ياپون، ئىنگلىز تىللىرىدا 12 پارچە ئىلمىي ماقالە يازدىم. بۇلار-
نىڭ بەزىسىنى ياپونىيەدىكى ئىلمىي يىغىندا ئوقۇپ بەردىم، بە-
زىسىنى خەلقئارا ئىلمىي يىغىندا ئوقۇپ بەردىم، ئۈچ پارچىسى
ئامېرىكىنىڭ يۇقىرى سەۋىيەلىك ئېلېكترىك كەسپىي ژۇرنىلە-
دا ئېلان قىلىندى.

ۋۇجۇدۇمدا ناھايىتى زور ئىجادىيەت ئىقتىدارى بارلىقىغا بار-
غانسېرى بەكرەك ئىشىنىدىغان بولدۇم. شۇنىڭ بىلەن ھەرقانداق
قىيىن مەسىلىگە دۇچ كەلگەندە، ئاۋۋال ئۆزۈمگە ئۆزۈم غەيرەت
بەردىم، نەتىجىدە مەندە ئىجادچانلىق چاقماقلىرىنى چاقنىتىشقا
مەجبۇر قىلىدىغان ئىدىيەۋى ئادەت پەيدا بولۇشقا باشلىدى. ئو-
ساكا ئۇنىۋېرسىتېتى ياپونىيە بويىچە بىرىنچى قاتاردىكى ئالىي
مەكتەپ بولۇپ، ئۇلار بىر تېمىنى ئۆزۈندىن بۇيان تەتقىق قە-
لىپ، بىرەر نەتىجە چىقىرالمىغانىكەن. شۇ تېمىغا مەسئۇل بولغان

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

ئوقۇتقۇچى مېنىڭ ئۇستازىم بىلەن پاراڭلىشىپ، مېنىڭمۇ شۇ تېمىنى تەتقىق قىلىۋاتقانلىقىمنى، بەلكى بىرئاز نەتىجە قازانغانلىقىمنى ئاڭلاپ، دەرھال مېنى ئۆزلىرى بىلەن ھەمكارلىشىشقا تەكلىپ قىلدى. ئۇلار مېنىڭ بىر يىل ئىچىدە بىرنەچچە تېمىنى يەشكەنلىكىمنى ئاڭلاپ ھەيران بولۇشتى، مەخسۇس تەكلىپ قىلىپ مېنى ئۆزلىرىنىڭ دوكتورلۇقتا، ماگىستىرلىقتا ئوقۇۋاتقان ئاسپىرانتلىرىغا بىر قېتىم ئىلمىي دوكلات بەرگۈزدى.

ياپونىيەدە ئۇچۇر تېز. ئۇلار چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلاردىنمۇ ئۆزلىرىگە كېرەكلىك نەرسىلەرنى ئېلىشنى ئارزۇ قىلمىدىكەن. ئۇلارنىڭ تاشقى ئىشلار ۋازارىتى چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلارنى «دۇنيا بىر پۈتۈنلۈككە قاراپ كېتىۋاتقان 21 ـ ئەسىردە سىز نېمە قىلماقچى؟» دېگەن تېمىدا ياپون تىلىدا نۇتۇق سۆزلەش مۇسابىقىسىگە ئۇيۇشتۇردى. ئۇنىڭغا 72 نەپەر چەت ئەللىك ئوقۇغۇچى ماقالە ئەۋەتىپ تىزىملاتقاندى. ئۇلاردىن ئون ئوقۇغۇچى تاللاندى، شۇلارنىڭ بىرى مەن. مۇسابىقە نەتىجىسىدە، جۇڭگولۇق بىر قىز ئوقۇغۇچى ئىككىنچىلىكنى، مەن تۆتىنچىلىكنى ئالدىم. مۇكاپاتىنى قولۇمغا ئېلىۋېتىپ، يۈرىكىم ئوينىاپ كەتتى. بۇ مۇكاپات مېنىڭ چىشىمنى چىشلەپ تىرىشىپ ئالغا ئىنتىلگەنلىكىمنىڭ مۇكاپاتى بولدى، دەپ ئويلىدىم. بۇنىڭدىن شۇنداق چوڭقۇر تەسىراتقا كەلدىمكى، ھەرقانداق ئادەم يۆلىنىۋېلىش روھىي ھالىتىنى تاشلىسا، مۆجىزە يارىتالايدىكەن. ھازىرقى كۈندە، مىللىتىمىزنى مەدەنىيەت، پەن ـ تېخنىكا جەھەتتە تېز راۋاجلاندۇرىمىز دېسەك، ئەنە شۇنداق روھىي ھالەتلەرنى تاشلىشىمىز لازىم، ئېتىبار بېرىشكە تەلمۈرسەك، يۆلىنىۋېلىش روھىي ھالىتىمىز كۈچىيىپ كېتىدۇ، خالاس.

ئاپتوردىن ئىلاۋە: ئۇ تۈرلۈك ھادىسىلەرگە سىنچىلاپ قاراپ، مەسىلىنىڭ تۈگۈنى يۆلىنىۋېلىش ئىكەنلىكىنى بايقىغان.

مەن پىروفېسسور بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭغا ھۆكۈملىرىنىڭ توغرا ئىكەنلىكىنى تۇرمۇش ئىسپاتلاپ بەرگەنلىكىنى ئېيتتىم. مەن پاراڭلاشقان كىشىلەرنىڭ قېيىداش پىسخىكىسى توغرىسىدا. كى قاراشلىرىمىزنى ئاسان قوبۇل قىلغانلىقىنى، يۆلىنىۋېلىش روھىي ھالىتى توغرىسىدىكى قاراشلىرىمىزنى تىلغا ئالغاندا، چىرايلىرىنىڭ ئۆڭگەنلىكىنىمۇ سۆزلەپ بەردىم.

— تاپقان تېپىك ماتېرىياللىرىڭىزنى ماڭا سۆزلەپ بېرىڭا، — دېدى ئۇ ماڭا.

ئۇنىڭ بىلەن ئىككىمىز قانداقلا بولمىسۇن، ئىككى مىللەت. ئۇنىڭ رايىنى ياندۇرماسلىقىم لازىم. شۇڭا:

— مىسال كېرەك بولسا، قايسى مىللەتتىن بولسۇن مىسال تېپىلىدىكەن. خەنزۇلاردىنمۇ تېپىلىدۇ، بىز موڭغۇللاردىن تېخى مۇ كۆپ تېپىلىدۇ، — دېدىم.

— قېنى، سۆزلەڭا، مېنىڭ ئۆزۈمدە مىللىي كەمچىلىكىلەرگە توغرا قارىيالايدىغان غەيرەت بار ـ يوقلۇقىنى سىناپ كۆرەي. سۆزلەۋېرىڭ، ھېچ گەپ يوق.

مەن تاپقان شۇنداق ماتېرىياللار ئاز ئەمەس ئىدى. شۇلاردىن پەقەت بىرنىلا سۆزلەپ بەردىم:

— ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا كادىرلىرى ئىدارىسى بۇ يىل بىرقانچە ئادەمنى تۆۋەنگە ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ خىزمەت ئەھۋالىنى تەكشۈرۈشكە ئەۋەتكەنىكەن. ئۇلار مەلۇم جايغا بارغاندا، شۇ يەردىكى دوختۇرخانىنىڭ بىر مىللىي رەھبىرى مۇنداق بىر ئىشنى سۆزلەپ بېرىپتۇ: تېببىي ئىنىستىتۇتنى پۈتكۈزگەن بىر ئوقۇغۇچى مەكتەپتىكى چېغىدىلا ئوقۇشتا بېپەرۋا ئىكەن، تەييارلىق سىنىپىدا بىر يىل ئوقۇپ، سىنىپ ئاشالماپتۇ، جەمئىي يەتتە يىل ئوقۇپتۇ. دوختۇرخانىغا دوختۇرلۇققا تەقسىم قىلىنغاندىن كېيىنمۇ، ئۆز كەسپىگە ئەستايىدىل كىرىشمەپتۇ. شۇڭا دوختۇرخانا ئۇنى ئوكۇل سېلىش خىز-

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

مىتىگە قويۇپتۇ. ئوكۇل سىلىشقىمۇ بىلىم كېرەك. بىراق ئۇ ئۆگەنمەيدىكەن. چىندامىتسىن ئوكۇلى بىلەن پېنتسىللىن ئوكۇ-لىنى ئارىلاشتۇرۇپ ئۇرۇپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئوكۇل ئۇر-غىلى كىرگەندە، كېسەللەر قېچىپ كېتىدىغان بوپتۇ. بۇ ئاز ئۇچرايدىغان بىر مىسال، ئومۇمىي ئەھۋالغا ۋەكىللىك قىلالمايدۇ، ئەلۋەتتە.

— شۇنچە كۆپ تەكەللۇپنىڭ نېمە كېرىكى بار؟ بىزنىڭ ئۇيغۇرلاردىن ئوقۇپ كامالەتكە يەتكەن، مۇنەۋۋەر ئادەملەر چىقمىغان دېمىدىڭىزغۇ. شۇنداق يۇرەككە تېگىدىغان مىسالىلار بىز ئۇچۇن پايدىلىق ـ تە!

4. باھار كەلكۇنى مەۋج ئۇرۇشقا باشلىدى

پىروفېسسور ئۆيۇمگە كەلدى، ئۇنىڭ چىرايى گۈلدەك ئېچىلىپ كەتكەن. ئورۇندۇققا ئولتۇرۇش بىلەن تەبەسسۇمى تېخىمۇ كۇچىيىپ كەتتى. ئۇ گويا بىرەر ئەسىرى نوبېل مۇكاپاتىغا ئېرىشكەندەك خۇشال ئىدى.

— يېقىندىن بۇيان، — دېدى ئۇ سۆز باشلاپ، — بىز ئۇيغۇرلار ئىچىدىن بىر خىل سادا چىقىۋاتىدۇ، ئۇ سادا بارغانسېرى كۇچلۇك چىقماقتا، قۇلاققا تولىمۇ يېقىملىق ئاڭلانماقتا! ئۇ سادا بالىلىق دەۋرىدىكى تۇرمۇشۇمنى ئەسلەتتى. مېنىڭ يۇرتۇم قەشقەر-نىڭ بىر يېزىسىدا. ئۆيىمىزنىڭ ئالدىدا بىر ئۆستەڭ بار بولۇپ، ياز كۇنلىرى ئۇ سۇغا تولۇپ كۆپۇپ كەتسە، كۇزدە ئازلاشقا باشلايتتى، قىشتا ئۆستەڭ پۇتۇنلەي قۇرۇپ قالاتتى، شۇنىڭ بىلەن كەنتىمىزنى جىمجىتلىق قاپلاپ كېتەتتى، ئىچىمىز سىقىلىپ كېتەتتى. دادامنىڭمۇ، ئانامنىڭمۇ ئەتىدىن كەچكىچە چىرايى ئېچىلمايتتى، راۋاب تامدىكى قوۋزۇققا ئىلىقلىق تۇراتتى، دادا-نىڭ ئۇنى چېلىشقا ھەپسىلىسى يوق ئىدى. باھار كۇنلىرى يېتىپ

كەلگەندە، ئۆستەڭ بىردىنلا كەلكۈن سۈيى بىلەن تولاتتى، تولا چاغلاردا جىمجىت كېچىدە ئۇلغىياتتى. سۇ سۈغا، دولقۇن دولقۇنغا ئۇرۇلاتتى، لەپەڭلەپ قاشقا ئۇرۇلاتتى، شۇنىڭ بىلەن قىزىق شاۋقۇن كۆتۈرۈلەتتى. ئۇ شاۋقۇن كۆچۈپ، تارقىلىپ، يېزىنىڭ جىمجىتلىقىنى بۇزۇۋېتەتتى. شاۋقۇندىن چىققان ھاياتبەخش خۇشاللىق ئۆيمۇئۆي كىرەتتى، ھەربىر ئادەمنىڭ يۈرەك تارىنى چېكىپ، روھلاندۇراتتى، شادلاندۇراتتى، كۈلدۈرەتتى. يېقىندا مەندە يەنە ئۆستەڭنىڭ سۈيى ئۇلغايغاندا پەيدا بولغان ھېسسىيات ۋە خۇشاللىق پەيدا بولۇپ قالدى.

پىروفېسسور چىرايىدىكى تەبەسسۇمنى يىغىپ، يەنە ئالىمغا خاس ئېغىر بېسىق تۇسكە كىردى.

— مەنچىڭ سۇلالىسى ھۆكۈم سۈرگەن بىرنەچچە يۈز يىل جەريانىدا، — دېدى ئۇ، — مانجۇلارمۇ ئۆزىنى تولۇمۇ چوڭ تۇتقانىكەن، نەتىجىدە بارغانسېرى ئارقىدا قاپتۇ. لۇشۈن ئەپەندى «ئاQ نىڭ ھەقىقىي تەرجىمھالى»نى يازدى. بۇ دۇنيا سەھنىسىدىكى جىددىي ۋەزىيەتنىڭ خەنزۇلارنىڭ ئۆزىدىكى مەنىۋى كېسەللىكلەرگە توغرا قاراشقا مەجبۇر قىلغانلىقى. ئۆزىنى ئۆزى ئوپېراتسىيە قىلسا، ئۆز ئەيىبىنى ئۆزى ئاشكارىلىسا، ئۆزىنى ئۆزى دەپسەندە قىلغان، خورلىغان بولمايدۇ، بەلكى ئۇ ئويغانغان مىللىي غۇرۇر، مىللىي ئىززەت ۋە ئىشەنچىنى ئورناتقانلىقىنىڭ نەتىجىسى. بەي ياڭنىڭ «رەزىل جۇڭگولۇقلار» دېگەن كىتابى نەشردىن چىقاندىن كېيىن، ئىچكى ئۆلكىدە ئوقۇۋاتقان بالام ماڭا بىر نۇسخا ئەۋەتىپ بەردى. ئۇ شۇ مۇناسىۋەت بىلەن يازغان خېتىدە: «خەنزۇلار ئۆز ئەيىبلىرىنى شۇنداق ئاچالىغانىكەن، بىز ئۇيغۇرلاردا شۇنداق غەيرەت يوقمىدۇ؟» دەپتۇ ۋە مېنى مات قىلىپ: «دادا، سىز ھەم شائىر، ھەم يازغۇچى، شۇنداق كىتابنى يېزىشقا جۇرئەت

ئۇلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

قىلالامسىز؟» دەپتۇ. كېيىن ئۇقسام ئۇ كىتاب ئۇيغۇر ياشلىرى ئىچىدە كەڭ تارقالغانكەن، ھەتتا ئۇرۇمچى شەھەرلىك تەجرىبە ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپىدا ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچىلارمۇ تالىشىپ ئوقۇۋېتىپتۇ. ئەلۋەتتە، ئۆزىگە باقماي، خەنزۇلارنىڭ شۇنداق مەنىۋى ئەيىبلىرىنى مازاق قىلىدىغانلارمۇ يوق ئەمەس، لېكىن ئۇ كىتاب كۆپچىلىك ئادەم ئۇچۇن ئوبدان ئەينەك. ئېيتىپ باقسۇنچۇ، بىز ئۆزىمىز قانداق؟ يېقىندا «قىزىل قوناقلىقتا، ناملىق كىنو قويۇلغاندا، بەزى ئۇيغۇر ياشلىرى ئىچىدە كۇتۇلمىگەن تەسىرات پەيدا بولدى. «ئىتتىپاق» تىياتىرىنىڭ ئارقا رەت ئورۇندۇقلىرىدا ئولتۇرغانلارنىڭ تولىسى ياشلار ئىكەن. ئۇلار كىنودىكى بىر كۆرۈنۇشنى كۆرۈپ: «قاراڭلار، خەنزۇلارنىڭ ئاۋۇ سەتچىلىكلىرىنى!» دەپ مەسخىرە بىلەن كۇلدى. مەن ئارقامغا بۇرۇلۇپ: «بىزنىڭ مىللىتىمىزدىمۇ شۇنداق ئىشلار يوقمۇ؟» دېدىم. بەزىسى بار دېدى، بەزىسى شۇك بولۇۋالدى. ئىككى كۇن ئۆتكەندىن كېيىن بىر ياش مەندىن: «قىزىل قوناقلىقتا، دېگەن كىنو خەنزۇلارنىڭ سەت ۋە قالاق تەرەپلىرىنى ئاشكارىلايدىكەنۇ، خەنزۇلار نېمىشقا يەنە باركاللا ئېيتىپ چاۋاك چالىدۇ؟» دەپ سورىدى. مەن: «بۇنىڭغا ئۆزىڭىز جاۋاب تاپىدىغانلىقىڭىزغا ئىشىنىمەن» دېدىم. ئۇ ياش ئەتىسى سەھەردە يېنىمغا كېلىپ: «جاۋاب تاپتىم. بۇ ئەھۋال ھازىرقى ئېچىۋېتىش، ئىسلاھات يىللىرىدا خەنزۇلارنىڭ قالاقلىقتىن قۇتۇلۇشقا ئالدىرىغانلىقىنى ئەكس ئەتتۇرۇپ بېرىدىكەن» دېدى. ئەمەلىيەتتە بىزنىڭ مىللىتىمىز ئىچىدىكى تەرەققىيپەرۋەر كىشىلەر ئۆزىمىزنىڭ ئارقىدا قالغانلىقىمىزنى ئۆتكەن يىلنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن تارتىپ چۇشىنىشكە باشلاپ، مەدەنىيەت، پەن ـ تېخنىكىدا زور قەدەملەر بىلەن ئالغا بېسىشىمىزنى ئارزۇ قىلماقتا، ھەتتا دىنىي ساھەدىكى زېرەك ـ زەكىي ئەربابلارمۇ شۇنداق دەۋەت قىلماقتا.

پىروفېسسور خۇشاللىقىدا ماڭا مۇنداق بىرنەچچە ئۇنئالغۇ لېنتىسىنى قويۇپ بەردى:

لېنتا 1:

پىروفېسسورنىڭ ئىلاۋىسى: بۇ كورلا چارباغ يېزىسىدىكى بىرلەشمە پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتىنىڭ دېرىكتورى راخمان بو. لۇپ، ئۇنىڭ چارباغ يېزىسىغا ئوبدان بىر ئىش قىلىپ بېرىش، يېزىدىكى دېھقانلارنى تېزرەك بېيىتىش ئارزۇسى بار ئىكەن. ئۇ پۈتۈن ۋاقتىنى، كۈچىنى شۇ بىرلەشمە پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتىغا ئاتاپتۇ. ھەر كۈنى سەھەر تۇرۇپ، كەچ يېتىپ، ھارماي - تالماي ئىشلەيدىكەن.

— مەن ئۆز مىللىتىمىنى قىزغىن سۆيىمەن، بىرەر ئادەم مىللىتىمىزنىڭ كەمچىلىكلىرىنى تىلغا ئالسا، كۆڭلۈمگە كېلەتتى، كۆتۈرەلمەيتتىم. كىمكى بىزنى پالان جەھەتتە خەنزۇلاردىن قالاق دەيدىغان بولسا، قۇلىقىمغا يېڭىنە سانجىلغاندەك بولاتتى. مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يېزا - بازار سانائىتى كەڭ يولغا قويۇلدى. مەن يېزىلىق ھۆكۈمەتتىن ۋەزىپە سورىدىم، يېزىلىق ھۆكۈمەت ماڭا بىرلەشمە پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتىنىڭ دىرېكتورلۇقىنى تاپشۇردى. زاۋۇتنىڭ قارا - مىقىدا بىر كۆمۈر كان، بىر ھاك تېشى كانى بار ئىدى، دېمەك، ئىشمىز ئاساسەن كولاش - قېزىش ئىدى. شائىرلىقتىن خەۋىرى بار بىر ئىنىم: سېنىڭ بۇ ئىشلىرىڭنىڭ ھەممىسى ئېپتىدائىي قول ھۈنىرى ئىكەن. زامانىۋى سانائەت دېگىلى بولمايدۇ. سانائەت ئۈچۈن ئىلىم - بىلىم، تېخنىكا بولمىسا بولمايدۇ، دەپ زاڭلىق قىلدى. ئۇنىڭ بۇ قاراشلىرىغا خاپا بولۇپ ئالايدىم. كورلىدىكى قورامىتاغ تەڭرىتاغنىڭ تارمىقى، ئۇ تاغدا مەدەن كۆپ. مەن بىر

ئۇلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ماشىنا بىلەن يېمەك ـ ئىچمەكلىرىمىزنى ئېلىپ، بىر چارۋىچىغا يول باشلىتىپ، داۋانمۇداۋان، بەلمۇبەل ئېشىپ، مەدەن، رۇدا ئىزدىدىم. رۇدىنى ئوبدان تونۇمايتتىم، رەڭگىدىن ئالاھىدىرەك كۆرۈنسىلا، بىرنەچچە پارچە چوقۇپ ئېلىپ خالتىغا سالدىم، ئۇسسىغاندا سۇدانديكى سۇنى ئىچتىم، قورسىقىم ئاچسا نان يېدىم، ھەر ـ ھەر ئېگىز تاغلارغا چىقتىم، ھەر ـ ھەر تىك يارلارغا ياماشتىم، كۇندۇزى ئاپتاپتا ئىشلىدىم، كېچىسى جۇۋامنى يېپىنىپ، قورام تاشلارنىڭ دالدىسىدا ئۇخلىدىم. شۇ چاغ ياز كۈنلىرى بولسىمۇ، كېچىدە بىرئاز سوغۇق بولاتتى. ئۇيقۇم ئېچىلىپ كەتتى. ئىنىمنىڭ ھېلىقى گەپلىرىگە تېخىچە ئاچچىقىم كېلەتتى: ئىلىم ـ بىلىم، پەن ـ تېخنىكىنى ئەجەبمۇ سىرلىق بىر نېمە قىلىۋاپتۇ ـ يا؟! ئۇنىڭ كارى چاغلىق، كانچىلىقنى ئوقۇمىغانلار ـ مۇ رۇدا، مەدەن تاپالايدىكەنغۇ!... قورامىتاغنى توپتوغرا يېگىرمە كۈن ئارىلىدىم، ئايىغىمنىڭ چەمى تېشىلىپ كەتتى. بىرمۇنچە جاپا تارتىپ، بىر خالتا مەدەن تېپىپ قايتتىم. ئۆيدىكىلەر قانداق مەدەن ئىكەن، دەپ سورىۋېدى، جاۋاب بېرەلمىدىم. پۈتۈن كورلىنى قىدىردىم، شۇنداق مەدەنلەرنى ئايرىپ بەرگۈدەك بىرەر ئۇيغۇر ئىنىزېنېر تېپىلمىدى. كېيىن گېئولوگىيەلىك چارلاش ئەترىتىدىن بىر خەنزۇ ئىنىزېنېرنى تاپتىم. ئۇ ئايرىپ بەردى. ئېلىپ كەلگەنلىرىمنىڭ بەزىسى ئادەتتىكى تاش ئىكەن، بەزىسى كارغا يارايدىغان رۇدا ئىكەن. شۇ رۇدىلارنىڭ زاپىسى قانچىلىك؟ نەدىن نەگىچە تارقالغان؟ چارلاش، تەكشۈرۈش، قېزىشنى لايىھەلەش ئۈچۈن ئىنىزېنېر بولمىسا بولمايدىكەن. تەمتىرەپلا قالدىم. دېمەك، يېگىرمە كۈن بىكار ئاۋارە بوپتىمەن. ئىنىم يەنە كېلىپ قالدى. ئۇ يەنە تېخنىكا ـ پېخنىكا دەپ بىر نېمىلەرنى سۆزلەپ كەتتى. قالاق، ئارقىدا دېگەن گەپلىرى قۇلىقىمغا يەنىلا ياقمىدى.

ھەربىي رايوننىڭ سۇ ئىنىزېنېرلىق تۈەنى بىلەن بىرلىشىپ مەرمەر تاش كېنى ئاچماقچى بولدۇق. شۇ چاغدا توختام تۈزدۇق.

يول ياساشقا، ئىشلەپچىقىرىش مەيدانىنى تەييارلاشقا، ماشىنا-ئۈسكۈنە هازىرلاشقا هەربىيلەر مەسئۇل بولدى. ئەمگەك ۋە تېخ-نىكا كۈچىگە بىز مەسئۇل بولدۇق. ماڭا قارايدىغان 13 يەردىكى قېزىش ئورنىدا ئىشلەيدىغان ئەمگەكچىنىڭ هەممىسى دېهقان بو-لۇپ، بىلىم سەۋىيەسى تۆۋەن ئىدى. مەرمەر كانىنىڭ باشلىقلىقىغا يارىغۇدەك بىرەر ئادەم تاللاش تولىمۇ قىيىن كەلدى. كېيىن كۈ-مۈر كاندىن ئادەتتە ياخشى ئىشلەيدىغان بىر كان ئىشچىسىنى باشلىقلىققا قويدۇق. ئۇ تۆشۈك تېشىپ، دورا قاچىلاپ، تاغنى پارتلىتىشنى بىلگەن بىلەن، مەرمەر تاشنى قانداق قېزىشنى بىل-مىگەچكە، ساپساق مەرمەر تاشنى پارتلىتىپ كۆكۈم - تالقان قە-لىۋېتىدىكەن. شۇڭا ئۇ باشلىقلىقنى قاملاشتۇرالماي، ئۆزى تاپقان ئىشچىلارنى باشلاپ قېچىپ كەتتى. سۇ ئىنژېنېرلىق تۈەنى 10 مىڭ يۈەن مەبلەغ سالغانىدى. بۇ پۇلنى بىكار كەتكۈزۈش مۇمكىن ئەمەس - تە. ئۇلار مېنى تەڭلىكتە قالدۇردى، ئۇلارنىڭ ئالدىدا يۈزۈمنى قويغىلى يەر تاپالمىدىم.

بۇلتۇر شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ ۋېيفاڭ ناهىيەسىگە ئېكسكۇر-سىيەگە باردىم. ئۇ يەردە يېزا - بازار سانائىتى ناهايىتى ئوبدان يولغا قويۇلۇپتۇ. كېچىككىنە بىر زاۋۇتتا ئۈچ ئىنژېنېر، 4 — 5 تېخنىك بار ئىكەن. زاۋۇت باشلىقىنىڭ سۆزلەپ بېرىشىچە، ها-زىرقى كۈندە سانائەت ئۈچۈن پەن - تېخنىكا بولمىسا بولمايدى-كەن، كىمنىڭ تېخنىكىسى ياخشى بولسا شۇ پۇل تاپالايدىكەن. ئۇلارنىڭ سېخلىرى پاك - پاكىز، ئىشچىلارنىڭ كىيىۋالغىنى ئاق خالات. ئۇلار نەپىس ئىشلەيدىكەن، بىز بولساق تەبىئىي نەرسىلەر-نى گۈرجەك، جوتو بىلەن كولايدىكەنمىز. ئۇلار پىششىقلاپ ئىش-لىگەن مەرمەر تاشلىرىنى كۆرسەتتى، قارىسام: نەپىس هۈنەر بە-لەن ئىشلەنگەن سەنئەت بۇيۇمى! ئۇلارغا ئويۇلغان تاغ، دەريا رە-سىملىرى، گۈل، ئۈچار قانات، هاشارات، بېلىق ۋەهاكازالار بەئەي-نى رەسسام سىزغان رەسىم! نېمىدېگەن چىرايلىق! بىز بولساق،

ئۆلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

پۇتۇن ـ پۈتۈن مەرمەر تاشنى كۆكۈم ـ تالقان قىلىۋېتىدىكەن. ئۇيغۇرچە «شىنجاڭ گېزىتى» مېنى دېھقان كارخانىچى دەپ ماختىغانىدى. ئۇلارغا سېلىشتۇرسام، مېنى قانداقمۇ كارخانىچى دېگىلى بولسۇن؟! كېيىن يەنە باشقا بىرنەچچە شەھەرگە باردىم. ئاخىر قايىل بولدۇم، پەن ـ تېخنىكىدا قالاق ئىكەنلىكىمىزنى ئېتىراپ قىلدىم. بۇنى ئېتىراپ قىلىش تەس، كۆڭۈل ئۇنىمايدۇ، يۈزىمىزگىمۇ سەت، لېكىن پاكىتنى ئېتىراپ قىلماي بولمايدىكەن، ئېتىراپ قىلمىساق تېخىمۇ ئارقىدا قالىدىكەنمىز.

ئىنىم مەندىن: «ئۇ يەر ـ بۇ يەرلەرگە باردىڭ، نېمە تەسىراتلارنى ئالدىڭ؟» دەپ سورىغانىدى، بىزنىڭ مىللىتىمىزدە ئىجتىمائىي پەندە ئوقۇپ، شېئىر، ھېكايە يازىدىغانلار كۆپ، تەبىئىي پەندە ئوقۇيدىغانلار تولىمۇ ئاز بولغانلىقتىن پەن ـ تېخنىكىدا ئارقىدا قېلىۋاتىمىز، دەپ بىرئاز قاينىاپ قالدىم ۋە: «سەن ئۆزۈڭ نېمىشقا شائىرلىقنى ئوقۇپ، پەن ـ تېخنىكىنى ئوقۇمىدىڭ؟» دەپ تەنە قىلدىم. سىياسىي كېڭەشنىڭ يىغىنىدا، ئۇيغۇر ياشلىرىنى تەبىئىي پەندە ئوقۇشقا رىغبەتلەندۈرەيلى، ئۇنداق بولمىسا، پەن ـ تېخنىكىدا تەرەققىي قىلالمايدىكەنمىز، دەپ تەكلىپ بەردىم.

مەن ھۆددىگە ئالغان بىر ئورۇن 10 مىڭ يۈەندىن كۆپرەك پايدا يارىتتى. مېنىڭ ئولتۇراق ئۆيلىرىم كونىراپ كەتكەنىدى. دېھقانلار پۇل تاپسىلا ئاۋۋال ئۆي سالىدۇ. مەن تاپقان پۇلۇمغا مەھەللىدە «راخمان مەكتىپى» دەپ بىر مەكتەپ سېلىپ بەردىم. پەخرىي مۇدىرلىقنى ئۈستۈمگە ئالدىم. ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىمتىھان نەتىجىلىرىنى مېنىڭ ئالدىمدىن ئۆتكۈزىدىغان بولدى. قايسى ئوقۇغۇچى ماتېماتىكىدا ياخشى نەتىجە ئالغان بولسا ئۇنى تەقدىرلەيدىم، ئوقۇتقۇچىسىنىمۇ تەقدىرلىدىم. يېزىمىزنىڭ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە جاپاغا چىداپ، تىرىشىپ ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچىدىن بىر نەچچىنى تاللاپ، بىرلەشمە زاۋۇتىمىزدىن پۇل چىقىرىپ، ئىچكى ئۆلكىلەردىكى ئالىي مەكتەپلەرگە كانچىلىقتا ئوقۇشقا ئەۋەتىپ،

قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۆزىمىزگە ئىنژېنېر قىلىۋالماقچى بولۇۋاتىمەن. ئەلۋەتتە، ئەتىكى قۇيرۇقتىن بۇگۈنكى ئۆپكە ياخشى. هازىر بىر خەنزۇ ئىنژېنېر بىلەن مەسلىھەتلىشىۋاتىمەن، ئۇنى ئۆزىمىزگە تېخنىكا يېتەكچىلىككە تەكلىپ قىلماقچىمەن.

دەۋر راۋاجلانماقتا. بىز ئىدىيەمىزدىمۇ ئۆزگىرىش ياسىشىمىز لازىم ئىكەن. ئەيىبلىرىمىزنى، كەمچىلىكلىرىمىزنى يوشۇرۇپ يۇرمەسلىكىمىز، كەمچىلىك بولسا، ئۇنى ئېتىراپ قىلىشىمىز لازىم ئىكەن. كەمچىلىكنى يوشۇرماي، ئەمەلىي ھەرىكەت بىلەن تۈگىتىشىمىز كېرەك ئىكەن. چىرايلىق گەپنىلا قىلغان بىلەن، قۇلاققا ياقىدىغان گەپنىلا ياقتۇرغان بىلەن ئىش تاك ئاتمايدىكەن! بۇ ئومۇمىي رىقابەت دەۋرىدە، كۆزىمىزنى ئۆز ۋۇجۇدىمىزدىكى كەمچىلىكلەرنى تېپىپ تۈزىتىشكە تىكىشىمىز زۆرۈر ئىكەن.

ئاپتوردىن ئىلاۋە: چەمبەرسمان يولنى تاشلاپ، ئالغا ئىلگىرىلەش دېگەن ئەنە شۇ.

لېنىتا 2:

پىروفېسسورنىڭ ئىلاۋىسى: بۇ ئۇرۇمچىدىكى مەلۇم مەسچىتنىڭ ئىمامى. ئۇ ئىككى قېتىم ھەرەمگە بارغان، بىر قېتىم ئۆزى يالغۇز، يەنە بىر قېتىم خوتۇنى بىلەن بارغان. مۇسۇلمانلار ئۇنى ھاجىم دەپ ئىززەتلەيدۇ. ئۇ پىكرى ئۆتكۇر، سۆزمەن ئادەم.

— بىز مۇسۇلمانلاردا بەش پەرز بار: ھەج قىلماق، نامار ئوقۇماق، زاكات بەرمەك، روزا تۇتماق، ئىمان ئېيتماق. سەئۇدى ئەرەبىستان تولىمۇ يىراق بولغاچقا، شىنجاڭ مۇسۇلمانلىرىنىڭ مەككىگە ھەج قىلىپ بېرىشى بەش پەرزنىڭ ئىچىدە ھەممىدىن قىيىن ئىدى. ئازادلىقتىن ئىلگىرى تىبەتنىڭ ئالىي رايونىدىن

ئۇلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ئۆتۈپ، كەشمىرگە بېرىپ، ھىندىستان ئارقىلىق ھەرەمگە بارىدىغانلار بار ئىدى. بەزىلەر پامىردىن ئۆتۈپ ئافغانىستان ياكى پاكىستان ئارقىلىق باراتتى. سوۋېت ئوتتۇرا ئاسىياسى، قارا دېڭىز - فوسفور ۋە داردانىل بوغۇزلىرى ئارقىلىق باردىغانلارمۇ بار ئىدى. شاڭخەيدىن پاراخوت بىلەن باردىغانلارمۇ بار ئىدى. چېكىدىن ئاشقان سولچىللىق لۇشيەنى مەككىنىڭ يولىنى ئۇزۇپ قويۇپ، مۇسۇلمانلارنى بىئارام قىلدى. مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، مەككىنىڭ يولى ئېچىلدى.

ئىسلام دۇنياسى بىلەن بولغان ئالاقە ئۇزۇلۇپ بىرمۇنچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن بېرىپ، ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم. ئۇلاردا ئۆزگىرىش ناھايىتى چوڭ ئىكەن. مەككىگە بېرىشتىن ئىلگىرى خىيالىمدا: پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئەرەب يېرىم ئارىلىدا تەۋەللۇت قىلغان، مەككىدە دىن ناھايىتى چىڭ بولسا كېرەك، دەپ ئويلايتتىم، ئايروپىلاندىن چۈشكەندىن كېيىن قارىسام، سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ پۈتۈل پادىشاھنىڭ سۈرىتى بار ئىكەن. بەيتۇللاغا يېقىن قالغاندا قارىسام، بەزىلەر سىنئالغۇدا رەسىمگە تارتىۋېتىپتۇ. مەككىنىڭ كوچىلىرىدا سۈرەت تارتىش ئاپپاراتلىرىنى كۆتۈرۈۋالغانلار تولا ئىكەن. پەقەت بەيتۇللاغا ئېلىپ كىرىشكە رۇخسەت قىلىنمايدىكەن. بىرنەچچە ئالىي مەكتەپنى ئېكسكۇرسىيە قىلدىم، شۇ ئالىي مەكتەپلەردە دىنىي دارىلئۇلۇمدىن باشقا، ماتېماتىكا، فىزىكا، خىمىيە، تېخنولوگىيە فاكۇلتېتلىرى بار ئىكەن، ھەتتا سەنئەت فاكۇلتېتىمۇ بار ئىكەن. بۇلار بىزنىڭ ئەنئەنىلىرىمىزگە ماس كەلمەيدىغان بولغاچقا، ھەيرانلىقتا چۆچۈپ كەتتىم. شۇنىڭ ئۈچۈن مەككىنىڭ ئىمامىنىڭ ئالدىغا بېرىپ سورىسام، ئىمام: «ئاللاتائالا قۇرئان كەرىمده ‹ئۆگىنىڭلار، قولغا قەلەم ئېلىپ ئۆگىنىڭلار!› دېگەن. پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھەدىستە: ‹ئۆگىنىش مۇسۇلمانلارغا پەرز› دېگەن. نېمىنى ئۆگىنىش كېرەك؟ ئۆگىنىدىغان نەرسىلەر

ناھايىتى كۆپ، ئۆگىنىدىغان نەرسىلەر ئىچىدە پەن - تېخنىكىمۇ بار. مۇسۇلمانچىلىق پەن - تېخنىكىغا قارشى ئەمەس» دېدى. مەككىدە بەزى ئادەملەر بىلەن پاراڭلىشىپ قالدىم، ئۇلارنىڭ ئېيتىشچە، بۇنىڭدىن نەچچە ئون يىل مۇقەددەم ئۆتكەن پادىشاھ ئابدۇلئەزىز سەئۇدى، ئۇنىڭدىن كېيىنكى پادىشاھ پايسال سەئۇدى ئەرەبىستاننى پەن - تېخنىكا جەھەتتىن تەرەققىي قىلدۇرۇشتا ئاجايىپ چوڭ رول ئويناغانكەن. ئۇلاردا «ۋاقىتنىڭ ئۆزى پۇل» دېگەن شۇئار يوق ئىكەن، لېكىن ۋاقىتنى تولىمۇ قەدىرلەيدىكەن. ئۇلار ھەتتا نامازغا ئوقۇشقا كېتىدىغان ۋاقىتنىمۇ قىسقارتىۋېتىپ-تۇ. سەئۇدى ئەرەبىستانىدا نېفىت كۆپ، كىرىم - تاپاۋەت كۆپ، چەت ئەل پۇلى كۆپ بولغاچقا، نۇرغۇن ياشلارنى ئالدىنقى قاتاردا تەرەققىي تاپقان دۆلەتلەرگە ئەۋەتىپ مەدەنىيەت، پەن - تېخنىكا جەھەتتە ئوقۇتۇپتۇ. ئىلگىرى نېفىتلىكلەرنى پۇتۇنلەي چەت ئەل مۇتەخەسسىسلىرىگە باشقۇرتىدىكەن، ھازىر ھەممىنى، ماشىنا - ئۇسكۇنىلەرنىمۇ ئۆز مۇتەخەسسىسلىرى بىلەن باشقۇرىدىغان بولۇپتۇ. بىركۈنى بىر بۇرادىرىم مېنى ئۆز خانىسىغا چايغا تەكلىپ قىلدى. يولدا كېتىۋېتىپ، كەڭ كەتكەن بىر چۆلدىن ئۆتتۇق. قارىسام، شۇ چۆلدە ئاجايىپ كاتتا، گۈمبەز شەكىللىك بىر بىنا بار ئىكەن، كۆلىمى ھەيۋەت، كۆرۈنۈشى تولىمۇ چىرايلىق، مەن: «بۇ نېمە ئىمارەت؟» دەپ سورىۋىدىم، ھەمسەپەرلىرىم: «سۇنئىي ھەمراھتىن قوبۇل قىلىش ئىستانسىسى، — دېدى ئىنتايىن پەخىرلەنگەن تەلەپپۇز بىلەن، — بۇ يەردە ئىشلەيدىغانلارنىڭ ھەممىسى بىزنىڭ سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ مۇتەخەسسىسلىرى، بۇ يەردە چەت ئەللىك يوق»، ئىسلام دۇنياسى تەرەققىي تېپىپتۇ، ئالغا ئىلگىرىلەپتۇ دەپ ئويلاپ قالدىم، بۇ مېنىڭ ھېسسىياتىم. ئەلۋەتتە، مەككىدىن قايتىپ كەلگەن باشقا ئادەملەرنىڭ باشقىچە قاراشلىرىمۇ بولۇشى مۇمكىن.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

پىروفېسسورنىڭ ئىلاۋىسى: ئىسلام دىنى ئىنسانلارنى بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشتۈرۈشنى مەقسەت قىلىدۇ، پەن ـ تېخنىكىمۇ ئىنسانلارغا بەخت ـ سائادەت كەلتۈرۈشنى مەقسەت قىلىدۇ. شىنجاڭنىڭ مەدەنىيىتى، پەن ـ تېخنىكا جەھەتتىن تەرەققىي قىلىشىغا ئاكتىپ مەدەت بېرىشىمىز كېرەك. قەشقەر ھېيتگاھ جامەسىنىڭ ئىمامى مەن بىلەن ئىسمىداش، دادىسىنىڭ ئىسمى سابىت. ئۇ 7 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىمىزنىڭ ۋەكىلى، ئوردۇ، پارس، ئەرەب، چاغاتاي تىللىرىنى ئوبدان بىلىدىغان ئۆلىما. مەككىدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، قەشقەردىكى بەزى باي يەككە تىجارەتچىلەرنى بىرلەشتۈرۈپ، ئىلگىرىكى مەدرىسەنىڭ ئورنىغا «تىل تېخنىكومى» دەپ ئۇچ قەۋەتلىك بىر بىنا سالدۇردى. ئۇنىڭ بۇ ئىشلىرى قەشقەردىكى ھەرقايسى ساھە ئەربابلىرىنىڭ مەدھىيىسىگە سازاۋەر بولدى. ئۇ مېنىڭ ياخشى بۇرادىرىم، بىز شىنجاڭنى پەن ـ تېخنىكىدا راۋاجلاندۇرۇشقا ھەسسە قوشۇش ئارزۇسىدىمىز.

ئاپتوردىن ئىلاۋە: چەمبەرسىمان يولنى تاشلاپ، ئالغا ئۇندەش دېگەن ئەنە شۇ.

لېنتا 3:

پىروفېسسورنىڭ ئىلاۋىسى: بۇ لېنتىدا سۆزلەۋاتقىنى ھۆرمەتلىك مۇھەممەد، شىنجاڭ ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۆمىكىنىڭ ئۇسسۇلچىسى، ئۇ ئىلگىرىلىمەي بىر ئىزدا دەسسەپ تۇرۇشنى خالىمايدۇ، غەيرەت بىلەن ئالغا ئىنتىلىدۇ.

ـــ شىنجاڭ ناخشا ـ ئۇسسۇل ماكانى، لېكىن كېيىنكى بىر قانچە يىلدىن بۇيان بىزنىڭ ناخشا ـ ئۇسسۇلىمىز روناق تاپالمى-

دى، يېڭى سەنئەت نومۇرلىرىنى بارلىققا كەلتۈرەلمەي، كونا سەن-
ئەت نومۇرلىرىمىز ئاممىنى جەلپ قىلالماي كېلىۋاتىدۇ. پارتىيە-
مىزنىڭ 13 - قۇرۇلتىيى جەريانىدا تىبەتنىڭ ناخشا - ئۇسسۇل
ئۆمىكى بېيجىڭدا ئويۇن قويۇپ ياخشى باھا ئاپتۇ، مىللەتلەر كو-
مىتېتىنىڭ مۇدىرى ئىسمائىل ئەھمەد 7 - نۆۋەتلىك خەلق قۇ-
رۇلتىيى ئېچىلىۋاتقاندا، شىنجاڭ ناخشا - ئۇسسۇل ئۆمىكى بېي-
جىڭدا ئويۇن قويۇپ بەرسۇنمىكىن دېگەن نىيەتكە كەلگەنكەن،
لېكىن سەنئەت نومۇرلىرىنى كۆرۈپ، يېڭىلىق بولمىغاچقا، پىك-
رىدىن كېچىپتۇ. بۇ ئەھۋاللار بىزدەك كەسىپداشلارنى تولىمۇ بە-
ئارام قىلماقتا. يېقىندا ئەنۋەر توختى «شىنجاڭ گېزىتى»دە ماقا-
لە ئېلان قىلىپ، شىنجاڭنىڭ ئۇسسۇل سەنئىتىنى كونا ئىزدا
توختىتىپ قويمايلى، راۋاجلاندۇرايلى، يېڭىلىق يارىتايلى، دېگەن
تەشەببۇسنى ئوتتۇرىغا قويدى. دېمەك، بىزنىڭ كۆڭلىمىزدىكى
گەپنى قىلدى. بىرنەچچە يىلدىن بۇيان باشقا ئەللەرنىڭ سىنئال-
غۇغا ئېلىنغان بىرمۇنچە ئۇسسۇللىرىنى كۆردۇم. ئۇلار تەرەققي
قىلدۇرۇپتۇ، زامانىۋى ئۇسسۇللارنى ئۆزلەشتۈرۈپتۇ، ھىندىلار
ئۆزلىرىنىڭ مىللىي ئۇسسۇللىرىنى دىسكو بىلەن بىرلەشتۈرۈپ،
پۈتۈنلەي ھىندىلاشتۇرۇلغان دىسكونى ئىجاد قىلىپتۇ. كىشىنى
ئاجايىپ مەھلىيا قىلىدىكەن! بىز زامانىۋى ئۇسسۇلدىن ئۆزىمىز-
گە كېرەكلىك نەرسىلەرنى قوبۇل قىلساق نېمىشقا بولمايدىكەن؟

قىزىم دىلنار ئابدۇللا مەركىزىي مىللەتلەر ئىنىستىتۇتىنىڭ
سەنئەت فاكۇلتېتىنى پۈتكۈزگەن، ئۇنىڭ ئوقۇغىنىمۇ ئۇسسۇل-
ئۇ، 1985 - يىلى يىپەك يولى ئۇسسۇل كېچىلىكىگە تەكلىپ
قىلىنىپ، ياپونىيەگە بارغان. شۇ ئۇسسۇل كېچىلىكىگە ساھىبخا-
نىدىن باشقا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ، تۈركىيەنىڭ ئۇسسۇلچىلە-
رىمۇ قاتناشقانىكەن. قىزىم ئۇسسۇلدا ئالقىشقا سازاۋەر بوپتۇ، يا-
پونىيەنىڭ ئۇسسۇل مۇتەخەسسىسلىرى قىزىمغا: سىلەر ئۇيغۇرلار
تولىمۇ گۈزەل كېلىدىكەنسىلەر، ئۇسسۇلۇڭلارمۇ ناھايىتى چىرا-

ئۇلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

لىق ئىكەن، لېكىن يېڭى مەزمۇن كەم ئىكەن، دەپتۇ. چەت ئەل-
لەرنىڭ ئۇسسۇل سەھنىلىرى دىلنارنىڭ كۆزىنى ئېچىپتۇ، ياپون-
لۇق دوستلارنىڭ باھاسى ئۇنىڭغا ياراپتۇ، ئۇ ھەر ھالدا تېخى
ياش، ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ئۇسسۇلى ھەققىدە بىلىدىغانلىرى ئاز،
ئەنئەنىنى ئوبدان بىلمەسە، يېڭىلىق يارىتىشمۇ مۇمكىن ئەمەس،
لېكىن ئۇ، دۇنيادىكى بارلىق مىللەتلەردىن ئۆگىنىش لازىملىقىنى
چۈشىنىدۇ، ئۇ ياپونىيەدە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ۋەكىللەر ئۆمە-
كىدىن ئۆزبېكچە ئۇسسۇل ئۆگىنىپتۇ، ياپونلارنىڭ، تۈركلەرنىڭ
ئۇسسۇللىرىنىمۇ ئۆگىنىپتۇ، كېيىن كاناداغا بارغاندا تاق ـ تاق
ئۇسسۇلىنى، جاز ئۇسسۇلىنى، زامانىۋى دىسكونى ئۆگىنىۋاپتۇ.
نۇرغۇن يېڭى نەرسىلەرنى ئۆزلەشتۈرۈۋاپتۇ. شىنجاڭغا قايتىپ
كەلگەندىن كېيىن، دوكلات بېرىش يۈزىسىدىن بىر قېتىم كۇن-
سېرت قويۇپ بېرەي، چەت ئەلدىن ئۆگىنىپ كەلگەن نەرسىلە-
رىمنى ئويناپ بېرەي، شىنجاڭدىكى كەسىپداشلىرىمنىڭ يېڭىلىق
يارىتىشىغا ئاز بولسىمۇ ئىلھام بولۇپ قالسۇن، دەپ قايتا ـ قايتا
تەلەپ قىلسا، مەسئۇل ئورۇنلار رۇخسەت قىلمىدى، دىلنار ئىلاج
قىلالماي، قەمبەرخانىمنىڭ ئالدىغا باردى، ئۇ ئاپتونوم رايونلۇق
ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى. ئۇ، دىلنارنىڭ ئۇسسۇللە-
رىنى كۆرۈپ ناھايىتى ھاياجانلىنىپتۇ، قىزىمنى قۇچاقلاپ تۇ-
رۇپ: «ئۇيغۇر ئۇسسۇلىنىڭ ھاياتى سىلەر بىر ئەۋلادقا قاراش-
لىق!» دەپتۇ.

پىروفېسسورنىڭ ئىلاۋىسى: قەمبەرخانىمنىڭ ئاتا ـ ئانىسى
خېلى بۇرۇنلا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىغا بې-
رىپ شۇ يەردە تۇرۇپ قالغان، قەمبەرخانىم 13 يېشىدا تاشكەنتتە
ئۇسسۇل مەكتىپىگە كىرىپ ئوقۇغان، كېيىن «قىزىل بايراق»
ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۆمىكىگە كىرىپ ئۇسسۇل ئۆگەنگەن، يەنە بىر
نەچچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن، موسكۋاغا بىلىم ئاشۇرۇشقا ئەۋە-

تىلگەن، ئۇ بالىتنىمۇ ئۆگەنگەن. سوۋېت ئىتتىپاقى بالىت ئۇسۇلىدا دۇنياغا مەشھۇر. قەمبەرخانىم ئۇلانوۋانىڭ بالىت ئۇسۇلىنى بىرقانچە قېتىم كۆرگەن، موسكۋا سەھنىلىرىدە ياۋروپانىڭ ئېسىل ناخشا ـ ئۇسۇل نومۇرلىرىنىمۇ كۆرگەن، ئۇنىڭ نەزەر دائىرىسى كەڭ. 1942 ـ يىلى شىنجاڭغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئىشنى ئۇيغۇرچە ئۇسسۇلنى ئۆگىنىشتىن باشلاپ، بارا ـ بارا ئۇيغۇرچە ئۇسسۇلنى راۋاجلاندۇرغان. ئۇ، ئۇسسۇلنى خۇددى ھاۋادا بۇلۇت ئۇزگەندەك، دەريادا سۇ ئاققاندەك، تەبىئىي، ئەركىن ئۇيناپدۇ، ئويىنىغان ئۇسسۇللىرىدىن خۇددى شېئىرغا چوڭقۇر مەنە چىقىپ تۇرىدۇ. ئۇ باشقىلارنىڭكىنى كەڭ قوبۇل قىلغانلىقى ئۈچۈن يۈكسەك دەرىجىگە يەتكۈزەلىگەن. ئۇ، ياشلارنىڭ ئۆزىنىڭ ئۇسسۇل سەنئىتى ئىزىنى بېسىپ ماڭغانلىقىنى كۆرسە ئىنتايىن خۇشال بولىدۇ.

ـــ قەمبەرخانىم قىزىمنىڭ دوكلات يۈزىسىدىن ئويۇن قويۇپ بېرىشىنى ناھايىتى قىزغىن قوللاپ، ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتىنىڭ باش كاتىپىنى ئالاقىدار ئورۇنلارغا ئەۋەتىپ سۆزلىشىپتۇ. بىر قېتىمدا ھەل بولماپتۇ، يەنە بىر قېتىم سۆزلەشسىمۇ ھەل بولماپتۇ. قەمبەرخانىم چىقمىنى ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتى چىقارسۇن دېسىمۇ بولماپتۇ. ئاخىرىدا ھېلىقى ئورۇننىڭ ئادىمى: «دىلنار بىزنىڭ قول ئاستىمىزدىكى ئادەم تۇرسا، سىلەر بىزدىن بىسوراق شۇنچە چات كېرىۋالامسىلەر؟» دەپتۇ. ئۇلارنىڭ ئويۇن قويدۇرماسلىقىدىكى سەۋەب مەركەزنىڭ يەككە ئادەملەر ئۆز ئالدىغا ئويۇن قويسا بولمايدۇ، دېگەن ھۆججىتى بولغانلىقتىنمىش، شۇنىڭ ئۈچۈن بىرنەچچە يىل بىكار كەتتى. «بىر تۇمەن يىل بەك ئۇزاق، ھازىرقى پەيتنى چىڭ تۇتقۇلۇق» دېگەن گەپ بار. بۇ تو-لىمۇ چىرايلىق گەپ، لېكىن ۋاقىتنى ھەقمىي قەدىرلەيدىغان

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

كىم بار؟ بۇ يىل ھۆددىگەرلىك يولغا قويۇلدى. مەن بۇنداق تۇ-
زۇلمە ئىسلاھاتنى ئىككى قوللاپ ھىمايە قىلدىم. ناخشا ـ ئۇس-
سۇل ئۆمىكىنىك بىر مۇئاۋىن باشلىقى ماڭا مەدەت بەردى، بىر
ئەترەتنى ھۆددىگە ئالدىم. بىزنىك پۇت ـ قولىمىزنى چۇشەپ قو-
يىدىغان نەرسىلەر قالمىدى. قىزىمنى بىرنەچچە يىل ئارماندا قال-
دۇرغان يالغۇز كىشىلىك ناخشا ـ ئۇسسۇل كېچىلىكى ئۆتكۇ-
زۇشكە بەل باغلىدىم. مېنىك 20 نەچچە يىللىق ھاياتىم سەھنىدە
ئۆتتى، ئۇيغۇر ئۇسسۇلىنى راۋاجلاندۇرۇش جەھەتتە ئالاھىدە تۆھ-
پە يارىتالمىدىم، ياشلارنىك بۆسۇپ چىقىشىنى ئارزۇ قىلىمەن.
قىزىمنىك كامالەتكە يېتىشى ئۈچۈن شوتا بولۇپ بەرمەكچىمەن،
ئۇ مېنىك يەلكەمنى ۋاخىنا قىلىپ دەسسەپ، باتۇرلۇق بىلەن
ئىزدىنىپ ئىلگىرىلىسۇن.

ئويۇننى «ئىتتىپاق» تىياتىرىدا قويماقچى بولدۇق. ھەر كۈنى
كەچ سائەت 4 تىن 10 غىچە قىزىمنىك رېپېتىتسىيەسىگە يې-
تەكچىلىك قىلىش، سازچىلارنى تەكلىپ قىلىش، سەھنە كىيىمى
ۋە باشقا لازىملىقلارنى تەييارلاش ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بول-
دۇم. قىسقىسى، ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلارنىك ھەممىسىگە ئۆ-
زۇم چاپتىم، بىرنەچچە كۈنگىچە ئۆيدە قارام كۆرۈنمىدى، ئۆيگە
ھېرىپ ـ ئېچىپ يېرىم كېچىلەردە قايتتىم.

پىروفېسسورنىك ئىلاۋىسى: ھۆرىيەت مۇھەممەتنىك ئېرى
مۇزىكانت ئىدى، ئالدىنقى يىلى ۋاپات بولدى، ھۆرىيەتنىك ئۆيدە
پارالىچ بولۇپ قالغان بىر ئىنىسى، ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇيدىغان
بىر ئوغلىمۇ بار. ئۇ مىللەتلىمىزنىك ئۇسسۇل سەنئىتىنى را-
ۋاجلاندۇرۇش يولىدا تىرىشماقتا، پىداكارلىق كۆرسەتمەكتە. بۇ
ئاسان گەپمۇ؟!

— ئويۇن رەسمىي قويۇلىدىغان بولدى، بىز ئانا - بالا ئىكىمىز ناھايىتى جىددىيلەشتۇق، شۇنچە كۆپ داڭلىق سەنئەتچىلىرى بار ناخشا - ئۇسسۇل ئۆمىكى ئاممىنى جەلپ قىلالمايۋاتقاندەك قىلاتتى. يالغۇز بىر كىشىلىك ئۇسسۇل بىلەن جەلپ قىلغىلى بولار. مۇ؟ بىز مەزمۇن جەھەتتىمۇ، شەكىل جەھەتتىمۇ يېڭىلاشقا تىرىشتۇق. ئەلۋەتتە، يېڭىدىن ئىجاد قىلدۇق دەپ ئېيتالمايمىز. مەن سەنئەت كېچىلىكىنىڭ سەنئەت يېتەكچىلىكىنى ئۈستۈمگە ئالدىم، قىزىمغا يارەمچى رولغىمۇ چىقىپ بەردىم، قىزىم سەكىكىز نومۇر ئۇسسۇل ئويناندى، مودا ناخشىلارنىمۇ ئوقۇدى. ئاخىرى قانداق بولدى دېمەمسىز؟ كۆتۈلمىگەندە نەتىجە كېلىپچىقتى، كۇلۇب تاماشىبىنلار بىلەن لىق تولدى، بىر يۈەنلىك بىلەت بىرىچى كۈنىلا قاراڭغۇ بازاردا 7.50 يۈەن، ئىككىنچى كۈنىمۇ 3.50 يۈەن بوپتۇ. ئىككىنچى كۈنى ئويۇن قويۇلۇۋاتقاندا ئۈشتۈمتۈتلا توك توختاپ قالدى، سەھنىنىمۇ، پۈتۈن كۇلۇبنىمۇ قاراڭغۇلۇق قاپلىدى. لېكىن تاماشىبىنلار تىپتىنچ ئولتۇردى، ئىلگىرىكىدەك ئىسقىرتىدىغان، ۋارقىرايدىغان ئەھۋاللار بولمىدى. بىز سەھنىدە تۇرۇپ تەسىرلەنگەنلىكىمىزدىن يىغلىۋەتتۇق.

سەنئەت كېچىلىكىدە بىزنى چوڭقۇر ئويلاندۇرىدىغان بىر ھادىسە پەيدا بولدى: مودا ناخشىلارنىڭ ئاخىرىدا «شىنىتيەنيۇ» دېگەن ناخشا ئوقۇلىدى، ئۇ خەنزۇلارنىڭ كونا خەلق ناخشىسى ئىدى، خەنزۇ ياشلىرى تولا ئاڭلاپ زېرىككەنىدى. كېيىن ئىسلاھ قىلىنغاندىن كېيىن يەنە شۇ «شىنىتيەنيۇ» بولسىمۇ، لېكىن يېڭى پەدە بىلەن يېڭى ھېسسىيات ئىپادىلەنگەچكە خەنزۇلارغا يېقىمىغان بوپتىكەن، ئۇيغۇر ياشلىرىمۇ ئۇنى ناھايىتى ياقتۇردى. قىزىم شۇ ناخشىنى ئوقۇغاندا پۈتۈن كۇلۇب دەۋرەپ كەتتى. ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن چاۋاك ئۇزۇنغىچە توختىمىدى. مۇشۇ ئەھۋالدىن قا-

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

رىغاندا، مەيلى ناخشا بولسۇن، مەيلى ئۇسسۇلدا بولسۇن، يېڭى دەۋردىكى خەلق ئاممىسىنىڭ ھېس - تۇيغۇلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈش زۆرۈر ئىكەن، ناخشا - ئۇسسۇلنىڭ ئىستېقبالى ئاممىنىڭ يېڭى ھېس - تۇيغۇلىرىنى يېڭىلىق يارىتىش روھىمىز بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىش - بېرەلمەسلىكىمىزگە باغلىق ئىكەن.

شۇ سەنئەت كېچىلىكىگە قەمبەرخانىممۇ كەلدى. ئۇ سالامەتلىكى ياخشى بولمىغاچقا بالىنىستا يېتىپ، ئەمدىلا چىقىقانىكەن، ئويۇن تاماملانغاندا سەھنىگە چىقىپ، قىزىمنى قۇچاقلاپ، ھاياجان ئىچىدە كۆزلىرىگە ياش ئالدى، بىز ئانا - بالا ئىككىمىزمۇ ھايا-جان بىلەن يىغلىۋەتتۇق. قەمبەرخانىم: «ئوبدان يېڭىلىق يارىتىڭلار، ئۇيغۇر ئۇسسۇلىنى يېڭى سەۋىيەگە كۆتۈرۈڭلار!» دېدى.

ئاپتوردىن ئىلاۋە: ھالقىسىمان يولىنى تاشلاپ ئالغا ئۇنىدەش دېگەن ئەنە شۇ.

لېنىتا 4:

پىروفېسسورنىڭ ئىلاۋىسى: بۇ مۇھەممەت باغراش، يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان باش كۆتۈرۈۋاتقان ياش يازغۇچى، ئۇنىڭ تۇرمۇش، سەنئەت جەھەتتىكى نەزەر دائىرىسى خېلى كەڭ. ئۇنىڭ قىسقىچە تەرجىمھالى مۇنداق: 1952 - يىلى تۇغۇلغان، سەككىز يىللىق ئارتىسلىق، ئالتە يىل شوپۇرلۇق قىلغان، تىبەتكە ماشىنا ھەيدەپ بارغان... مەملىكەتلىك ۋە ئاپتونوم رايونلۇق گېزىت - ژۇرناللاردا ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 40 پارچىگە يېقىن ھېكايە، پوۋېست، نەسر ۋە ئەدەبىي ئاخباراتلىرى ئېلان قىلىنغان... ھازىر جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو ئاز سانلىق

مىللەت يازغۇچىلىرى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى.

— مەن يېزىشقا يېڭى كىرىشكەندە، ئۆز مىللىتىمىز ئىچىدە. كى ياخشى ئادەم، ياخشى ئىشلارنىلا تەسۋىرلەپ يازاتتىم، يازغان. لىرىم ئاسانلا مەتبۇئاتقا چىقاتتى. ئۆزۈممۇ ناھايىتى كىچىلىپ يۈرەتتىم، كېيىن ئىچكى ئۆلكىلەرگە بارغاندا بەزى خەنزۇ يازغۇ. چىلار بىلەن تونۇشتۇم، ئۇلارنىڭ ئېستېتىكا جەھەتتىكى ئارزۇ. لىرىنى ئۆزۈمنىڭكىگە سېلىشتۇرۇپ باقتىم. بىزنىڭ ئىنسانىي ھاياتقا ۋە جەمئىيەتكە بولغان نەزىرىمىز تېخىچە يۈزەكى قاتلامدىلا توختاپ قېلىقلىق بولۇپ، ئادەملەرنىڭ ئىچكى دۇنياسىغا چوڭ. قۇرلاپ كىرىپ، ئادەملەرنىڭ روھىنى ئانالىز قىلالمايۋاتىمىز. يازغۇچى بەدىئىي ئوبرازنى ئۇيۇپا — ئەخلاق سۇرتۇپ پەردازلاش يو. لى بىلەن ئەمەس، تۇرمۇشتىن چەككىلەپ ئالغان جەۋھەر بىلەن يارىتىدۇ. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تەرغىب قىلغان ئالدامچىلىق ئەدەبىياتى ئادەمنى سەگەكلەشتۇرۇدىغان دورا ئەمەس، بەلكى مەست — بىھوش قىلىدىغان دورا. مەن ئۆز مىللىتىمگە قەلبىمدىكى بىلەن بە. ھوشلۇق دورىسىنى بەرمەيمەن.

مېنىڭ چۈشەنچەم گېزىت مۇخبىرى سەۋىيەسىدىن يازغۇچى سەۋىيەسىگە كۆتۈرۈلگىنىدە، ئۆزۈمگە، باشقىلارغا، مىللىتىمگە نىسبەتەن يېڭى قاراش پەيدا بولدى، بىز ئۇيغۇرلارنىڭ نۇرغۇن ئېسىل، چىرايلىق نەرسىلىرىمىز بار ئىكەن، قالاق نەرسىلىرى. مىزمۇ بار ئىكەن، ئەگەر ئۇلارغا توغرا قارىمىساق، قالاق نەرسە. لىرىمىز يوك بولۇپ، ئالغا چاماداش قەدىمىمىزگە پۇتلىكاشاك بو. لىدىكەن. خەنزۇ يازغۇچىلارنىڭ ئىچىدىمۇ بىھوش دورىسى بېرى. دىغانلار بار ئىكەندۇق، لېكىن ئۇلار بارغانسېرى ئازىيىۋېتىپتۇ. تولىسى خەنزۇ مىللىتىنىڭ مەنىۋى ئىللەتلىرىنى رەھىمسىزلىك

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بىلەن پاش قىلالايدىغانلار ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇ-
سىڭىز خۇددى يازغۇچىنىڭ قولىدا ئوپېراتسىيە قايچىلىرى شە-
رىلداپ كېسىۋاتقان بىر ئاۋازنى ئاڭلىغاندەك بولىسىز، بەدىنە-
ڭىزگە تىترەك ئولىشىدۇ، تېنىڭىز جۇغۇلدايدۇ، ئوقۇپ بولغاندىن
كېيىن ھەتتا سوغۇق تەرگە چۆمىسىز، بىزنىڭ ئەدەبىي ئىجادە-
يەتلىرىمىزدە ئۇنداق ئەسەرلەر ناھايىتى ئاز. ھەرقانداق مىللەت
مۇنداق ئىككى خىل شارائىتتا ئۆز پۇتىنى ئۆزى چۇشەپ قويىدۇ:
بىرى، ياخشى ـ ياماننى، چىرايلىق ـ سەتنى ئايرىماي، ئۆزىنىڭ
مىللىي نەرسىسىلا بولسا چىرايلىق دەپ بېزەش بىلەنلا بولسا،
باشقىلارنىڭ ئازغىنە پىكرىگىمۇ قۇلاق سالمىسا، ئاسسىمىلياتسە-
يە بولۇپ كېتەرمىزمىكىن دەپ ئەندىشە قىلىپ، باشقا مىللەتلەر-
نىڭ ئوبدان نەرسىلىرىنى قوبۇل قىلمىسا؛ يەنە بىرى، ئۆز مىل-
لىتىنىڭ بىر نېمىلىرىنى زادىلا ئېتىراپ قىلماي، ھەممىدە باش-
قىلارنى دورىسا. بىز ئۇيغۇرلاردا بۇ ھادىسىلەرنىڭ ھەر ئىككىسى
بار، بولۇپمۇ ئالدىنقىسى تولىمۇ گەۋدىلىك. مەن بۇ پاكىتلارغا
كۆز يۇمىدىغان بولسام، يۇقىرى ئابرۇيلۇق پېشقەدەم يازغۇچىلار،
پېشقەدەم شائىرلار ئاممىنىڭ چىشىغا تېگىشكە جۇرئەت قىلالمە-
غان يەردە، مەندەك ئاق سويىلارغا كىم قويۇپتۇ، ھەر مۇقامدا
يورغىلاپ يۇرسەم، ئۆزۈمنى ئۆزۈم جاپاغا قالدۇرماسمەنمۇ، دەپ
ئويلىنىپ ئولتۇرسام، يازغۇچىغا خاس ۋىجدانىمنى يوقاتقان بولە-
مەن، بىر خەنزۇ يازغۇچى ماڭا: مەن جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ گۈل-
لىنىشىنى ئۈمىد قىلىمەن، بۇ مىللەتنىڭ توپچىلار قاتاردىن
چىقىرىپ تاشلىنىشىنى خالىمايمەن، دەپ ياخشى ئېيتقان. مەن
ئۆز مىللىتىمگە نىسبەتەن شۇنداق پوزىتسىيەدە بولىمەن. شۇن-
داق! ئۆز يولۇمدا ماڭىمەن، قولۇمغا قەلەمنى ئېلىپ قالاق نەرسە-
لەر بىلەن تۇتۇشىمەن. مىللىتىمىزنىڭ ئەدەبىيات زېمىنىغا يېڭى

قان يەتكۈزۈپ بېرىمەن.

ئىجتىمائىي ئادەت كۈچى كۈچلۈك بولىدىكەن. مەن ئەنە شۇنداق نىشانغا قاراپ يول ئالغىنىمدا، ئالدى بىلەن بەزى ياشانغانراق ئادەملەر تاپا ـ تەنە قىلدى، مېنى تەنقىدلىدى، ئەيىبلىدى، مېنىڭ «مەن ئۆلگەن ئادەمنىڭ قارىچۈقىدا قېتىپ قالغان سۈرەت» سەر. لەۋھىلىك پوۋېستىم «جۇڭگو غەربىي دىيار ئەدەبىياتى» نامىلىق خەنزۇچە ژۇرنالدا ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ئۇيغۇرلارنىڭ سەت يەرلىرىنى خەنزۇلارغا كۆرگەزمە قىلىپ بېرىپتۇ، دېگەنلەرمۇ بولدى. قاراڭ، بۇ گەپنىڭ چوڭلۇقىنى! ئادەم ئىجتىمائىيلىقتا ئىگە مەخلۇق، ئادەملەر دېڭىزىدا تۇرۇقلۇقمۇ يېتىم قېلىش تولا. مۇ ئازابلىق ئىكەن.

ئاپتوردىن ئىلاۋە: دۇشمەننىڭ قىلىچ، مىلتىقىدىن بولغان جاراھەت شەرەپلىك بولىدۇ، قان ئوقتەك ئېتىلىپ چىقىپ تۇر. سىمۇ، كۆكرەكنى كېرىپ، چىداشلىق بىلەن تۇرغىلى بولىدۇ. ئۆز ئادەملىرىنىڭ سوغۇق، پەس نەزەر بىلەن، مەسخىرە بىلەن قىلغان ئاستا خاراكتېرلىك ئازارلىرى يۈرىكىڭنى چاناپ، تىلا. ۋاتقاندەك ئازابلايدىكەن.

ـــ ئىچىم پۇشتى، تېڭىرقىدىم، گاڭگىرىدىم، ۋەزىيەت ئۆزۈم كېتىۋاتقان يول توغرىسىدا يېڭىباشتىن ئويلىنىشقا مەجبۇر قىلدى. خەنزۇ يازغۇچىلار خەنزۇلارنىڭ مەنىۋى ئەخلەتلىرىنى سۈپۈرۈپ چىقارغانمىكەن، بۇ ئۇلارنىڭ كىمگە كۆرگەزمە قىلىپ بەرگىنى؟ كۆرگەزمە قىلىپ كىشىلەرنى ئويغاتسا، بۇنىڭ نېمە يامىنى بار؟ تېزىنى باسسا مېزى چىقمىدۇ. مەن قەلبىمنى كۆرەلمەسلىك پىسخىكىسىغا سانجىغان ئىكەنمەن، مىللىي تارلىق پىسخىكىسى قول يانداۋرمىسا، ئۆتكۈدەك سانجىمىغانلىقىم بولىدۇ. ئۆتكۈدەك

ئۇلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

سانجىلسا قول ياندۇرۇشى مۇقەررەر. لۇشۇننىڭ خەنزۇلارنىڭ كو-نىلىق تەرەپدارلىرى «خائىن» دەپ تىللىنىشىغا نېمە ئال-دىدا جاۋابكار بولۇش ئۈچۈن ئۆز يولۇمدا قەتئىي مېڭىشىم كې-رەك، دەپ ئۆز - ئۆزۈمنى رىغبەتلەندۈردۈم. يازغۇچىلار جەمئى-يىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئابدۇكېرىم خوجىدىن مىننەتدارمەن. ئۇ ئۆزىنىڭ پېشقەدەملىكى بىلەن مېنى تولۇق چۈشەنگەن تەلەپ-پۈزدا ماڭا غەيرەت بەرگەن، مېنى قوللىغانىدى. ئابدۇكېرىم خو-جىنىڭ ۋاپات بولغانلىقىنى ئاڭلاپ، نېمىشقا ياخشى ئادەملەر بال-دۇر ئۆلۈپ كېتىدىغاندۇ، دەپ ئىنتايىن بىئارام بولدۇم. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىندىنمۇ مىننەت-دارمەن، ئۇ ماڭا نەزەرىيە جەھەتتىن يول كۆرسەتتى، شۇنىڭ بە-لەن ئىرادەم تېخىمۇ مۇستەھكەملەندى.

ئاپتوردىن ئىلاۋە: ئۇيغۇرلارنىڭ كىلاسسىك ئەدەبىياتىمۇ بې-كىك ئەدەبىيات ئەمەس. ئۇيغۇرلارنىڭ نۇرغۇن ئەسەرلىرىدە چىن شاھزادىلىرى، ماكادونىيە ئىمپېراتورى ئىسكەندەر زۇلقەرنەين، ئەرمەنلەرنىڭ شېرىنى، ئەرەبلەرنىڭ ھارۇن رەشىدى، ئىران باتۇ-رى رۇستەم تەسۋىرلەنگەن. كىلاسسىك ئەدەبىيات ئېچىۋېتىش يو-لىدا ماڭغان ئىكەنۇ، ئەجەبا ئەمدىلىكتە بىز ئۆزىمىزنى بېكىك ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويۇشىمىز كېرەكمىكەن؟

— تارىخ ھامان ئالغا باسىدۇ، مىللەتمۇ ھامان ئالغا چامدايدۇ. يېقىنقى بىر يىلدىن بۇيان ۋەزىيەتتە ناھايىتى زور ئۆزگىرىش تۇغۇلماقتا، يۇزەكى ھادىسىلەرگە مەدھىيە ئوقۇيدىغان ئەسەرلەرنى ئوقۇشقا كىتابخان چىقمايدىغان بولۇپ قالدى، كىتابخانلار ئۆز مىللىتىنى تېخىمۇ چوڭقۇر، تېخىمۇ كۆپ تەرەپتىن چۈشىنىشنى

ئارزۇ قىلماقتا، ئۇلار قالاق نەرسىلەردىن قورقمايدۇ، ئۆزلىرىنىڭ قالاق نەرسىلەرنى پاك ـ پاكىز يوقىتالايدىغانلىقىغا ئىشىنىدۇ. بىرمۇنچە ياشلار شىنجاڭ ئەدەبىياتىنىڭ ھازىرقى ھالىتىدىن نا. رازى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ مۇنى: باغراش، ئۆز يولۇڭ بويىچە مېڭىڭ، دەپ رىغبەتلەندۈرمەكتە.

ئاپتوردىن ئىلاۋە: تارىخ مۇنداق بىر قانۇنىيەتنى، يەنى قېرىلار ياشلارنى ئەمەس، ياشلار قېرىلارنى تەربىيەلەيدىغان بىر قانۇنىيەتنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ. قېرىلارنىڭ ئاغزىدىن ئۆتمۈش تارىخنىلا ئاڭلاش مۇمكىن، ياشلارنىڭ ئاغزىغا قارىساڭ، ئەتىكى تارىخقا نە. زەر سالالايسەن.

ـــ يېقىندىن بۇيان شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت سەنئەتچىلىرى ساھەسىدە ياخشى ۋەزىيەت پەيدا بولماقتا. سەنئەت ساھەسىدىكى لەر بىرىك ھالەتتىن ئېچىۋېتىش تەرىپىگە قاراپ يول ئالماقتا. ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى پارتگۇ. رۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ئەنە شۇنداق ئەدەبىياتتىكى ئې. چىۋېتىش تەرەپدارلىرىنىڭ بىرى، ئۇ بىزدەك ياش، ئوتتۇرا ياش يازغۇچىلارنى قوللىماقتا، ھەقنى، ياخشىلىقنى، گۈزەللىكنى تو. لۇپ تاشقان قىزغىنلىق بىلەن ئىپادىلەش؛ ساختىلىق، يامانلىق ۋە قەبىھلىكنى رەھىمسىز دۇمبالاش ـــ بۇ مېنىڭ تىرىشىش نىشانىم.

ئاپتوردىن ئىلاۋە: ئۇ بىرىك چەمبەردىن چىقىپ، ئالغا بې. سىشقا ئۇندىمەكتە.

پىروفېسسور دېرىزىدىن يىراققا قارىغىنىچە خىيالغا چۆمدى. باھار كەلكۈنى ئۇنىڭ قەلبىدە دولقۇنلاپ ھېسلىرىنى قوزغىماقتا،

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

هاياجانلاندۇرماقتا ئىدى. ئۇ بىردىنلا ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، خۇددى مىڭلىغان كىشىلەر ئالدىدا نۇتۇق سۆزلەۋاتقاندەك ياڭراق تەلەپپۇز بىلەن سۆزلىدى:

ــ ئېچىۋېتىش، تاۋار ئىگىلىكى، بۇ ئىككى نەرسە شىنجاڭ-نىڭ بېكىك مۇھىتىنى بۆسۈپ تاشلىدى، شىنجاڭلىقلارنىڭ بې-كىك روھىي ھالىتىنى تىترىتىپ، ئۇلارنى ئويلاندۇرۇشقا باشلا-دى، سەئۇدى ئەرەبىستانغا ھەج قىلغىلى، ئوتتۇرا شەرق ئەللىرى-گە سودىگەرچىلىككە بارغانلار قايتقاندا، ئىسلام دۇنياسىنىڭ يېڭى ئۇچۇرلىرىنى ئېلىپ كەلمەكتە؛ سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى يوقلاپ بارغانلارمۇ ئوتتۇرا ئاسىيا رايونلىرىنىڭ ئۇچۇرلىرىنى ئېلىپ كەلمەكتە؛ ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ چوڭ - چوڭ شەھەرلىرىدىن كەلگەنلەرمۇ مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلا-رىدىن يېڭى - يېڭى ئۇچۇر ئېلىپ كەلمەكتە. جۇڭگو ئۆزگە-رىمەكتە، دۇنيا ئۆزگەرمەكتە، ۋەزىيەت بىزنى مەجبۇرلىماقتا. ئۆز-گىرىش ياسىماي مۇمكىن ئەمەس. ئۆزگىرىش ياساش ئۇچۇن ئويلىنىش كېرەك، ئويلىنىشنىڭ ئۆزى ئالغا قەدەم تاشلاش دېمەكتۇر.

سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشنىڭ قەدىمى تېزلەشمەكتە. قۇرۇ-لۇشنىڭ ئۆزى ماھىيەتتە ئادەمنى تاكامۇللاشتۇرۇش، ئادەمنى يې-تىلداقتا ئۆرلىتىش ھېسابلىنىدۇ. تارىختىن ئىبارەت بۇ مالا-ئىك ئۇلۇغ ئىجادكاردۇر، ھەيكەلتىراشتۇر، ئۇ مەدەنىيەتنىڭ يېڭى پەللىسىدە مىللىتىمىزنىڭ يېڭى ئەۋلادىنى ياراتماقتا. ھەرقانداق مىللەت ئۆزىنىڭ ئەيىب - مېيىپ تەرەپلىرىگە توغرا قاراپ، كې-سىلىنى يوشۇرماي داۋالىسا، ئاندىن جانلىق، جۇشقۇن بولالايدۇ، ئالغا ئىنتىلىدىغان غەيرەتكە كېلەلەيدۇ. بۇ مىللەتنىڭ تەرەققىيە-تىدە ئوغلانلىرى ئۇچۇن تۇرمۇشنىڭ ئېلىپبەسىدۇر. ئۇيغۇرلار-نىڭ مەدەنىيىتى دۇنيادا كەم ئۇچرايدىغان، كۆپ يولدىن، كۆپ

تەرەپتىن، كۆپ قاتلامدىن كەلگەن چۆكتۈرمىلەرنىڭ جۈغلىنىشى. ئۇنىڭدا گۈزەل، رەڭدار تەركىب. لەر بار، بۇ بىز ئۇيغۇرلارنىڭ پەخرى. ئۇ بىزنىڭ تارىخىمىزنىڭ ھاياتىي كۆچى بولۇشقا تېگىشلىك ئىدى، لېكىن ئۇنىڭغا ئارىلى. شىپ قالغان شەرقنىڭ «ئالQ» چىلىق پەلسەپىسىنى، دىنىي خۇرا. پاتلىقىنى، غەربنىڭ شۆھرەتپەرەسلىكىنى كۆرمىگەنلىكىمىز ئۈ. چۈن، ھاياتىي كۈچىنى تولۇق نامايان قىلالمىدۇق، كونىلىقا چاپلىشىۋالدۇق، ئارقىدا قالدۇق. ئىسلاھ قىلىش، ئېچىۋېتىش، بىز ئۇيغۇر خەلقىغە نىسبەتەن ئېيتقاندا، شەرق بىلەن غەربنى ئالاقىلەشتۈرگەن، ئەمما ئۇزۇن زامانلاردىن بۇيان بېكىلىپ قالغان يىپەك يولىنىڭ قايتا جانلىنىۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئەل. ۋەتتە، ئەمدى ئەگرى ـ توقاي، ئېگىز ـ پەس يوللاردا ئات ۋە تۆ. گە بىلەن ماڭمايمىز، بەلكى زامانىۋى قاتناش ۋاستىلىرى بىلەن پەرۋاز قىلىپ ئۇچىمىز. بىزنىڭ تەرەققىيىپەرۋەر باشلامچىلىرى. مىز دىققەت ـ نەزىرىنى ئۆزىمىزدىكى مەنىۋى كېسەللەرگە تى. كىپ، كىشىلەرنى شۇ كېسەللەرنى ئايماستىن يىلتىزى بىلەن چىقىرىپ تاشلاپ، ساغلام روھىي ھالەت بىلەن چاققان ئىلگىرى. لەشكە رىغبەتلەندۈرمەكتە. بۇرۇن يوقىتىپ قويغان ئېچىۋېتىش ئەنئەنىمىز يەنە جارى بولىدۇ. ئۇ تېخىمۇ يۇقىرى پەللىدىكى ئې. چىۋېتىش بولغۇسى!

ئادەم قىيىنچىلىق ئىچىدە دۇنياغا كېلىدۇ، قىيىنچىلىق ئى. چىدە ئۆسىدۇ. ئادەم بەختىنى قىيىنچىلىق ئىچىدە جاپا چېكىپ تاپىدۇ. سىز ماڭا: «بۇنىڭ سىرى نېمە؟ ئۇنىڭ سىرى قەيەردە؟» دەپ بىر تالاي سوئال قويدىڭىز، ئۆتمۈشتىكى سىر بىزنىڭ ئەج. دادلىرىمىزنىڭ قىيىنچىلىقلارنى يەڭگەندىن كېيىن ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن ئىجادىيەتلىرىدۇر. ئىسلاھ قىلىش، ئېچىۋېتىش، رىقا.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

بەتلىشىش ـــ بۇ ئۇچ نەرسىنىڭ ئەھمىيىتى بىز ئۇيغۇر خەلقى ئۈچۈن «قۇتادغۇبىلىك»تىكى ئادالەت، بەخت ۋە بىلىمدىنمۇ مۇھىم. ئۇلار بىزگە يېڭى سىر (ھېكمەت) يارىتىشنىڭ ناھايىتى ياخشى مۇھىتىنى ھازىرلاپ بەرمەكتە. قىينىچىلىق يوق ئەمەس، جاپاغا چىدايدىغان، تىرىشىپ ئالغا ئىنتىلىدىغان روھىمىز بولسىلا، جۇڭگودا ـــ مىللەتلەرنىڭ بۇ چوڭ ئائىلىسىدە چوقۇم زامانىۋى ئاڭ ـ سەۋىيەگە ئىگە ئۇيغۇر مىللىتى مەيدانغا كېلىدۇ.

پىروفېسسورنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى تېخىچە ئېيتمىدىم. بۇ، مېنىڭ سەۋەنلىككە يول قويغانلىقىم ئەمەس، بەلكى ئاتايىتەن قىلغان ئورۇنلاشتۇرۇشۇم. ئۇ ئوتتۇرىغا ئازراق چىقسۇن، ماقالەمنىڭ ئاخىرىغىراق مۆكۈنۈپ تۇرسۇن، دېدىم. چۈنكى كىشىلەر ئۇنى تولا چاغلاردا خاتا چۈشىنىپ قالمىكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن دەردى ئېغىر ئىكەن. ئۇنىڭغا دەرد ئۈستىگە دەرد كەلتۈرۈپ قويۇشقا يۈرىكىم چىدىمىدى. مانا ئەمدى قىسقىچە تونۇشتۇراي:

ئىسىم ـ فامىلىسى: ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن
مىللىتى: ئۇيغۇر
خىزمەت ئورنى: شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتى
ئۇنۋانى: پىروفېسسور

قوشۇمچە:
مېنىڭ چىببىي بىلەن لو لۈلۈ تەرىپىدىن يېزىلغان بۇ ئەدەبىي ئاخبارات خەنزۇچە ۋە ئۇيغۇرچە ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغاندىن

كېيىن، بۇ ئەسەردىكى ئىلغار ئىدىيە، قىممىتى بار تەشەببۇسلار ئوقۇرمەنلەرنىڭلا ئەمەس، ھەرقايسى ئورۇن ۋە ساھەلەرنىڭمۇ دىققەت ـ ئېتىبارىنى قوزغىغان. بولۇپمۇ، ئالدى بىلەن شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى پارتكومى تەشۋىقات بۆلۈمى بۇ ئەسەرنى 1989 ـ يىلى 1 ـ ئايدا خەنزۇچە ۋە ئۇيغۇرچە قىلىپ كۆپەيتىپ باستۇرۇپ، ئۇنىۋېرسىتېت تەۋەسىدىكى كادىر ۋە ئوقۇتقۇچىلارغا ئۈگىنىش ماتېرىيالى قىلىپ تارقاتقان.